

БУЛ ҚЫЗЫҚЛЫ КИТАПТА МАҚСЕТЛЕРГЕ ЕРИСИҮ ХӘМ ӘҰМЕТ ПЕНЕН БАЙЛЫҚҚА БАРАТУҒЫН ЖОЛДЫҢ СЫРЛАРЫ БАР

Белгили «Бабилон нақыл-мақаллары» миллионлаған оқырманларға әумет хәм байлықты излеуге руұхландырып жәрдем береді. Бул китап өзиниң қаржылық мүмкиншиликлеринди жобаластырыу, ақша ислеп табыу, оларды жыйнау хәм жыйналған байлықты көбейтиуди үйретеді.

ҚАРЖЫЛЫҚ ӘҰМЕТТИҢ ӘЙЙЕМГИ СЫРЛАРЫ

Джордж С. Клейсон

БАБИЛОННЫҢ ЕҢ БАЙ АДАМЫ

АЛҒЫ СӨЗ	Ошибка! Закладка не определена.
БАЙЛЫҚ ТУҰРАЛЫ ӘРМАН ЕТКЕН АДАМ	Ошибка! Закладка не определена.
БАБИЛОННЫҢ ЕҢ БАЙ АДАМЫ	9
БАЙ БОЛЫҰДЫҢ ЖЕТИ ҚАҒЫЙДАСЫ	17
БИРИНШИ ҚАҒЫЙДА Хамияныңызды толтырыуды баслаң.....	20
ЕКИНШИ ҚАҒЫЙДА Шығынларыңды қадағала.....	22
ҮШИНШИ ҚАҒЫЙДА Байлығыңды көбейт.....	23
ТӨРТИНШИ ҚАҒЫЙДА Байлығыңды жоғалтыулардан сақла.....	25
БЕСИНШИ ҚАҒЫЙДА Үйиңди табыслы карханаға айналдыр.....	26
АЛТЫНШЫ ҚАҒЫЙДА Келешекке табысты тәмийинле.....	27
ЖЕТИНШИ ҚАҒЫЙДА Ақша ислеп тауып билиуиңди рауажландыр.....	28
ӘҰМЕТ ПЕНЕН УШЫРАСЫҰ	30
БАЙЛЫҚТЫҢ БЕС НЫЗАМЫ	39
БАЙЛЫҚТЫҢ БИРИНШИ НЫЗАМЫ	45
БАЙЛЫҚТЫҢ ЕКИНШИ НЫЗАМЫ	Ошибка! Закладка не определена.
БАЙЛЫҚТЫҢ ҮШИНШИ НЫЗАМЫ	Ошибка! Закладка не определена.
БАЙЛЫҚТЫҢ ТӨРТИНШИ НЫЗАМЫ	Ошибка! Закладка не определена.
БАЙЛЫҚТЫҢ БЕСИНШИ НЫЗАМЫ	Ошибка! Закладка не определена.
БАБИЛОНЛЫ ПАЙЫЗҒА ПУЛ БЕРИҰШИ	Ошибка! Закладка не определена.
БАБИЛОННЫҢ ДИЙҰАЛЛАРЫ	56
БАБИЛОНЛЫ ТҮЙЕ САТЫҰШЫ	59

БАБИЛОННЫҢ ЫЛАЙ ТАХТАШАЛАРЫ	66
БАБИЛОНЛЫ БАХЫТЛЫ АДАМ.....	73
БАБИЛОН ТУЎРАЛЫ ТАРИЙХЫЙ МАҒЛЫЎМАТ	86
АВТОР ҲӘМ ОНЫҢ КИТАБЫ ТУЎРАЛЫ.....	90

ҚАРЖЫЛЫҚ ӘЎМЕТТИҢ ӘЙЙЕМГИ СЫРЛАРЫ

ДЖОРДЖ С. КЛЕЙСОН

**THE RICHEST
MAN IN BABYLON**

БАБИЛОННЫҢ ЕҢ БАЙ АДАМЫ

АЛҒЫ СӨЗ

Миллеттиң раўажланыўы ҳәр бир пухараның қаржылық әўметине байланысly.

Бул китап ҳәр биримиздиң жеке әўметимиздеги көз-қарасты изертлейди. Әўмет мақсетлериңе өз мийнетиң ҳәм билимиң менен ерисиў дегени. Әўметке жол – бул ойлаған нәрсеңди жүзеге асырыўға дурыс таярланыў. Ис ҳәрекетлерде ойларға қарағанда даналық көп емес. Ал ой түсиниктен дана бола алмайды.

Бул китапта усынылған бос ҳамияннан қутқарылыў жолы қаржылық нызамларды түсиниў ушын негиз бола алады. Атап-айтқанда, мақсеттиң өзи усы нәрседе: әўметке талпынып атырған адамға қаржы жыйнап, оны қорғап ҳәм табысқа жұмыс ислеўге мәжбүр етиўи ушын ақшаның сырларын билиўди усыныў.

Китаптың кейинги бетлери сизди бүгинги күнде де жүдә зәрүр болып қалатуғын қаржылық нызамлардың бесиги болған Әйемги Бабилонға алып барады.

Автор китаптың әўметке ҳәм қаржылық әўметтиң жолында руўхланыўдың булағы болыўына үмит етип оқырманларды қуўаныш пенен қарсы алады.

Жағдайдан пайдаланып автор усы китаптан алған билимлерин дослары, туўысқанлары, кәсиплеслери менен бөлискен исбилерменлерге миннетдаршылық билдиреди. Исбилерменлик дүньясынан алынған ҳүрмет айрықша баҳалы, себеби дәл бизнес ўәкиллерине усы китапта айтылатуғын кураллар ҳәм нызамлардың тәсирин әмелде қолланыўына туўра келди.

Бабилон әйемги дүньяның ең раўажланған қаласы болды. Олар ақшаның қунын билетуғын еди. Өзлерине ақша ислеп таўып қоймастан, ал оларды жыйнап ҳәм жұмыс ислеўине мәжбүр етиўине жол берген тийкарғы қаржылық нызамларды беккем устанатуғын еди. Бабилонның турғынлары бизлер әрман еткен баслы нәрсеге еристи... олар өзлерине дәўлетли келешекти тәмийинледи.

Джордж С. Клейсон

БАБИЛОННЫҢ ЕҢ БАЙ АДАМЫ

Ақша – жәмийетлик әўметти өлшеди.

Ақша – өмир беретугын үлкен қуўанышты татып көриў мүмкиншилигин береді.

Ақша – жыйнаўдың әпиўайы ызымларын түсінетугын адамларды жақсы көреді.

Бүгинги күнде ақша алты мың жыл алдын Әйемги Бабилонда қаржылық дүньяны басқарған сол ызымларға бойсынады.

БАЙЛЫҚ ТУЎРАЛЫ ӘРМАН ЕТКЕН АДАМ

Бабилонлы дигиршик соғыўшы Бензир қайғылы жағдайда еді. Мүлкин қоршаған пәс қораның қасында отырып, ол өзиниң ғәрийп үйине хәм питиўге шамаласқан дигиршик турған ашық устаханасына қайғылы түрде қарады.

Үйдиң ашық турған қапысынан ўақты-ўақты менен оның хаялы қарап қоятуғын еді. Күйеўи тәрепке таслаған нәзери оған үйде дерлик аўқат қалмағанын хәм жұмысқа кирисип хәм дигиршикти соғып питкериўи - соңғы шегелерди қағып, бояп, дигиршиктиң жийегине терини тартып хәм буйыртпа бериўшиге оны жеткерип бериўи кереклигин еслететуғын еді.

Бирақ оның томпақ, булшық ети қатқан денеси қозғалыўды ойламады. Ойлары Бензир жуўабын хеш таба алмаған жалғыз сораўдың дөгерегинде айналды. Ефрат ойпатлығына тән болған ыссы қуяш оны нурлары менен аямай қыздырды. Тер қастың үстинде жыйналып оның жүнли көкирегінде жоғалыў ушын жүзинен төменге қарай билдирмей жуўырды.

Үйиниң басқа тәрепинде патшаның қорғанын қоршаған бийик үйинди топырақтан исленген дийўал көтерилип тур еді. Ашық аспан Бәл Ширкеўиниң сүўрет пенен нағысланған минарасынан өтип тур. Бул әжайып имараттың саясы Бензирдиң гедей баспанасына хәм басқа да көплеген үйлерге түсип турды. Бабилон усындай еді – бай хәм камбағаллықтың араласпасы, көзди қамастыратуғын байлық хәм жаўыз

гедейликтің араласпасы – қаланың бийік дийўалларының саясының астында хәммеси хеш қандай жобасыз хәм дүзиліссіз шатасқан.

Егер ол артына бурылғанда, онда жолдың шетіне шығыўға мәжбүр етип бир-бирин ийтерип атырған бай ат арбаларды хәм саўдагерлерди, жалаң аяқ садақа сораўшыларды көрген болар еди. Бай адамлар да ағыс жаптан «патшаның иси бойынша» әсте жүрип баратырған суў тасыўшы куллардың гезеги ушын жолды босатып арбаларында шайқатылыўына мәжбүр еди. Хәр бир кул ешкинің терисинен исленген аўыр қалтаны атызларды суўғарыў ушын суўға толтырып алып баратыр еди.

Бензирдің өзіннің машқаласына қатты батқаны соншелли, ол искер қаланың шаўқымын еситип хәм итибар беретугын жағдайда емес еди. Тек тосаттан еситілген тардың даўысы оны ойланған жағдайынан шығарды. Ол бурылды хәм алдында турған нама шертиўши Кобби атлы жақын достының күлип турғанын көрди.

— Достым, кудайлар сени үлкен сақыйлық пенен сыйласын, - деп Кобби айтты. – Бирақ, олар саған пайдасын тийгизиўге хәрекет еткен көринеди. Үлкен бахтыңа сениң менен бирге қуўаныўыма рухсат бер. Мен оны сениң менен бөліскен болар едим. Илтимас, устахананда туратуғын хамияныңнан ең болмағанда еки теңгени шығар хәм бүгинги байрам таўсыламан дегенше берип тур. Сен олардың жоқ екенін көрип үлгерместен, мен оларды тез қайтарып беремен.

— Егер менде еки теңге болғанда, - деп Бензир қайғылы түрде жуўап берди, - мен оларды хеш кимге берип тура алмаған болар едим, себеби байлығымның хәммеси сонда болар еди. Ал байлықты жақын досқа да бермейди.

— Қалай?! – деп Кобби таң қалып бақырды. – Сениң хамияныңда бир теңге де жоқ, ал сен естеликтей болып отырыпсаң ба! Не ушын сен дигиршикти соғып питкермей атырсаң? Тамағыңды не менен тойдырмақшысаң? Достым бул саған уқсамайды. Сениң таўсылмайтуғын күшиң қаяқта? Сени бир нәрсе қапа қылды ма? Бәлким, кудайлар саған апат алып келген шығар?

— Кудайлар маған бул азапты жиберген шығар, - деп Бензир келисти. - Хәммеси мен өзимди бай адам сыяқлы көрген сол мәниссиз түстен басланды. Белімде теңгелерге толған сулыў хамиян илинип тур еди. Хамиянда теңгениң көп болғаны соншелли, мен садақа сораўшыларға берип атырған екенмен. Онда гүмис теңге де бар еди, мен оны хаялым хәм өзиме саўға алыў ушын жумсадым. Онда алтын да бар еди, ол маған келешегиме деген исенимликти беретугын еди, солай екен, мен хеш қорқынышсыз гүмис теңгелеримди басқаларға беретугын едим. Менде умытылмайтуғын қуўаныш сезими орнады! Сен менде искер-достыңды көре алмайтуғын едиң. Хаялымды да таний алмайтуғын едиң – оның жүзинде бир әжин жоқ, жүзи бахыттан жайнаған. Ол қашанлардур өзим сүйип қалған жас шоқ қызға айналғандай еди.

— Хәқыйқаттан әжайып түс, - деп Кобби айтты, бирақ не ушын сол

әжайып сезим сени қайғылы естеликке айналдырды?

— Сен не ушын деп сорап атырсаң ба? Себеби мен уйқыдан турғанымда хәм өзимнің бос хамияным туўралы есима түсиргенимде, мени кәхерлениў толқыны басты. Маған буны түсиниўиме жәрдем бер, себеби бизлер сениң менен бирге, теңизшилер айтатуғындай бир кемеде жүзип баратырмыз. Жаслықта бизлер даналықты билиў ушын руўханийге бирге бардық. Бирге рәхәтти хәм ўақытты жақсы өткеретуғын нәрселерди изледик. Дослығымыз жыллар өтсе де хәлсизленбеди. Бизлер өмиримизден бәрха қанаатлы едик. Бизлерге жумысымыз рәхәт алып келетуғын еди, ал ис хақымызды еркин сарплайтуғын едик. Соңғы жыллары бизлер көп ақша ислеп таптық, бирақ байлықтың қандай куўанышты алып келетуғынын билип, бизлер олар туўралы әрман етиўди даўам етип атырмыз. Демек, бизлер мийсиз қойлардан ақыллы емеспиз бе? Бизлер дүньяның ең бай қаласында жасап атырмыз. Хақыйқаттан, дөгерегимизде молшылық аз емес, бирақ буннан бизлерге жеңил емес. Хәм мине, узақ жыллық аўыр мийнеттен кейин сен маған бос хамиян менен келип хәм қандай да еки теңгени сорап атырсаң. Мен саған не деп жуўап берип атырман? «Мине мениң хамияным, мен оның ишиндегилерди сениң менен куўанышлы түрде бөлисемен» бе? Яқ, мен хамиянымның сеники сыяқлы бос екенин мойынлайман. Гәп неде? Не ушын аўқатымыз хәм кийим-кеншегимиз ушын бизлерде гүмис хәм алтынымыз жоқ?

Енди балаларымыз туўралы ойланып көр, - деп Бензир даўам етти, - оларға әкесиниң тәғдири таяр турған жоқ па? Оларға хәм олардың балаларына, кейин балаларының шаңарақларына тек ешкиниң сүти хәм быламыққа қанаатланып, басқалардың молшылығы хәм байлығының қоршаўында тиришилик етиўине туўра келе ме?

— Бензир, дос болғанымыздан берли мен сеннен бундай гәплерди бир мәрте де еситпедим.

— Усы жыллардың ишинде бундай ойлар менде болмады. Таң атқаннан күн батқанға шекем мен қатты мийнет еттим, бир күни қудайлар ислеримди бахалап хәм үлкен молшылықты бериўине жүректен үмит етип әжайып дигиршиклерди соқтым. Бирақ бундай болмады. Ақыр-ақыбет, мен пайдасыз күткенимди түсиндим. Мине не ушын жаным қайғыда. Мен бай болыўды қәлеймен. Жер хәм пада, сулыў кийим, хамиянымда көп теңгем болыўын қәлеймен. Бул ушын мен бар күшимди хәм усталығымды берип, тынбай мийнет етиўге таяр едим, бирақ мийнетим әдиллик пенен сыйлықланыўын қәлеймен. Бизлердиң басқалардан қай жеримиз жаман? Мен саған және сораўымды беремен! Не ушын бизлер сақыйлық пенен төлей алатуғынлар беретуғын куўаныштың азғантайына болса да ийе бола алмаймыз?

— Егер мен жуўабын билгенимде ме! – деп Кобби айтты. – Мен өзим де өмирден сеннен көп қанаатлы емеспен. Жумысым алып келетуғын табысым тез жоқ болады. Шаңарағым аш қалмаўы ушын

жобаластырып хәм тежеуиме туўра келеди. Мениң де сырлы кәлеулерим бар – денени дирилдететуғын сеслерди шығаратуғын үлкен лираға ийе болыў. Бундай саз әсбабы менен мен патшаның өзи де таң қалатуғын наманы шығара алатуғын едим.

— Аўа, усындай лираға сен ылайықлысаң. Пүткил Бабилонда хеш ким сендей етип жақсы шерте алмас еди, тек ғана патшаны емес, ал қудайларды да хайран қалдыратуғындай қосық айтыўға хеш ким мәжбүр ете алмас еди. Бирақ, егер екеуимиз патшаның қулы сыяқлы гедей болсақ, онда бул әрманды жүзеге асыра аламыз ба? Даўысты еситтиң бе? Олар киятыр. - Хәм ол дәрья тәрәптен қаланың тар көшесинен жоқарыға әсте жүрип баратырған ярым жалаңаш узын қатар, терге батқан суў тасыўшы қулларды көрсетти. Қуллар бес адамнан бир қатар болып жүрипти, хәр бири суў толған аўыр тери ыдыстың астында ийилген еди.

— Оларға жол көрсетип турған адам қандай келбетли, - деп Кобби қатардың алдында жүрген қоңыраў шерткен батыр адамды көрсетти. - Өзиниң ўатанында атақлы адам екенин көринип турыпты.

— Бул қатарда бизлерге уксаған ылайықлы еркеклер көп, - деп Бензир келисти. - Хәм хәммеси дәрьядан атызға – атыздан дәрьяға күннен күнге, жылдан жылға жүреди. Бахытқа хеш қандай үмит жоқ. Сабан ултарақлар оларға төсек, ал быламық аўқат хызметин көрсетеди. Кобби, бул бийшараларды аяйман!

— Мен де аяйман. Бирақ сен бәрибир азат болсақ та тәғдиримиз жақсырақ емеслигине исендириўге хәрекет етип атырсаң.

— Кобби бул дурыс, бул туўралы ой маған рәхәт алып келмейди. Бизлер қуллық тиришиликти қәлемеймиз. Жумыс ислеў, жумыс ислеў, жумыс ислеў! Хәм жақсы нәрсеге хеш қандай үмит жоқ.

— Бәлким, бизлер ақша табыў сырларын билмейтуғын, ал басқаларға ол белгили шығар? — деп Кобби сорады.

— Бәлким, сен хәқ шығарсаң. Буның қандай да сыры бар хәм оны тек хабардар адамлардан билиўге болады. – деп Бензир ойланып айтты.

— Бүгин, – деп Кобби баслады, - мен өзиниң алтын арбасында өтип баратырған ески достымыз Аркадты көрдим. Саған айтыўым керек, ол қаладағы басқа бай адамлар әпиўайы адамларға ислейтуғындай етип маған қатнаслы өзін менмен тутпады. Буның орнына ол маған хәммеге көринетуғын етип қолын былғады.

— Айтыўларынша, ол Бабилондағы ең бай адам, - деп Бензир айтты.

— Оның бай болғаны соншелли, байлықты толтырыў туўралы гәп болғанда жәрдем сорап патша да оған мұражат етеди, - деп Кобби жуўап берди.

— Бай болғаны соншелли, - деп Бензир оның сөзин бөлди, - түнде оны ушыратқанымда толы хамиянына қол салыўдың азғырыўының алдында өзимди тута алмайман деп қорқаман.

— Болмаған нәрсе, - деп Кобби оны айыплады, - адамның байлығы оның хамиянының көлеми менен өлшенбейди. Егер толтыратуғын жери болмаса толы хамиян тез босап қалады. Аркадтың қанша ақша сарплайына қарамастан хамиянын қорғайтуғын табысы бар.

— Табыс – мине гәп неде! – деп Бензир айтты. – Отырып ямаса узақ еллерге саяхат етиўиме қарамастан хамиянымды турақлы толтыратуғын табыстың исенимли булағы керек. Аркад табыстың булағын қалай табыўды билиўи керек. Қалай ойлайсаң, ол мениң гүнгирт ойларыма анықлық киргизе ала ма?

— Ойлаўымша, ол билимлерин Номазир деген баласына берди, - деп Кобби жуўап берди. – Айтыўларынша, ол әкесиниң жәрдемисиз қаланың ең бай адамларының бири болған ба?

— Кобби, сен маған әжайып пикирди бердиң, - деп Бензир көзи жарқырап айтты. – Достым Аркадтан дана мәсләхәт сорасам болады ғо. Хамиянымыздың сунқардың уясындай бос болғаны апат емес. Бул бизлерди услап қалмаўы керек. Сени байлық қоршаған ўақытта гедей болып қалыў уят. Бизлер бай болыўды қәлеймиз. Аркадқа барып, оннан ақшаны қалай излеўди сорайық.

— Бензир, сөзлериң адамды руўхландырады. Олар мени де ойланыўға мәжбүр етти. Не ушын усы ўақытқа шекем байлықты татып көрмегенимизди түсиниўди баслап атырғандайман. Бизлер оны хеш қашан излемеген екенбиз. Сен дигиршиклериңди сабырлылық пенен соқтың, бул иске бар күшиңди бердиң. Хәм өз исинниң ҳақыйқый устасы болдың. Мен жақсы музыкант болыў ушын қолымнан келген хәмме нәрсени иследим. Хәм бул нәрседе алға илгериледим.

— Аўа, бизлер өзимизди бағышлаған исте әўметке еристик. Қудайлардың бизлерге көўли толы. Хәм мине ақыр-ақыбет алдымызда жарық пайда болғандай көзлеримиз ашылды. Ол санамызды ашты хәм бизлер көп нәрсеге ылайықлы екенимизди түсиндик. Усы өмирдиң даналығы ҳаққында таза түсинигимиз бизлерге қәлеўлеримизди жүзеге асырыўда ылайықлы жолымызды табыўымызға жәрдем береді. Дана адамды тыңлаў пайдалы болатуғын балалықтағы досларымызды бирге барыўға мирәт етейик.

— Бензир, сен досларың ҳаққында бәрха ғамхорлық етесең. Себеби олар сенде көп. Хәммеси сен усынатуғындай болсын. Бүгинниң өзінде досларымызды бирге алып барайық.

БАБИЛОННЫҢ ЕҢ БАЙ АДАМЫ

Әйемги Бабилонда қашанлардур Аркад исмли жүдә бай адам жасады. Оның байлығы туўралы әпсаналар болды. Ол өзиниң сақыйлығы менен атақлы болды. Қайырхормлық пенен шуғылланатуғын еди. Ол

сақый адам еди. Молшылықта жасады. Солай болса да, жылдан жылға оның табысы шығынларынан айтарлықтай көп еди.

Бир күни оған барып хәм былай деп сораған жаслықтағы бир неше дослары болды:

— Аркад, сен бизлерге қарағанда әўметлирексең. Сен бизлер тиришилик ушын гүресиўге мәжбүр болған бир ўақтымызда пүткил Бабилонда ең бай адам болдың. Сен өзиңе ең сулыў кийимди кийип хәм молшылықтан рәхәтлениўге жол бере аласаң, ал бизлер өзимизде бар нәрсемизге қуўанышлымыз.

— Хәм солай болса да қашанлардур бизлер теңдей жағдайда болдық. Бир муғаллимде оқыдық. Бирдей ойынды ойнадық. Хәм я оқыўда, я ойында сен бизлерден артық емес едиң. Кейин көп жыл даўамында сен бизлер сыяқлы хұрметли пухара болдың.

— Бизлер билгендей, сен бизлерден көп жумыс ислемедиң. Онда, айтшы, не ушын саған өмирдиң барлық қуўанышларын бериў ушын тәғдирдиң дәл сени таңлап, ал бизлерди шетлеп кетти?

Хәм сонда Аркад оларға былай деп жуўап берди:

— Егер сизлер жаслығыңыздан өткен жылларыңызда үлкен нәрсеге ериспеген болсаңыз, онда я байлықты қурыўдың нызамларын билмедиңиз, я оларға ермедиңиз.

Тәғдир ҳақыйқаттан өжет, ол турақлы бахытты ҳеш кимге алып келмейди. Керисинше, ол өз мийнети менен ақша таппаған хәр бир адамға тек бослықты алып келеди. Жыйнағанларын жүдә тез сарплайтуғын уўайымсыз түйдеклерди ол өзлери қанаатландыра алмайтуғын қәлеўлери менен бирге-бир қалдырады. Тәғдир қайырхом болған адамлар болса сықмар болады хәм сарплаўдан қорқып өз байлығының үстинде қалтырайды, өйткени байлықты және жыйнаўға жол беретугын қәбилетлердиң өзлеринде жоқ екенин түсинеди. Олар тонаўшылардан да қорқады, нәтийжеде өзлерин сырлы гедейликке дуўшар етеди.

Бәлким, байлықтың қолларына өзи ағып келетуғын хәм байлығын көбейтип хәм бахытлы жасайтуғын басқа адамлар да бар шығар. Бирақ бундай адамлар жүдә аз, мен олар туўралы тек басқалардан еситиўим бойынша билемен. Өзлериңиз ойланып көриң: бәлким, танысларыңыздың ишинде күтилмегенде мийрас қалғанлар бар шығар. Олар туўралы сөзлеримниң қаншелли ҳақ екенин өзиңиз баҳалайсыз.

Оның дослары, мийрасты алған танысларын есине түсирип, оның ҳақлығын мойынлады хәм Аркадтан бундай байлыққа қалай ерискенин түсиндириўин сорады, солай екен ол даўам етти:

— Жаслығымда мен дүньяға қарадым хәм адамға бахыт хәм қанаатты алып келетуғын нәрселердиң көп екенин көрдим. Және мен байлықтың және де көбирек бахыт хәм рәхәтти сезиў мүмкиншилигин

беретуғынын түсіндим.

Байлық – бул күш. Байлықтың жәрдемінде көп нәрсе мүмкін болады:

Үйинди жақсы мебеллер менен орналастырыўға болады.

Теңиз арқалы саяхатқа кетиўге болады.

Теңиздиң аржағындағы жерлерге саяхат етиўге болады.

Қудайлардың хұрметине уллы ширкеўлерди қурыўға болады.

Жанға рәхәт алып келетуғын және көплеген нәрселерди ислеўге болады.

Хәм мен буны түсинген ўақтымда жердеги куўанышлардың бир бөлегине ийе болыў хуқықы ушын гүресийди шештим. Мен басқалардың өмирден қалай рәхәтленип атырғанын қызғаныш пенен гүзетип шетте турмайман. Ески кийимге қанаат етпеймен. Гедейлердиң тәғдири мени қанаатландырмайды. Яқ, мен таңланғанлар ушын өмирдиң шөлкемлестиретуғын байрамының толық хуқықлы мийманы болыўды шештим. Гедей саўдагердиң улы болып, егер сиздиң есиңизде болса, мийрасқа ҳеш қандай үмит етпей, айрықша даналыққа ийе болмай үлкен шаңарақта өсип, мен әрман еркинлеримниң хәммесине ерисиў ушын ўақыт хәм билим талап етиледі деп шештим.

Ўақытқа келсек, онда ол хәммемизде молшылықта. Сиз өз байлығыңызды ислеп табыўға сарплаўыңыз керек болған бийбаха мәўритлерди босқа жибересиз. Соның менен бир ўақытта сиз жақсы шаңарағыңыздан басқа мақтаныш ететуғын ҳеш нәрсеңиз жоқ екенин мойынлайсыз. Енди оқыў туўралы: дана устазымыз бизлерге түрлише оқыўға болатуғынын айтқан жоқ па еди – таза нәрсени билип хәм есте сақлап қалыў, өзиңе таныс емес нәрсени ашыўға хәрекет етип санаңды шынықтырыўға да болады.

Сонлықтан мен байлықты қалай жыйнаўға болатуғынын түсинийди шештим хәм буны анықлаған ўақтымда оны өз ўазыйпам еттим хәм оны жақсы шештим. Өйткени даналық қуяштың жарық нурларында шомылғаныңда өмирден рәхәтлениўден ибарат емес пе, себеби қараңғылыққа шөмип қайғыны татып көриўге үлгере аласаң ба?

Мен жумыс таптым, қалалық магистратқа жазыўшы болып орналастым хәм күнде ылай тахташаларда жазып мийнет еттим. Хәптени хәпте, айды-ай демей мен мийнет еттим, бирақ ис хәқым жүдә аз еди. Ақшам аўқатқа хәм кийимге зорға жететуғын еди. Бирақ исенимлилик мени таслап кетпеди.

Хәм мине бир күни пайызға пул бериўши Алгамыш магистратқа келди хәм Тоғызыншы нызамның нусқасына буйыртпа берди хәм магистр маған: «Бул хұжжет қолымда еки күннен кейин болыўы керек хәм егер тапсырма орынланса, еки қола теңге аласаң», - деп айтты. Мен ғайрат салып мийнет еттим, бирақ нызам узын еди хәм Алгамыш қайтып келгенде тапсырмасы еле орынланбаған еди. Оның ғәзеби келди. Егер мен оның қулы болғанымда, ол мени урып таслаған болар еди. Бирақ

магистр исшисин урыуына жол бермейтуғынын билип, мен қорқыныш сезбедим, ал кейин оған былай деп айттым:

«Алгамиш, сиз жүдә бай адамсыз. Қалай бай болыуға болатуғынын маған айтып бериң хәм мен қол жазбаның үстинде түни менен жұмыс ислеймен, солай екен таң атаман дегенше оны ислеп боламан». Ол маған күлимсиреди хәм: «Сен еле көз боямашы екенсең ғо. Кел, буны келисим деп атаймыз», - деп жууап берди.

Түни менен мен желкем аўырса да жұмыс иследим, ал пиликтің ийисинен басым аўырды хәм көзлерім хәриплерди онша көрмей де қалды. Бирақ, таң атқанда ол қайтып келгенде қол жазба таяр еди.

«Ал енди, - деп мен айттым, - үәденди орынла».

«Сен келисимдеги өз бөлегинди орынладың, - деп маған мұражат етип ол әсте айтты, - солай екен мен өз бөлегимди орынлауға таярман. Мен саған билиуді қәлеген нәрсеңди айтып беремен, себеби қартайып атырман, ал ғаррылар сөйлемшек болады. Хәм жаслар қартайған адамларға мәсләхәт сорап мұражат еткенінде, олар жыллар бойы тексерилген даналықты биледи. Хәқыйқаттан, жаслар көбинесе ғарры адамлардың даналығы өтмиште, сонлықтан оның сырлары келешек ушын туура келмейди деп ойлайды. Бирақ сен есиңде тут: бүгин жыркырап турған қуяш сениң әкең тууылған күнде жарқырап турған қуяштың өзи хәм бул қуяш әуладыңыздың соңғы баласы қараңғылыққа кететуғын күни де жарқырайды.

Жас өспиримлик ойлар – деп ол дауам етти, - бул өзиниң нуры менен жарық келтирип аспаннан өтетуғын жарқын жулдызлар, ал ғарры адамлардың даналығы – бул аспандағы орнын хеш қашан өзгертпейтуғын хәм сонлықтан теңизши бәрха ол арқалы кемесиниң бағытын өлшейтуғын мәңгилик жулдызлар. Сөзлеримди жықсылап еслеп қал, болмаса сен өзиңе ашқан хәқыйқатымды түсине алмайсаң хәм сонда сениң түнги жұмысыңның пайдасы болмайды».

Хәм кейин ол маған үрпийген қасларының астынан тигилип қарады хәм пәс дауысы менен: «Мен ислеп тапқан ақшамның бир бөлегин өзиме қалдырыуым керек деп шешкенімде байлыққа жолды аштым. Хәм сен буны есиңде тут», - деп айтты. Хәм усыдан кейин ол узақ уақыт үндемеді.

«Усы болғаны ма?» - деп мен сорадым.

«Қойлардың шопанынан пайызға ақша бериушиге айналыуым ушын бул жетерли болды», - деп ол жууап берди.

«Бирақ ислеп тапқан ақшамның хәммеси өзимдики емес пе?» — деп мен сорадым.

«Ондай емес, - деп ол жууап берди, - Сен тигиушиге төлемейсең бе? Ал етикшиге не? Сен аўқат ушын төлемейсең бе? Ақша сарпламай Бабилонда жасауға бола ма? Өткен айда ислеп тапқан ақшаңнан не қалды? Ал өткен жылдағы ис хәқыңнан не? Ақмақ! Сен өзиңнен басқа хәммеге төлейсең. Ақмақ, сен басқаларға жұмыс ислейсең. Бул қул болып

хәм аўқат хәм кийим ушын хожайынға жумыс ислеў менен барабар. Бирақ, егер сен ислеп тапқан ақшаңнан өзиңе оннан бирин жыйнасаң, онда он жылдың ишинде қанша ақшаң жыйналады. Математикадағы билимим мени уялдырмады хәм мен: «Бир жылдан қанша ислеп тапсам, сонша», - деп жуўап бердим.

«Сен тек ярымына ҳақсаң, - деп ол қарсы шықты. – Сен жыйнап қойған хәр бир ақша сениң қулың болады хәм саған жумыс ислеўди баслайды. Усы ақшаның хәр оннан бири де саған табыс алып келиўди баслайды. Егер сен бай болсаң, онда жыйнаған ақшаларыңның хәммеси саған жумыс ислеўи керек, тек сонда ғана сен байлығыңды көбейте аласаң. Сен, бәлким, өтирик сөйлеп атыр хәм бул өз жумысың ушын күткен сол төлем емес деп ойлап атырған шығарсаң, бирақ мениң ҳақыйқатымды түсиниўге ақылың жетсе, онда сен ўәде еткенимнен де көбирек төлегениме исенимли боласаң.

Ислеп тапқан ақшаңның бир бөлеги саған тийисли. Хәм бул үлес ис ҳақыңның оннан бири болыўы керек. Биринше гезекте өзиңе төле. Аўқатына, қайырхормлыққа жеткеннен қалғанынан тигиўшиге хәм етикшиге көбирек төлеме».

Байлық терек сыяқлы кишкене туқымнан өседи. Сен шетке алып қойған биринши ақшаңның оннан бири байлығыңның тереги болып өсетуғын сол туқым болады. Туқымды қаншелли тез ексең, терек соншелли тез өседи. Хәм сен терекке қаншелли жақсы қарап, оған төгин берип хәм турақлы ақша салсаң, оның жемисинен соншелли тез рәхәтлене аласаң».

Буны айтып болып, ол қол жазбасын алды хәм кетти. Мен оның сөзлериниң үстинде көп ойландым хәм оның сөзлериниң даналық экенин көрдим. Солай екен ислеп көриўди шештим. Енди ис ҳақымды алып, мен ислеп тапқан хәр оннан бир теңгени шетке алып қойдым. Хәм таң қаларлысы, буннан гедей болып қалмадым. Мен шығынларыма аз ақша қалғанын дерлик сезбедим. Расында, жийе мени түйелерде хәм кемелерде алып келинген хәм дүканларға қойылған сулыў нәрселерден сатып алыў ағзырылыўы қоршайтуғын еди. Бирақ мен даналық пенен өзимди ушлап турдым.

Он еки ай өтти хәм Алғамыш маған және келди. «Балам, маған айт, жыл бойы өзиңе ислеп тапқан ақшаңнан оннан бирин төлейсең бе?» Мен: «Аўа, устаз, төлеймен», - деп жуўап бердим. «Бул жақсы. Сен бул ақшалар менен не ислейсең?» - деди.

«Мен оларды теңизден узаққа жүзип хәм Тирадан сийрек ушырасатуғын қымбат тасларды алып келиўин айтқан тас өриўши уста Азмурға бердим. Ол қайтып келгенде, бизлер оларды қымбат нарқта сатамыз хәм табысты бөлисемиз». - «Хәр бир ақмақ адам үйрениў керек, бул дурыс, - деп ол ашыўланып айтты, - Бирақ сен тас өриўши устаға қымбат тасларды таңлаўды қалай исенип тапсырдың? Сен нанбайшыға барып оннан жулдызлар туўралы сораўға барсаң ба? Яқ,

сен астрологқа барсаң, егер, әлбетте, ийнинде басың болса. Сениң жыйнаған ақшаларың хауаға сууырылды, балам сен байлық теригинди тамыры менен кесип тасладың. Онда басқасын отырғыз. Және бир хәрекет исле. Хәм егер келеси сапары саған қымбат затларға қатнаслы мәсләхәт керек болса, онда буны түсинетуғын адамларға мұражат ет. Егер қойлар тууралы бир нәрсени билиўди қалесең, онда шопанға бар. Мәсләхәт – бул бийпул берилетуғын жалғыз нәрсе, бирақ итибарға ылайықлы мәсләхәтлерди ғана қабыл етиў керек. Билмейтуғын адам менен өзиниң ақшасы тууралы мәсләхәтлесетуғын адам өзиниң ақмақлығы ушын усы ақшаны төлеўге дуўшар болады». Усы сөзлерди айтып болып ол кетти.

Хәм хәммеси ол айтқандай болды. Өйткени финикийцлер жарамаслар, олар қымбат таслардың орнына Азмурға жылтыр қыйықларды берип жиберди. Бирақ Алгамыш үйреткениндей, мен ақшаның хәр оннан бирин және жыйнаўды басладым, өйткени бул маған әдетке айналды хәм маған енди аўыр болып көринбеди.

Және он еки ай өтти хәм Алгамыш қайтып келди хәм маған мұражат етти. «Енди, соңғы мәрте ушырасқанымыздан берли қандай раўажланыў Болды?» — «Мен өзиме төледим, - деп мен жуўап бердим. – хәм жыйнаған ақшаларымды қола сатып алыўы ушын қалқан соғуўшы уста Аггирге исенип бердим. Хәр төрт айда ол маған пайыз төлейди». — «Бул жақсы. Хәм сен пайызлар менен не ислейсең?» — «Өзиме пал, әжайып шарап хәм хош ийисли тағамлар бар әжайып байрамды шөлкемлестиремен. Және мен өзиме ашық қызыл туник сатып алдым. Хәм миниў ушын жас ешекти сатып алмақшыман». Буған Алгамыш күлди: «Сен жыйнағанларыңнан туўылған балаларды жеп атырсаң. Олар саған қалай жұмыс ислей алады? Хәм өзилерине уқсағанларды қалай туўдыра алады? Алдын кулларға ийе бол хәм тек кейин өзиңе байрамларды шөлкемлестире аласаң». Буны айтып болып ол және кетип қалды.

Соннан берли мен оны еки жыл даўамында көрмедим хәм мине бир күни ол және үйимде пайда болды. Оның жүзи әжинге толған, көзлери төменге қараған – ол қатты қартайған еди. Хәм ол маған былай деп айтты:

«Аркад, сен өзиң әрман еткен байлықтың шыңына жеттиң бе?» Хәм мен: «Еле яқ, бирақ мениң жыйнаған ақшаларым бар хәм олар табысқа жұмыс ислеп атыр», - деп жуўап бердим. — «Ал сен алдынғыдай тас өриўши устаның мәсләхәтлеринен пайдаланып атырсаң ба?» — «Таслардың қалауы бойынша олар маған жақсы мәсләхәтлерди береди», - деп мен айттым. «Аркад, — деп ол даўам етти, - сен сабақты жақсы өзлестирдиң. Алдын сен ислеп тапқан ақшаңа тиришилик етиўди үйрендиң. Кейин билимли адамлардан мәсләхәт сораўды үйрендиң. Хәм ақыр-ақыбет, сен алтыныңның өзиңе жұмыс ислеўине еристиң. Сен ақша

ислеп таўып, оларды жыйнап хәм оларды сарплаўды үйрендиң. Сонлықтан сен жуўапкершиликли орынды ийелеўге таярсаң. Мен қартайып атырман. Балаларым ақшаны тек сарплаўды биледи, бирақ ақшаны қалай ислеп табыўды билмейди. Менде үлкен мал-мүлк бар хәм оны басқарыўға күшим қалмады деп қорқаман. Егер сен Ниппурға барыўға хәм сол жерде мениң мал-мүлкимди басқарыўға келискениңде, мен сени өзимниң серигим қылған болар едим хәм сен мениң жеримде үлесинди алатуғын едиң».

Демек, мен Ниппурға бардым хәм оның мал-мүлклерин басқарыўға киригим. Ал мен намысшыллыққа толы хәм соның менен бирге әўметтиң үш нызамына ийе болғанымнан, мен оның мал-мүлкінен табысымды тез көбейте алдым. Солай екен мен усы нәрседе байлығымды ислеп хәм Алгамыштың жаны аспанға көтерилгенде ол нызам бойынша ўәсият еткениңдей оның мал-мүлкіңде өз үлесимди басқарыўға киригим.

Аркад усылай деп айтты хәм ол өзиниң ўақыясын жуўмақлағанда досларының бири былай деди:

— Алгамыш сени өзиниң мийрасхоры еткени ҳақыйқаттан саған әўметли болды.

— Оның менен ушырасыўдан алдын менде байыўға кәлеў пайда болғаны маған әўмет келтирди. Сол төрт жылдың ишинде ис ҳақымның оннан бирин жыйнап, мен қойылған мақсетиме ерисиўге өз батыллығымды көрсетпедим бе? Сиз қәлеген ҳаўа-райында торын таслайтуғындай етип балықтың әдетлерин жыллар бойы үйренген балықшының усталығын әўмет деп атайсыз ба? Әўмет – бул пайдаланыўға таяр болмағанларға ўақытты жумсамайтуғын уллы таң қаларлы нәрсе.

— Сен биринши жылда жыйнаған ақшаларыңды жоғалтқаныңнан кейин бир тегисте қалыў ушын еркиңниң үлкен күшин көрсеттиң. Бул мәнисте сен айрықшасаң, - деп гәпке досларымың екиншиси араласты.

— Еркиң күши! – деп Аркад қарсы шықты. – Болмаған нәрсе! Сен түйениң ушлап турыўға күши жетпейтуғын хәм үлкен буға да орнынан жылжыта алмайтуғын аўырманлықты еркиң күши адамға жәрдем береді деп ойлайсаң ба? Еркиң күши алдына қойған ўазыйпанды орынлаўда беккем батыллықтан басқа хеш нәрсе емес. Егер мен алдыма ўазыйпа қойсам, онда мен оны қандай қыйын болса да орынлаўым керек. Ал мен қалайынша басқаша өзиме исенимли болып, үлкен иске қол ура аламан? Мен өзиме: «Көпирде өтиўим керек болған жүз күннен хәр бирин мен думалақ таслы жолдан алып хәм оны дәрьяға таслайман», - деп айтаман хәм мен буны ислеймен. Егер жолдың жетинши күнинде мен қойылған ўазыйпам туўралы умытсам, онда өзимди: «Ертең мен еки думалақ тас тасладым – қандай парқы бар», - деген сөзлер менен тынышландыра алмайман. Буның орнына мен артқа қайтып хәм көрмей қалған думалақ тасты таслайман. Ал жигирма күннен кейин мен: «Аркад, бул мәниссиз

пикир. Не ушын күнине бир думалақ тасты таслаў керек? Бирден бир үйинди думалақ тасты тасла», - деп айтпайман. Мен буны айтпасам, оны ислемеймен. Егер мен ұазыйпаны қойсам, демек оны орынлауым керек. Минен не ушын мен өзиме қыйын ямаса орынланбайтуғын ұазыйпаны алмауға хәрекет етемен – тынышлығым мен ушын жүдә қымбат.

Хәм сонда сәўбетке дослардың биреуи араласты хәм былай деди:

— Егер сен айтып атырған нәрсе рас болса, ал сөзлерің хақыйқаттан ақыллы болып көринсе, онда усындай әпиұайы ўәсиятларға қулақ салып хәр бир адам бай бола алады екен дә.

— Байлық тек адамның қуўаты менен туўылады, - деп Аркад жуўап берди. – Егер бай адам өзине таза қәсирди курса, онда бул ушын оның төлеген алтыны жоққа шығама? Яқ, оның бир бөлегин тас өриўши уста алады, бир бөлегин – дийўалларға сүүрет салатуғын сүүретши алады. Хәм қәсирдің қурылысында ислейтуғын адамлардың хәммеси алтыннан өз үлесин алады. Хәм қәсир қурылып болғаннан кейин ол өзінде белгили бахалықты көрсетпей ме? Ал ол турған жер қымбатырақ болмай ма? Қәсирдің территориясын қоршаған сол жерлер сыяқлы ма? Байлық әжайып түрде көбейеди. Оның шегарасын хеш ким анықлай алмайды. Сөз келгенде айтайын, финикийцлер саўдадан ислеп тапқан алтынларынан пайдаланып бос жағалаўларда үлкен қалаларды қурды.

— Онда бизлер бай болыўымыз ушын нени мәсләхәт етесиз? — деп досларымнан биреуи сорады. - Жыллар өтти хәм бизлер енди бала емеспиз, бирақ бизлерде қара күнге жыйнап қоятуғын хеш нәрсемиз жоқ.

— Мен сизлерге Алгамыштың дана мәсләхәтинен пайдаланып хәм: *«Ислеп тапқан ақшамның бир бөлеги маған тийисли»*, - деп айтыўыңызды мәсләхәт етемен. Бул сөзлерди уйқыдан оянған ўақтыңызда айтың. Оларды түски ўақытта қайталаң. Кейин кеште. Буны хәр бир саатта айтың. Бул сөзлерди бәрха көз алдыңызда туратуғындай етип ядлаң.

Бул пикир сизди өзине қаратсын. Ойларыңыз оған қаратылсын. Ал кейин ис хақыңыздың қайсы бөлегин шетке жыйнап қоя алатуғыныңызды анықлаң. Ол оннан бири болыўына хәрекет етиң. Хәм дәрриў оны шетке қойың. Тез арада сиз тек жалғыз өзиңиз хуқықлы болған байлықтың ийеси болғаныңызды сезиўдің қандай уллы сезим екенин түсинесиз. Жыйнаған ақшаларыңыз көбейиўден бул сезим тек беккемлениди хәм күшли тулға болады. Сизиң өмириңиз таза қуўанышлы сезимге толады. Сиз және де көп ақша ислеп табыўыңызға жол беретуғын күштиң ағысын сезесиз. Хәм сиз сонша көп ақша жыйнап қоя аласыз.

Ал кейин байлығыңызды өзиңизге ислеўине мәжбүр етиң. Оны өзиңиздің қулығың етиң. Ол сизге ислейтуғын балаларды туўсын.

Табысыңызды келешекке тәмийинлең. Нәзериңизди қартайған адамларға қаратың, жыллар өтип хәм олардың қатарын толтыратуғыныңызды есиңизде тутың. Соның ушын жоғалтпа? ушын ақшаларыңызды абайлап тигиң. Ақша тигиўден үлкен пайызларды ўәде

ететуғын пайыз бериўшилердиң сақый ўәделери – бул әпиўайы адамларды өзине қаратып, бирақ кейин оларды кеўил қалыўға дуўшар ететуғын мазалы даўыслы сиренадан басқа нәрсе емес.

Егер қудайлар сизди өзиниң патшалығына шақырса, онда шаңарағыңызға бай тиришиликти тәмийинлең. Усы мақсет ушын да ақшаны турақлы жыйнап қойың. Узақты көретуғын адамда усындай жағдайларға бәрха қаржысы болады.

Дана адамлар менен мәсләхәтлесиң. Бәрха ақша менен ислесетуғын адамлардан жәрдем излең. Олар сизди қәтелерден сақлап қалсын. Табысыңыз кишкене, бирақ қәўипсиз болсын.

Тири екенсиз, өмирден рәхәтлениң. Көп күш салмаң хәм ақыллы нәрсени көп тежеўге хәрекет етпең. Егер ис ҳақыңыздың оннан бирин шетке қойып сиз қолайлы жасаўды даўам етип атырған болсаңыз, онда усы тегисликте қалың. Табыслар бойынша жасаң, бирақ ақшаны сарплаўдан қорықпаң. Өмир бай хәм оның рәхәтлеринен бас тартыўдың кереги жоқ».

Дослар оған миннетдаршылық билдирди хәм кетти. Олардың айырымлары үндемеді, себеби бай көриниске ийе емес еди хәм оның сөзлериниң мәнисин түсине алмайтуғын еди. Кимдур бундай бай адам өзиниң әўметли дослары менен бөлесиўи керек екенине исенип күлимсиреди. Бирақ айырымларының көзлери жарқырады. Олар Алгамыштың ўақты-ўақты менен жазыўшыға пайдасыз қайтпағанын түсинди: ол гедей адамның қалай қараңғылықтан жарықлыққа өтип атырғанын гүзететуғын еди. Хәм жарықлыққа шығыўдан, дәрриў таяр турған орынды ийелейтуғын еди. Себеби ҳеш ким жуўапкершиликтиң аўырманлығын ылайықлы түрде көтериўге таяр болмаса, өзиниң орнын аңсат ийелей алмайды.

Дәл олар, Аркадтың сөзлериниң мәнисин түсинип, кейинги бир неше жылда оны қайта-қайта келип көрди хәм ол оларды жақсы күтип алатуғын еди. Ол оларға мәсләхәтлер берди хәм үлкен өмирлик тәжирийбеге ийе болғанларға тән болғанындай өзиниң даналығы менен бөлисти. Хәм ол олардың тек жоғалып қоймастан, ал жақсы табыс алып келиўи ушын жыйнаған ақшасын жумсаўына жәрдем берди.

Бул адамлардың тәғдириндеги бурылмалы нүкте олар Алгамыш Аркадты ашқан, ал Аркад оларға ашқан ҳақыйқатын түсинген күни болды.

**СЕН ИСЛЕП ТАПҚАН АҚШАНЫҢ БИР БӨЛЕГИ ӨЗИҢЕ
ТИЙИСЛИ**

БАЙ БОЛЫЎДЫҢ ЖЕТИ ҚАҒЫЙДАСЫ

Бабилонның атағы жыллар өтсе де өшпейди. Әсирлер өтті, бирақ

бизлер хәзирге шекем ол туўралы ең бай қала деп айтамыз, ал оның байлығы алдынғыдай қыялдың мазасын алады.

Хәм бәрха бундай болмады. Бабилонның байлығы оның турғынларының даналығының нәтийжеси болды. Олар раўажланыўдың сырларын биринши болып ашты.

Уллы патша Саргон душпанларын жеңип Бабилонға қайтқанда, ол қыйын жағдайға дус болды. Канцлер оны патшаға былай етип түсіндирди:

— Уллы патшам, сиз қудайлардың хұрметине әжайып жолларды, үлкен ширкеўлерди қурыўға буйрық берип адамларға узақ жыллық молшылықты тәмийинлединиз. Бирақ енди бул қурылыслар тамам болғаннан кейин, адамларда өзлерин тәмийинлейтуғын нәрсе жоқ. Исшилер жумыссыз қалды. Саўдагерлерде қарыйдарлар улыўма қалмады. Дийханлар өзлериниң өнимлерин сата алмайды. Өзлерине аўқат сатып алыў ушын адамлардың ақшасы жетпейди.

— Бирақ усы өзгерислердиң хәммесине сарплаған алтынларымыз қай жерге кетти? — деп патша сорады.

— Ол қаламыздағы бир неше бай адамлардың қалтасына кетти деп қорқаман, - деп канцлер жуўап берди. — Ол ешкиниң сүти електин арасынан өтетуғыны сыяқлы турғынларымыздың бармақларының арасынан өтти. Ал енди ағыс таўсылғаннан кейин көпшилик адамлардың жейтуғын хеш нәрсеси жоқ.

Патша қандай да ўақыт ойланды. Кейин:

— Аз адам қалай алтынның хәммесин өзлерине алды? — деп сорады.

— Олар буны қалай ислеўди билетуғын еди, — деп канцлер жуўап берди. — Әўметтиң сырын билгени ушын ғана өз исинде әўметке ерискен адамды айыплаўға болмайды. Дәл сол сыяқлы, ақша ислеп табыўды билмейтуғынларға бериў ушын хақ ислеп тапқан ақшасын тартып алыў нызамға туўра келмейди.

— Бирақ онда не ушын хәмме алтынды ислеп табыўды үйренип хәм өзлери бай хәм бахытлы болмайды? — деп патша сорады.

— Уллы патшам, бундай болыўы да мүмкин. Бирақ бул нәрсени оларға ким үйретеди? Сөзсиз, руўханийлер емес, себеби олардың өзлери ақшаны қалай ислеўди жақсы билмейди.

— Қалай бай болыўды қаламызда ким жақсырақ биледи? — деп патша сорады.

— Уллы патшам, сораўыңызда жуўабы да жасырын. Бабилонда ким ең көп байлыққа ийе?

— Дана канцлерим дурыс пикирлеп атырсаң. Арамызда ең бай адам Аркад. Оны ертең алдыма алып кел.

Ертеңине, патша буйырғандай, өзиниң жетпес жасына қарамай қәўметли болған Аркад оның алдына барды.

— Аркад, — деп патша оған мұражат етті, - сениң Бабилондағы ең бай адам екенін дурыс па?

— Уллы патшам, усылай айтады, сонлықтан адамлардың сөзін жоққа шығармайман.

— Сен бұған қалай еристиң?

— Мен имканиятымды билип пайдаландым, ал бул қәлеген пухараға бериледи.

— Сенде басланғыш қаржы болмады ма?

— Тек байыұды қатты қәлеу. Хәм буннан басқа – ҳеш нәрсе.

— Аркад, — деп патша дауам етті, - қаламыз аўыр жағдайда, себеби жүдә аз адам байлықтың сырын биледи. Мениң жалғыз қәлеуим – бул Бабилон дүньяның ең бай қаласы болыуы. Ал бул оның барлық турғынлары бай болыу шәртинде мүмкин болады. Соның ушын бизлер адамларға ақшаны ислеуди үйретиуимиз керек. Маған айт, Аркад, бунда қандай да сыр бар ма? Басқаларға буны үйретиуге бола ма?

— Уллы патшам, буны ислеуге болады. Бир адамға белгили нәрсени басқаларға да үйретиуге болады.

Патшаның көзінде жалын пайда болды.

— Аркад, сениң сөзлерің жанды жылытады. Сен бул иске өзінди бағышлай аласаң ба? Билиминди басқаларға тарқататуғын адамларды оқытыуға келисим бересең бе?

Аркад келисимнің белгисінде басын ийзеди хәм былай деп айтты:

— Мен — сизиң қулыңызбан. Хәм егер патшама даңқ алып келсе, онда билгенлеримди басқалар менен шын жүректен бөлисемен. Канцлериңизге жүз қатнасыушы болатуғын топарды шөлкемлестириуин буйырың хәм мен оларға бай болыудың жети қағыйдасын үйретемен, буның жәрдемінде мен хамиянымды ақшаға толтырдым.

Еки хәптеден кейин патшаның буйрығы бойынша биринши жүз оқыушы Билимлер Ширкеуиниң үлкен залында жыйналып, түрли реңдеги ярым дөңгелек орынлықларға отырды. Аркад сырлы хош ийисти тарататуғын мухаддес шыра турған кишкене орынлақтың қасында отырды.

— Қара, мине Бабилонның ең бай адамы, - деп талабалардың биреуи Аркад орнынан турыудан қасындағы адамның арқасына бармағын тийгизип айтты. – Ал көринисинен ең әпиуайы адам.

— Патшамыздың мухаддес еркин орынлап, - деп Аркад баслады, - мен сизлердің алдыңызда турман. Қашанлардур мен бай болыуды қатты әрман еткен гедей жас өспирим болдым хәм ақыр-ақыбет усы мақсетке ерисиуиме жол берген билимге ийе болдым. Енди мен билгенлеримди сизлер менен бөлисиуге таярман.

Байлығым жоқ нәрседен басланды. Мениң Бабилонның басқа турғынларының алдында ҳеш қандай артықмашылықларым жоқ еди. Биринши ақша салатуғын нәрсем тырналып қалған кишкене хамияным болды. Оның пайдасыз бослығы менде жеркеништи келтиретуғын еди.

Мен алтын теңгелердің сыңғырлысы еситилиуі үшін оның томпақ хәм аўыр болыуын әрман еттим. Сонлықтан мен бос хамиян үшін дәри излеуге киригим. Хәм бай болыудың жети қағыйдасын аштым. Залда жыйналған сизлерге мен олар тууралы айтып бермен. Бай болыуды кәлеген барлық адамларға оны мәсләхәт етемен. Бир хәпте даўамында күнде мен сизлерге таза қағыйданы ашаман. Дыққат пенен тыңлаң. Мениң менен тартысың. Бир-бириңиз бенен талқылаң. Алған билимиңизди жақсылап өзлестириң, себеби олар хамияныңызға салатуғын байлықтың туқымы болады. Биринши гезекте хәр бириңиз өз байлығыңызды қурыуыңыз керек. Усыны толық үйренгениңизден кейин сиз тәжирийбениңизди басқаларға бере аласыз. Бул байлыққа баратуғын биринши жол хәм егер биринши қәдемди басып өте алмасаң, онда бул жолдан барыудың кереги жоқ.

Демек, биринши қағыйда.

БИРИНШИ ҚАҒЫЙДА. Хамияныңызды толтырыуды

баслаң

Аркад екинши қатарда ойланып отырған ер адамға мұражат етти:

— Достым, сен қандай өнерге ийесиз?

— Мен хатшы болып жұмыс ислеймен, - деп тыңлаушы жууап берди, - ылай тахташаларда жазбаларды ислеймен.

— Дәл усы өнер менен мен биринши ақшамды иследим. Сонлықтан саған да бай болыу мүмкиншилигинен пайдаланыуға хеш нәрсе тосқынлық етпейди.

Кейин ол артта отырған ер адамға мұражат етти.

— Айтшы, сен наныңа қалай ақша ислеп табасаң?

— Мен – қассаппан, - деп ол жууап берди. – Мен дийханлардан ешкилерди сатып аламан, оларды сояман хәм гөшин үй жұмысы менен шуғылланыушыларға сатаман, ал терисин болса етикшилерге сатаман.

— Кәрдің бе, сениң да бай болыуға мүмкиншиликлериң бар, солай екен саған бай болыуыңа хеш нәрсе тосқынлық етпейди.

Усылай Аркад хәр бир адамнан тиришилиги үшін қалай ақша ислеп табатуғынын анықлау менен даўам етти. Сорау-жууап тамам болғанда ол былай деп айтты:

— Енди сиз адамға ақша ислеп табыуына жол беретугын өнер хәм ислердің көп екенин көрдиңиз бе. Олардың хәр бири – алтын булақ, оннан хамияныңызға ағатуғындай етип тармақ шығарыуға болады. Билимиңиз хәм қәбийлетиңизге қарап, алтынның ағысы үлкен ямаса кишкене болыуы мүмкин. Сиз келисесиз бе?

Залда отырғанлар оның менен келисти.

— Бундай жағдайда хәр бириңизде бар болған табыстың булағына негизленип өз байлығыңызды қурыуды баслау ақыллы ис емес пе? — деп

Аркад сорады.

Хәм буның менен де оның оқыўшылары келисти. Кейин Аркад мәйек сатыўшысыман деп өзин таныстырған адамға мұражат етти.

— Күнде азанда он мәйек салып, ал кеште оннан тоғыз мәйек алатуғын бир себетің бар экенин көз алдыңа келтир. Ўақыттың өтиўи менен не болады?

— Ол толады.

— Не ушын?

— Себеби күнде мен оған алғанымға қарағанда бир мәйекти көбирек саламан.

Сонда Аркад жүзинде күлки менен пүткил залға мұражат етти.

— Кимнің хамияны пулсыз? Алдын тыңлаўшылар албыраған болып көринди. Бирақ кейин күлисти. Хәм ҳаўада былғап, хамиянларын бирге шығарды.

— Яқшы, - деп Аркад даўам етти. – Ал енди мен сизлерге бай болыўдың биринши қағыйдасын ашаман. Мәйек сатыўшысына усынған нәрсемди ислен.

Хамияныңызға салған он теңгеден тек тоғызын өзлериңиздиң мұтәжлигиңизге бериң. Пулсыз хамиян дәрриў пуллы болыўды баслайды хәм сиз тез арада қолыңызда жағымлы аўырлықты сезесиз, бул сизге таң қаларлы рәхәтти алып келеди.

Қандай бос болып көринсе де өзлериңиздиң сөзлериңиздиң үстинде күлиўди мәсләхәт етпеймен. Хақыйқат бәрха әпиўайы. Мен байлығымның сыры менен бөлисетуғынымды әлле-қашан айттым. Мине: ол мынадай әпиўайы нәрселерден басланды. Хамияным бос еди хәм мен оны жек көретуғын едим, себеби ол мениң қәлеўлеримди қанаатландыра алмайтуғын еди. Бирақ хамиянымнан салған ақшамның оннан бирин алыўды баслағанымда ол толыўды баслады. Сизлердиң хамияныңыз бенен де дәл усы нәрсе болады.

Ал енди мен сизлерге өзим ушын хәзирге шекем сыр болып қалған бир нәрсе туўралы айтып беремен. Мүтәжликлериме ис хақымның оннан тоғызын сарплаўды баслағанымнан мен бул ақшаның жететуғынын көрдим. Буннан айрықша мүтәжликті сезбедим. Хәм ақша ислеп табыў аңсаттай болып көринди. Бәлким, усы нәрседе пайда, мағана бар шығар. Хәш қашан бос болмаған хамиянға алтын талпынады екен.

Сизлерди қандай қәлеўлер көбирек қоршайды? Бәлким, бул қымбат тасларды, сулыў кийимлерди, мазалы аўқатларды алып, күнделикли талапларыңызды қанаатландырыўды қәлеў – яғный тез келип хәм тез кететуғын нәрсе шығар? Ямаса сизге алтын, жерлер, пада, саўда-сатық, табыслы карханаларды алыў керек шығар? Күнде хамияныңыздан алатуғын теңгелериңиз бириншисин алып келеди. Хамиянда қалған теңгелер соңғысын алып келеди.

Демек, оқыўшыларым, бай болыўдың биринши қағыйдасын есте тутың: *«Хамиянға салынған ҳәр он теңгеден тек тоғызын сарплаң»*. Өз-

ара талқылаң. Егер кимдур мениң қәтелесип атырғанымды дәлилесе, онда ертең және ушырасқан ўақтымызда бул туўралы маған айтың.

ЕКИНШИ ҚАҒЫЙДА. Шығынларыңды қадағала

— Оқыўшыларым, сизлерден айырымларыңыз маған мынадай сораўды бересиз: «Егер он теңге күнделикли зәрүрликлерин қанаатландыра алмаса, онда адам ис ҳақысының оннан бирин қалай шетке алып қоя алады?» — усылай Аркад екинши сабақта өзиниң оқыўшыларына мұражат етти. – Кеше нешеўиниздиң ҳамияныңыз пулсыз болды?

— Хәммеде, - деп топар жуўап берди.

— Хәммениздиң ис ҳақыңыз ҳәр түрли ғо. Кимдур көп, ал кимдур аз ақша ислеп табады. Кимниңдур шаңарағы үлкен. Ал хәммениң ҳамияны бирдей бос болып шықты. Хәм енди мен сизге және бир ҳақыйқатты ашаман: «күнделикли зәрүрликлер» деп атаған нәрсем затлардың усындай тәртибине қарсы шықпағанымызша табысларымызға туўры сәйкес өседи. Күнделикли зәрүрликлерди қәлеўлерин менен алжастырыўға болмайды. Сизлердиң ҳәр бириңизде шаңарақларыңыз бенен бирге ақшаға қарағанда қәлеўлериниз көп. Сонлықтан қанша ақша сарплаўыңызға қарамастан сизлер бәрибир қәлеўлериниздиң хәммесин қанаатландыра алмайсыз. Олардың көпшилиги қәлеўлер болып қалады. Хәр бир адамда қәлеўлер қанаатландырыў жағдайына қарағанда көбирек. Сиз байлығымның жәрдемінде қәлеўлеримниң хәммесин орынлай аламан деп ойлайсыз ба? Қәтелесесиз. Мен ўақытты артқа қайтара алмайман. Хәм өзиме алдыңғы күшимди қайтара алмайман. Мен енди узақ сапарларға бара алмайман. Мен ўақытты жақсы өткерий хәм рәхәтлер сыяқлы аўқатты таңлаўда да шекленгенмен. Адамзаттың қәлеўлери атыздағы жабайы шөплер сыяқлы тез өсетуғынын айта аламан. Сизлердиң қәлеўлериниз жүдә көп, бирақ сиз хәммесин қанаатландыра алмайсыз. Өмирдеги әдетлериңизди дыққат пенен үйрениң. Хәм сиз шығынларыңыздың қатарын зыянсыз қысқартып ямаса толық жоқ қылыўға болатуғынын түсинетуғын шығарсыз. Сизин өмирдеги ураныңыз ҳәр бир теңге пайдасыз кетпегенине исенимли болыў. Сонлықтан өзиңиз ушын қанаатландырыўға ақша сарплаўға таяр болған зәрүрликлериңиздиң дизимин дүзин. Биринши гезектеги хәм өмирде зәрүр болған шешилиўине табысыңыздың оннан тоғызы кететуғын ўазыйпаларды алың. Қалғанларын сызып таслаң хәм оларды үлкен орынланбайтуғын қәлеўлердиң бөлеги деп есаплаң.

Күнделикли зәрүрликлерди қанаатландырыў ушын қаржы дүзин.

Бирақ шетке алып қойған табысыңыздың оннан бирине көз алайтырмаң. Сизиң ең үлкен қәлеуиңиз хамиянды толтырыу болсын. Қаржыңыздың үстінде турақлы жұмыс ислең.

Хамияныңызды толтырыуда қаржы баслы жәрдемшиңиз болыуына ерисиң.

Хәм оқыушылардан биреуи турып хәм:

— Мен — еркин адамман. Хәм өмирдиң барлық қууанышларынан рәхәтлениуе хәклыман деп ойлайман. Сонлықтан неге қанша сарплауымды айтып туратуғын қаржымның қулы болыуға қарсыман. Өйткени буннан өмир зерикерли хәм қайғылы болады, ал мен өзим аұйрманлық жүкленген мийсиз ешекке айналаман, - деп айтты.

Аркад оған былай деп жууап берди:

— Достым, сениңше ким өзиниң қаржысын белгилеуи керек:

— Мен өзим, - деп оқыушы жууап берди.

— Онда жүкленген ешектің өзи қаржысын белгилейтуғынын көз алдымызға келтирейик. Бундай жағдайда ол өзине қымбат таслар, гилемлер хәм алтын қуйманы жүклей ме? Яқ, ол өзине пишен хәм туқымды жүклейди, және суу толы қалтаны да алады. Қаржының мақсети - бул саған хамияныңды толтырыуға жәрдем бериу. Хәм буның ушын өмирде зәрүр болған талаптар хәм басқа қәлеулерди белгилеу керек. Қаржы саған қайсы қәлеулериниң ақыллы, ал қандайларын итибарға алмау керек екенин түсиниуизге жәрдем береді. Қараңғы үңгирдеги жарықтың нуры сыяқлы қаржы хамияныңыздың кемшилигин толтырып хәм оларды алтын қылыуға жәрдем береді. Және дәлилленген мақсетлерге оларды бағытлап шығынларды қадағалауға мүмкиншилик береді. Мине бизлер бай болыудың екінши қағыйдасына келдик. *Қаржыңды зәрүр мұтәжликлер, рәхәтлер хәм ылайықлы қәлеулерге жететуғындай етип жобаластыр, бирақ усының менен шығынлар табыстың оннан тоғзынан асып кетпеуи керек.*

ҮШИНШИ ҚАҒЫЙДА. Байлығыңды көбейт

— Хәм мине сиз хамияныңыздың айтарлықтай толғанын көресиз. Сиз ислеп тапқан ақшаңыздың оннан бирин шетке алып қойыуға әллеқашан әдетлендиңиз. Өз шығынларымызды қадағалауды үйрендик. Енди сизиң мақсетиңиз – бул жыйнаған ақшаңызды жұмыс ислеуе хәм табыс алып келиуе мәжбүр етиу. Хамияныңызда жатырған алтын жанды жылытады хәм жубатады, бирақ бул өли жүк. Ис хәқыдан жыйналған теңгелер – бул байлыққа баратуғын жолдың тек биринши қәдеми. Ал жұмыс ислеуди баслағаннан кейин олар алып келетуғын табыс байлығыңыздың таслары болады, - деп Аркад үшінши күни оқыушыларына мұражат етти. – Алтынды жұмыс ислеуе қалай мәжбүр етиуе болады? Мениң биринши қаржы жумсауым әүметсиз болды, солай екен мен жыйнаған ақшамның хәммесин жоғалттым. Бул уақыяны мен кейинирек айтып беремен. Биринши табысты маған уста Аггарға қарызға

берген ақшаларым алып келди. Ол қарыў-жарақларды таярлаў менен шуғылланатуғын еди хәм жылына бир мәрте теңиздиң аржағындағы еллерден келген қолаларды сатып алатуғын еди. Усындай үлкен саўдаға жетерлише қаржыға ийе болмай, ол ақшасы бар адамлардан қарыз алатуғын еди. Аггар жоқары дәрежели ылайықлы адам еди. Қарызларды ол бәрха пайызлары менен өз мүддетинде қайтарып беретугын еди. Хәр сапары, мен оған қарыз бергенимде, ақша маған пайдасы менен қайтып келетуғын еди. Сонлықтан тек ғана мениң қаржым көбейип қоймастан, ал оның табысы да көбейди. Хәм бул айрықша жағымлы болды. Оқыўшылар, сизлерге адамның байлығы хамиянындағы теңгелердиң саны менен өлшенбейтуғынын айтыўды қәлеймен. Байлық ол алып келетуғын табыстан белгиленеди. Ал табыс – бул хамияныңызға ағып хәм оны хош ийис шығарыўға мәжбүр ететуғын алтын ағыс сыяқлы. Дәл усы нәрсеге хәр бир адам талпынады. – Табыслар сизиң жумыс ислеўиңиз ямаса саяхат етиўиңизге қарамастан көбейиўи керек.

Мен үлкен табысқа еристим. Оның көп болғаны соншелли, енди мени ең бай адам деп атайды. Аггарға берген қарызларым мениң биринши пайдалы қаржы жумсаўым болды. Даналыққа ийе болып, мен және де көп ақшаны қарызға берийди басладым. Хамияныма түсетугын алтын ағыс қаншелли кең болса, мен оның жәрдемінде қәлеўлеримди соншелли қанаатландыра алатуғын едим.

Көрип турғаныңыздай, орташа ис ҳақым хәр бири маған жумыс ислеп хәм және де көбирек алтын алып келген пүткил алтын қуллар топарын жаратты. Мениң байлығым олардың улыўмалық мийнетинен жаратылды.

Егер ол турақлы жумыс ислесе, онда алтын тез көбейеди. Сизлерге әпиўайы мысалды келтирейин: фермер биринши баласы туўылғанда он гүмис теңгени пайызға пул бериўши адамға алып барды хәм жигирма жыл даўамында пайызлары менен ақшаны сақлаўын сорады. Пайызға пул бериўши адам хәр төрт жылда табыс теңгениң нарқының төрттен бирин қурайтуғынын анықластырып болып келисти. Пайызлар негизги сумманы қайтарыў менен бирге төлениўине келисти.

Баласы жигирма бир жасқа толғанда фермер пайызға пул бериўшиге теңгелерине не болғанына қызығып және барды. Пайызға пул бериўши қосылған пайызларды есапқа алып басланғыш ақшаның отыз бир теңгеге шекем көбейгенин түсиндирди. – Фермердиң кеўли толды хәм баласына еле ақша керек болмағанлықтан теңгелерди пайызға пул бериўши адамға қалдырды. Баласы елиў жасқа толған ўақытта фермер қайтыс болған еди, ал пайызға пул бериўши адам фермердиң баласына бир жүз алпыс жети гүмис теңгени қайтарып берди.

Усылай етип, елиў жылдың ишинде фермердиң ақшасы жетпис мәртеге көбейди.

Мине сизлерге бай болыўдың үшінши қағыйдасы: *хәр бир теңге жумыс ислеўи хәм хамияныңызға таўсылмайтуғын булақ болып*

азатуғын турақлы табысты алып келиуі керек.

ТӨРТИНШИ ҚАҒЫЙДА. Байлығыңды жоғалтыулардан сақла

— Әўметсизлик жылтыр хәм нурды жақсы көреді. Хамияныңызда сақланатуғын алтын исенимли қорғауға мүтәж, болмаса оны жоғалтыу кәуипи болады. Даналық қудайлар сизди үлкен байлық пенен сыйлықлауынан алдын жыйнаған ақшаңды сақлауды билиуден ибарат, - деген сөзлерди айтып Аркад төртинши күни оқыушыларды күтип алды.

Байлықтың хәр бир ийеси ерте ме, кеш пе, өз қаржысын қандай да өзине тартатуғын ислерге сарплауға дус болады. Жийе оны буған дослары хәм туўысқанлары ийтермелейди.

Қәлеген қаржы жумсаудың тийкарғы қағыйдасы – бул оның кәуипсизлигин тәмийинлеу. Егер ақша тигетуғын адамлардың мәплери зыян көретуғын болса, онда жоқары пайызлар хәкқында сөзлерге берилиудің кереги бар ма? Әлбетте яқ. Өз қаржың менен тәуекел ушын төлеуге туўра келеди. Басланғыш қаржыны қайтарыу кепиллигине итибар қаратып, қаржы жумсаудың артықмашылықтарын дыққат пенен үйрениң. Байлықты тез көбейтиу туўралы қәлеулерге өзиңизди алдауына жол қоймаң.

Биреуге қарызға ақша берместен алдын қарыз алыушының төлей алатуғынына хәм оның абройына дақ түспегенине исенимли болың. Болмаса сизиң мийнет пенен ислеп тапқан ақшаңыз жаман исшиге сақый сыйлық болады.

Ақшаны бир нәрсеге ямаса бир қарханаға тикпестен алдын оның менен байланыслы болған тәуекеллерди жақсылап үйрениң.

Мениң биринши жумсаған қаржым мен ушын хәкыйқый апатқа айналды. Бир жылда жыйнаған ақшаларымды мен Тирге узақ саяхатқа атланып хәм маған сийрек ушырасатуғын қымбат тасларды алып келиуге келискен тас өриуши уста Азмурға исенип бердим. Бизлер қымбат тасларды сатып хәм табысты бөлисиуді қәлеген едик. Финикийцлер көз боямашы болып шықты хәм Азмурға қыйықларды сатып берди. Усылай байлығым жоққа шықты. Бүгин, үлкен өмирлик тәжирийбеге ийе болып, мен қымбат тасларды сатып алыуды тас өриуши устаға исенип тапсырыудың үлкен қәте болғанын айта аламан. Мине не ушын мен сизлерге әўметсиз тәжирийбемдеги алған сабағымды мәсләхәт етемен: билмейтуғын адамларға жыйнаған ақшаларыңызды исенип атырып өзиңизге қатты исенип жибермең. Қаржы жумсауды жақсы түсинетуғын адамлардан мәсләхәт сораң. Бундай мәсләхәтти сизге бийпул береди, ал оның бахалылығы сизиң байлығыңыздың қуны менен туўра келеди.

Мине бизлер байлықтың төртинши қағыйдасына келдик: хамиян толыудан оны мүмкин болған жоғалтыулардан қорғау керек.

Жыйнаған ақшаңызды қорғаң, тек қәлеген уақытта оны қайтарыуына хәм жақсы пайызларды төлеуге толық кепиллик беретугын иске қаржы жумсаң. Билетуғын адамлар менен

мәсләхәтлесиң. Пайдалы қаржы жумсауда әўметке ерискен адамлардан мәсләхәт сораң, олардың даналығы сизиң алтыныңызды тәўекелли инвестициялардан сақлап қалады.

БЕСИНШИ ҚАҒЫЙДА. Үйиңди табыслы қарханаға айналдыр

— Бизлер ис ҳақымыздың оннан тоғызын жасаў хәм өмирден рәхәтлениў ушын қойыўға келистик. Мине, егер бул ақшалардың тоғызыншы бөлеги табыслы қаржы жумсаў болса, онда байлық және де тезирек көбейеди! – Аркад бесинши сабақты усы сөзлер менен баслады.

Бабилонның көпшилик турғынлары шаңарақларын ғәрип районларда асырайды. Олар үй ийелерине жасаўына туўра келетуғын турақ жай ушын үлкен пайызды төлейди, атызда ислеўге де мүмкиншилик жоқ, ал балалар шаң көшелерде ойнаўға мәжбүр. Шаңарақ кең хәм таза болған, ҳаяллары атызларға тек ғана сулыў гүллерди емес, ал пайдалы шөплерди хәм егинлерди егетуғын өз үйлерине ийе болмастан тар жерде бахытлы бола алмайды.

Өзиниң терегинен әнжир жеп, өзиниң жүзим бағынан таярланған шарапты ишиў адамға жағымлы болады. Адамға мақтаныш ете алатуғын, орналастырыўға бар күшин сарплайтуғын өз үйи болыўы әхмийетли. Мине не ушын мен хәр бир ер адамға өзи хәм шаңарағы ушын исенимли баспана бола алатуғындай үйди алыўын мәсләхәт етемен.

Өз үйиңе ийе болыўда алдына усындай мақсетти қойған адам ушын мүмкин болмаған нәрсениң өзи жоқ. Бабилонның шегараларын қол жетерли нарқта пухаралар ушын сулыў үйлері сол жерлерде орналасатуғындай етип кеңейткенде уллы патша даналықты көрсетпеди ме!

Буннан тысқары, қымбатлы оқыўшыларым сизлерге айтатуғыным, пайыз бериўшилер үйди хәм жерди сатып алыўға сарплайды қәлейтуғын адамларға ақшаны қарызға қуўаныш пенен береді. Сиз тас өриўши уста хәм қурыўшының мийнетине төлеў ушын қарыздан пайдалана аласыз, ал сиз шетке алып қойған алтын төлеў алыўыңыздың кепиллиги болады.

Өз үйиңизди қурып болып, сизлер келисилген ақшаны турақлы төлеп, қарыз бериўши менен есапласасыз. Өйткени хәр бир төлем қарыз бериўшиге беретуғын қарызыңызды азайтады, бир неше жылдан кейин сиз оның менен биротала есапласа аласыз.

Хәм сонда жүрегиңизде қуўаныш орнайды – өйткени сиз көшпес мүлктің ийеси боласыз хәм ол ушын тек салықларды төлеўиңиз қалады.

Ҳаялларыңыз кийимлериңизди жуўып, ал қайтарсын гүлленип турған атызды суўғарыў ушын қалталарға суў қуйып өзи менен бирге алып келиўи ушын дәрьяға жийе баратуғын болады.

Өз үйиңиң ийеси болып адам өзи ушын көп жағымлы сезимлерди ашады. Соның менен бирге тиришилик ушын оның шығынлары азаяды хәм ол бул ақшаларды өз қәлеўлерин қанаатландырыўға бағытлай алады.

Мине сизлерге бай болыудың бесинши қағыйдасы: *Өз үйиңнің ийеси бол.*

АЛТЫНШЫ ҚАҒЫЙДА. Келешекке табысты тәмийинле

— Хәр бир адамның өмири нәрестеликтен басланып хәм өлемен дегенше даўам етеди. Өмирдиң жолы усындай хәм хеш ким жолдан шетке шығып кете алмайды, тек белгиленген мүддеттен алдын адамды патшалығына шақырыуды қәлегенде ғана бурылыўы мүмкин. Сонлықтан мен сизлерге қартайған ўақтыңды ылайықлы күтип алыў хәм *өлимиңизден кейин шаңарағыңыз мүтәжликте болмаўы ушын келешекке табысыңызды алдыннан тәмийинлеўиңиз керек екенин* айтаман. Усы сабақты өзлестирип, сиз оқыўға күшиңиз қалмаған ўақыттағы өмир жолыңызда хамияныңызды толы сақлай аласыз – усындай сөзлер менен Аркад оқыўшыларды алтыншы күни күтип алды.

Ақша жыйнаў нызамларын билген адам келешекке қарап табысының турақлы өсиўин тәмийинлейди. Ол өзиниң инвестицияларын узақ жыллар табыслы болыўы ушын хәм олардың жемислерин қартайған ўақытта пайдалана алыўы ушын жобаластырыўы керек.

Буған бир неше жоллар бар. Байлығыңды сақлайтуғын жасырын жерди жаратыўға болады. Бирақ жасырын жердиң биреўи де урылардан қамсызландырылмаған. Сонлықтан мен усы жолдан жүриўди мәсләхәт етемен.

Үй хәм жерлерди келешекке табыс есабына сатып алыўға болады. Егер оларды ақыл менен таңласақ, олар хақыйқаттан бахалы қаржы жумсаў болады хәм пайдаға айналады.

Үстине қосылған пайызлардың есабына ўақыттың өтиўи менен көтерилетуғындай етип пайыз бериўши адамға ақшаның азғантай муғдарын бериўге болады. Ансан исмли етикши танысым маған пайызға пул бериўши адамға қалдырған қарызы сегиз жылдың ишинде хәр хәптеде еки гүмис теңгеге көбейгени хаққында айтып берди. Хәм жақында пайызға пул бериўиши адам өзине қаржысының жағдайы хаққында толық есабатты көрсетти хәм санлар Ансанды қатты таң қалдырды. Оның азғантай ақшасы бир мың қырық гүмис теңгеге айналды.

Мен оған пайызды есапқа алғанда төрт мың теңгеге көбейетуғынын есаплап, ақшаны тигиўди даўам етиўине мәсләхәт бердим, бул ақша қартайған ўақтың тәшўишсиз күтип алыўына жететуғын еди.

Бул мысал жүдә қызық. Азғантай ақшаны тигиў де ўақыттың өтиўи менен жақсы табыс алып келеди екен. *Не ушын адам өз өнеринен турақлы табыс алыў шәртинде байлығын көбейтиўде усы усылдан пайдаланбайды!*

Бул тақырыпты талқылаўды даўам етемен. Бир күни дана адамлар адамды өлимнен қамсызландырыў шәртинде жасап атырған ўақтында

турақлы алдыннан ақша беріуі туұралы ойға келетуғындай көринеди. Сонда ол қайтыс болған жағдайда да жақынлары айтарлықтай көп табысты алады. Бундай жол маған жоқары дәрежелі қызықтырыушы болып көринеди, солай екен мен сизлерге пикиримді өмириңізге енгизиуіңізді мәсләхәт етемен. Бүгин буны ислеу қыйын, бул жерде бир адамның емес, ал пүткил топардың күши керек. Қамсызландырыу патшаның тахты сыяқлы турақлы нәрсе болыуы керек. Бирақ мен пикир жумыс ислеуді баслап хәм көпшиликке раўажланыуды алып келетуғын күн келетуғынын сеземен.

Бирақ бизлер келешекте емес, ал хәзир жасап атырғанымыз себепли бүгин қолымыз жететуғын қаржылардан пайдаланыуымыз керек. Мине не ушын мен сизлерге жыллар бойы жыйналған даналықтан пайдаланып хәм ересек жасында өзинди хм шаңарағынды тәмийинлеуге хәрекет етиуіңди мәсләхәт етемен. Қартайған уақыттағы гедейлик хәқыйқый апатқа айналыуы мүмкин.

— Ал енди бай болыудың алтыншы қағыйдасын тыңлаң.

Өзиңе ылайықлы қартайған уақтыңды алдыннан тәмийинле хәм шаңарағыңның молшылықта тиришилик етиуі туұралы гәм шек.

ЖЕТИНШИ ҚАҒЫЙДА. Ақша ислеп тауып билиуіңди раўажландыр

— Бүгин, оқыушыларым, мен сизлерге әўметтиң ең баслы сырын ашаман. Бирақ гәп алтын туұралы емес, ал сизлер – хәзир алдымда отырған, түрли рендеги кийимлерде отырған еркеклер хәққында болады. Мен сизлерге ойыңызда хәм жүрегиңізде әўметти қурайтуғын қандай нәрселер бар екени туұралы айтып беремен. – Жетинши күни Аркад оқыушыларға дәл усылай мұражат етти.

Жақында маған ақша берип турыуымды сорап жас жигит келди. Мен оннан ақшаның неге керек екенин сорағанымда, ол шығынларын төлеу ушын ис хәқының жетпейтуғынына наразылығын айтты. Буннан кейин мен оған қарыз беріуішини ол қызықтырмайтуғынын айттым, өйткени ол қарызды қайтара алмайтуғын еди. «Саған керек нәрсе, – деп мен оған айттым, - бул көбирек ақша ислеп табыу. Буның ушын сен не ислейсең?» — «Қолымнан келген хәмме нәрсени. Соңғы еки айда мен алты мәрте хожайыныма ис хәқымды көбейтиуін сорап бардым, бирақ пайдасы болмады. Хәш ким ис хәқысын көбейтиуін сорамайтуғын еди».

Оның наданлығының үстинде күлиуге болады, бирақ бул жигит әўметке ерисиу ушын керек болған ең баслы нәрсеге ийе еди: онда көп ақша ислеп табыуға үлкен қәлеу жасап атыр еди. Ал ол қымбат турады.

Қәлеулер биринши болады. Ол күшли хәм анық болыуы керек. Анық болмаған қәлеулер бары-жоғы хәлсиз адамның налыуы. Бай болыуды

қәлеу әрман менен тең. Бирақ, егер адам бес алтын теңгеге ийе болыуы қәлесе, онда бул қол жететуғын мақсетке уқсайды. Күш хәм билим менен бес алтын теңгени алыу қәлеуін беккемлеп, адам он теңге, кейин жигирма, мың теңгени алып хәм ақыр-ақыбет хақыйқаттан бай болыуы алдына мақсет етип қойып келеси қәдемди ислеи алады. Бир неше теңгеден ибарат болған кишкене байлықты сақлауды үйренип ол енди үлкен байлықты да сақлауға уқыплы болады. Усылай тек ғана тәжирийбе емес, ал байлық та жыйналады. Ұақыттың өтиуи менен адам зәрүр болған билимлерди алады.

Алдын айтқанымдай, қәлеу әпиуайы хәм анық болыуы керек. Егер олар жүдә көп болса, онда олар мақсетти басады, өйткени адамның дыққатын басқа нәрсеге қаратады, баслы нәрсеге итибарын қаратыуына тосқынлық етеди.

Адам өз қәлеулерин түсиниуди баслаудан, оның ақша ислеп табыу қәбийлети тез көтериледи. Мен әпиуайы хатшы болып хәм күнине бир неше теңге алып, күн сайын ылай тахтада жұмыс ислеген ұақытларымда мен басқа ишилердин көбирек жұмысты орынлап хәм олардың мийнетине көп ақша төленгенине итибар қараттым. Сонлықтан мен өзим ушын артта қалмайтуғыныма шешим қабыл еттим. Тез арада мен әуметтиң себебин аштым: жұмысқа көбирек қызығыушылық көрсетсең, жұмысқа итибар қаратсаң, сабырлылық хәм турақлылықты көрсетсең – сеннен озып кетиу мүмкин емес екен. Мениң рауажланған усталығым ис хақымның көбейиуи менен сыйлықланды.

Бизлер қаншелли дана болсақ, соншелли көп ақша ислеп табамыз. Өзиниң мийнетин рауажландырууға талпынып атырған адам әлбетте хұрметти табады. Егер ол – дәретиуши жеккелик болса, онда жұмысының сапасын жақсылауына жәрдем беретугын жұмыстың таза усыллары, үскенелер керек болады. Егер ол шыпакер болса, онда кәсиплеслер менен тәжирийбе алмасыу артықша болмайды. Саудагер сапалы затларды излеп хәп усының менен олардың нарқының жүдә жоқары болмауын қадағалауы керек.

Өзиниң өнеринде рауажланған қәлеген адам ұақыттың өтиуи менен жұмысының көринисин өзгертеди. Устадан ол хожайын болады хәм енди басқа ишилер оннан ғәрезли болады. Мине не ушын мен хәммеңизди бир қәдем де артта қалмай хәм бир орында турмай рауажланыу менен бирге қәдем басыуыңызға шақыраман.

Пайдалы тәжирийбе адамның өмирин байытады, оны айрықша мағанаға толтырады. Қәлеген өзин хұрмет ететуғын еркек төмендеги ұәсиятларды орынлауы керек:

Қарызды өз ұақтында қайтарыу, егер беретугын нәрсең болмаса, қарызға батпау.

Шаңарағың мақтаныш ететуғындай етип оған гамхорлық етиу.

Мийрасты қайтыс болған жағдайда көшпес мүлклери әдил хәм ылайықлы түрде бөлинетугындай етип дүзиу.

Бахытсыз, хәлсиз адамларды аяп, оларға жәрдем көрсетиу. Өзине қәдирдан адамлардың мүтәжликлерине итибарлы болыу.

Усылай етип, бай болыудың жетинши қағыйдасы *өз қәбилетлерин раўажландырыу, оқыу хәм ақыллырақ болыу, өзиңди-өзиң хұрмет ететугындай етип жасаудан* ибарат. Тек сонда ғана сиз өзинизге исенимли боласыз хәм қәлеген қәлеулеринизди орынлай аласыз.

Демек, мен билген нәрселеримниң хәммесин сизлер менен бөлигим. Мениң мәсләхәтлерим бай болыуды қәлейтуғынларға пайдалы болады.

Бабилонда алтын жүдә көп. Алтын хәммеге жетеди.

Батырлық пенен алға қәдем басың, сабақларды әмелде тексерің, байлыққа ийе болың хәм оны көбейтиң. Бул сизиң толық хуқықыңыз.

Ылайықлы болған адаамлардың хәммесине алған билимлеринизди берің. Жақсы көретуғын қалаңызда мүмкин болғанынша көп пухаралар әўметке ериссиң!

ӘҰМЕТ ПЕНЕН УШЫРАСЫҰ

Егер адам әўметли болса, онда оған хәмме нәрседе әўмет яр болады. Оны Ефратқа тасла – хәм ол қолына ҳинжи тас алып жүзип шығады.

Бабилон нақылы

Әўметли болыуды қәлеу бәрха бар болды хәм оны жоқ қылыуға болмайды. Әйемги Бабилонның турғынлары бүгинги заманласларымыз әрман едетугындай әўметти қатты әрман етти. Хәммеиз әўмет кудайының өзимизге қарауына үмит етемиз. Бирақ оның менен қандай да жол менен ушырасыуды тезлетип хәм тек ғана итибарын емес, ал оның сақый сыйларын өзимизге қарата аламыз ба?

Хәқыйқаттан, мүмкин бе?

Бул сорау Әйемги Бабилонның турғынларын да тәшүишлендирди. Хәм дәл усы нәрсени олар анықлауды шешти. Бабилонда ойланыуды билетугын еди. Айтқанша, дәл соның ушын ол әйемги дүньяда ең раўажланған қала болды.

Усы узақ өтмиште я мектептер, я колледжлер болмады. Бирақ Бабилонда билим орайы бар еди – хәм бул абройлы оқыу орны еди. Өзиниң әхмийети бойынша ол патшаның қәсири хәм кудайлардың ширкеулеринен қалыспайтуғын еди. Ол тууралы тарийхый мағлыұмат китапларынан таба алыуыңыз нағұман, солай болса да дәл ол пухаралардың санасына хәм кейпиятына күшли тәсир көрсетти.

Атап-айтқанда, бул Билимлер Ширкеўи болды, онда еркли-муғаллимлер өтмиштиң даналығын оқытты, жәмийеттиң қызығышылығын келтирген тақырыптар ашық жыйналыстарда талқыланатуғын еди. Ширкеўдиң ишинде ер адамлардың хәммеси тең сыяқлы ушырасатуғын еди. Ең бийшара кул өз пикирин айтып патшаның баласы менен де тартыса алатуғын еди.

Билимлер Ширкеўине жийе баратуғынлардың арасында Бабилонның ең бай адамы деп есапланатуғын Аркад исмли дана адам да бар еди. Ширкеўде оның өз ханасы бар еди, сол жерде дерлик күнде кеште қызықлы сораўларды хәм тақырыптарды талқылаўға түрли жастағы ер адамлар жыйналатуғын еди. Келиң өзимизди олардың арасында отырғандай етип көз алдымызға келтирейик хәм әўметтиң сырын ашқанын я ашпағынан анықлаўға хәрекет етип көрейик.

Қуяш батты. Аркад өзи ушын әдет болған минбарына көтерилгеен ўақытта қуяш қумлы шөлистанның үстинде отлы қызыл шар сыяқлы асылып тур еди. Бир неше онлаған адамлар жерге төселген гилемде отырып оны күтти. Кешиккенлер де әсте келиўди баслады.

— Бүгин бизлер не туўралы сөйлесемиз? — деп Аркад сорады.

Азғантай шынығыўдан кейин орнынан турып узын бойлы ер адам сөйлеўге киристи.

— Мени қатты қызықтыратуғын сораў бар, бирақ мен бул сораўды талқылаў кереклигине гүманланып турман. Бул сораў хәммеңизге ақмақлық болып көриниўинен қорқаман.

Тыңлаўшылар тәрәпинен руўхландырылған ол даўам етти:

— Бүгин маған әўмет күлип бақты, мен алтын теңгелер салынған хамиянды таптым. Хәм енди мениң ең үлкен қәлеўим – бул әўметтиң мени таслап кетпеўи. Хәр бир адам бул туўралы әрман етеди деп ойлайман, сонлықтан қалай әўметти өзиңе қаратыў хәм мүмкин болса сырын табыў туўралы сораўды талқылаўды усымбақшыман.

— Бул ең қызықлы тақырып, - деп Аркад айтты, - хәм, сөзсиз, талқылаўға ылайықлы. Биреўлерге әўмет күтилмегенде келеди. Басқалар әўмет қудай Аштардың қолында екенине исенимли. Досларым, өз пикирлериңизди айтың. Бизлер жанларды өзимизге қаратыўдың жолын излеўимиз керек пе ямаса буның хәммеси пайдасыз нәрсе меў

— Аўа! Аўа! Керек! – деп хәмме бир даўыста жуўап берди.

Хәм сонда Аркад даўам етти:

— Келиң алдын достымыз айтқан әўметке уқсаған нәрсени өмиринде бир мәрте болса да басынан өткерген адамларды тыңлайық. Бәлким, сизлердиң айырымларыңызда күтилмегенде хәм хеш қандай күш сарплаўсыз болған бийбаха табылмаларыңыз бар шығар.

Тынышлық орнады – тыңлаўшылар бир-бирине қарады, ким сөйлейтуғынын күтти, бирақ бундай болмады.

— Қәне, бундай адам жоқ па? — деп Аркад сорады. — Демек, көрип

турғаныңыздай, бул әўметтиң жетерлише сийрек ушырасатуғын түри. Онда, бәлким, кимдур бәсекимизди қайсы тақырыпқа қаратыўымызды айтыўды қәлер?

— Мен айтаман, - деп жақсы кийинген жас ер адам орнынан көтерилди. - Әўмет туўралы ойлағанда хәр биримиз өзимиздиң ойын столында отырғанымызды көз алдымызға келтиремиз хәм бул тәбийий. Ойынның ўақтында утысты беретуғын Әўметтиң қайырқомлығына сүйенбеймиз бе?

Жас жигит отырғанда, залдан даўыс еситилди:

— Даўам ет! Өзиңниң ўақыяңды айтып бер! Ойын столында саған әўмет күлип бақты ма? Әўмет сен тәрәпте болды ма?

Ол хәмме менен бирге қосылып күлди хәм жуўап берди:

— Мойынлаўым керек, әўмет ойын залында мениң бар екенимди де көрмеді. Басқалар не айтады? Оларға әўмет жәрдем берди ме? Тыңлаўды хәм бәлким бир нәрселерди үйрениўди қәлер едим.

— Бәсеки ушын жақсы баслама, — деп Аркад араласты. — Бизлер сораўды хәр тәрәплеме көрип шығыў ушын бул жерге жыйналдық. Ойын залларын итибарға алмаўдың кереги жоқ, себеби көпшилик ер адамлар үлкен байлықты утып алыў үмитинде тәғдирди сынап ойынға бериледи.

— Мен кеше болғаны сыяқлы ат жарыслары туўралы есиме түсирдим, — деп және бир тыңлаўшы айтты. – Егер әўмет қудайы ойын залларына кирсе, онда ат жарысларын өткерип жибермейди, өйткени жуўындырылған, алтын арбалы атлар да таң қалыўды келтиреді. Расын айт. Аркад кеше биринши болып жуўырып келген сол сур атларға ақша тигиўинди ол сыбырлап айтпады ма? Мен артта тур едим хәм сениң сур атларға ақша тиккениңди еситкенимде қулақларыма исенбеген едим. Өйткени саған хәм хәммемизге де Ассирияда бизлердиң торы атларымызды ҳақ гүресте ҳеш ким жеңе алмайтуғыны белгили ғо. Әўмет қудайының соңғы мәўритте орайдағы ат сүрнигип хәм бизлердиң торы атларымыздың жеңиўине тосқынлық етип, ал сур атлардың ылайықлы болмаған жеңисин алыўын алдын ала айтқанын мойынла.

Аркад тыңлаўшыға қарап күлимсиреди.

— Не ушын бизлер әўмет қудайының ат жарысына уқсаған майда затларға араласпайды деп есаплаймыз? Маған ол мүтәж адамларға хәм ҳақыйқаттан сыйлықланыўға ылайықлы болғанларға жәрдем бериў рәхәтин келтиретуғын сүйиспеншилик қудайы сыяқлы болып көринеди. Мен утыўға қарағанда көбирек көп алтынды жоғалтатуғын ойын столлары хәм ат жарыслардан басқа жерлерде әўметти излеўге ҳәрекет етемен. Мен оны сыйлыққа ылайықлы ис исленетуғын жерлерден излеймен. Жерди аўдарып, саўда-сатық пенен шуғылланып адам қолы хәм басы менен ақша ислеп табыў мүмкиншилигин алады. Бәлким, оның ҳәрекетлери бәрха әўметли болмайтуғын шығар, - айтайық, ол бир нәрседе қәтелесиўи ямаса қандай да апат араласыўы мүмкин, - хәм сонда оның мийнети босқа кетеди. Бирақ қайсарлық хәм турақлылық пенен

адам табыс алыуға сүйене алады. Бундай жағдайда әумет бәрха оның тәрәпинде болады. Бирақ адам ойынға отырғанда жағдай туұры қарама-қарсы өзгереді. Жеңиудің имканияты бәрха ойыншыға қарсы. Бул оның бизнеси хәм ол өзиниң табысын алдыннан жобаластырады. Ойыншыда утыуға имканияты жүдә аз болған бир ўақытта, ойынды басқарыушыда утыуға имканияты бәрха жоқары болатуғынын көпшилиқ түсинбейди.

Келиң, ойында ким ақша тигетуғынын есимизге түсирейик. Хәр сапары бизлер өзимиз жоқарыда болыуына үмит еткен тәрәпке кубикти қоямыз. Егер кубик қызыл тәрәпке түссе, онда ойын басқарыушы қойған ақшаңызды төрт есеге көбейтеди. Бирақ егер кубиктиң қәлеген бес тәрәпинен басқасы түссе, онда бизлер қойған ақшамызды жоғалтамыз. Усылай етип, санлар бизлерге хәр бир қойған ақшамызда утыу имканиятымыз беске бирин қурайтуғынын көрсетеди, бирақ қызыл тәрәп қойған ақшаны төрт есеге көбейтсе, онда утыу имканияты төртке бир болып қалады. Ойынның бир бөлимінде ойынды басқарыушы өзиниң табысына сүйениўге ҳақлы, бул қойылған ақшаның бестен бирин қурайды. Егер ойын өз қойған ақшасының бестен бирин бәрибир жоғалтатуғындай шөлкемлестирілген болса, онда ойыншы бәрха утатуғынына үмит ете ала ма?

— Хәм солай болса да айырымлары үлкен сумманы утады, - деп тыңлаушылардан биреуи қарсы шықты.

— Сөзсиз, бундай нәрсе де болады, — деп Аркад даўам етти. — Бирақ мен бәрха мынадай сорауды бермен: усылай ислеп табылған ақшаны турақлы табыстың булағы деп есаплауға бола ма?

Танысларымның ишинде әуметке ерискен пухаралар көп, бирақ олардың арасында өзиниң әуметин ойын столындағы утыс пенен байланыстыратуғын биреуи де жоқ. Усы залда жыйналған сизлер қаламыздың көплеген атақлы пухаралары менен таныссыз. Хәм қызық, олардан ким болса да ойындағы утысынан байлығын қура алды ма? Не айтасыз?

Даўам еткен тәнәпистен кейин тыңлаушылардың биреуи былай деп сорады:

— Ал ойынды басқарыушыны усы дәрежеге қосыуға бола ма?

— Егер сизде басқа мысаллар болмаса ғана, — деп Аркад жууап берди. — Танысларыңыздың биреуиниң атын айтыу қыйын ба, онда бәлким сиз туұралы сөйлесейик пе? Сизлердиң араңызда ойында бәрха уратуғыны менен мақтана алатуғын хәм оларды табыстың булағы сыпатында мәсләхәт ете алатуғынлар бар ма?

Аркадтың шақырығына аудитория ыңырсыу менен жууап берди, ол артқы қатарлардан шығып хәм әсте хәммениң күлкисине айналды.

— Сизлердиң сөзлериңиз бойынша, әумет жийе баратуғын ойын залларында сизге әумет күлип бақпағаны анық көринеди, — деп Аркад даўам етти. — Келиң басқа тарауларға мұражат етейик. Демек, бизлердиң хеш биримиз ақша толы хамиянды таппадық. Дәл сол сыяқлы ойын

столларында да әўмет болмады. Ат жарысына келсек, онда пүткил өмиримде утқанымға қарағанда көбірек жоғалтқанымды мойынлауым керек.

Ал енди келиң, өзимиз мийнет етип атырған тараўларымызда неге ийе екенимизди көрейик. Пайдалы келисимди дүзип, бизлер буны әўмет деп есаплаймыз ба ямаса мийнетимизге ылайықлы сый деп пе? Мен жийе Әўметтиң қайырқомлығын сезбей қаламыз деп ойлаўға бейиммен. Бәлким, дәл ол бизлерге хәрекетлеримизде жәрдем беретугын шығар. Бәсекини ким даўам ете алады?

Қартайған саўдагер ақ кийимин тегислеп орнынан турды.

— Рухсатыңыз бенен, хұрметли Аркад хәм досларым, мен сизлерге мынаны усынаман.

Бизлер сабақларымыздың тараўына қараған екенбиз, онда не ушын басқа ўақытқа қарағанда әўметке қатты жақын болған, бирақ соңғы мәўритте әўмет саған қыянет еткен ўақытлар ҳаққында сөйлеспеймиз. Өйткени қолдан жиберген мүмкиншиликти әдил сый деп есаплаўға болмайды. Мен көпшилиқ адамлардың усындай әўметсизликлерди басынан өткергенине исенимлимен.

— Бул даналық пенен жантасыў, — деп Аркад макуллады. — Сизлерден ким соңғы мәўретте әўмет қолыңыздан кеткенин тастыйықлай алады?

Көп қоллар көтерилди, соның қатарында саўдагердиң де қолы бар еди. Дәл оған Аркад мұражат етти:

— Талқылаў ушын тақырыпты усынған екенсиз, онда сизден баслаймыз.

— Өзимниң ўақыям менен шын жүректен бөлисемен, - деп ол айтты, - ол әўметтиң қаншелли жақын болып хәм ақыбетинде қатты өкинетуғындай қолдан кетиўине жол қоятуғындай адамның соқыр болатуғынын жақсырақ көрсетеди.

Көп жыл алдын мен жас едим, жақында үйлендим хәм жақсы ақша ислеп табыўды басладым, әкем бир қызықлы исте қатнасыўымды илтимас етип маған мұражат етти. Оның достысының баласы қаламыздың шетинде тасландық жерди көз астына алып қойған екен. Ол дәрьяның үстинде жайласқан еди, солай екен суў ол жерге ақпайтуғын еди.

Бул жигит жер майданын сатып алып хәм онда буғалардың жәрдемінде хәрекетке келтирилетуғын үш үлкен суў қаразларын қурыўдың жобасын ислеп шығарды. Усылай етип суў жемисли жерлерге ағып туратуғын еди. Усыннан кейин ол жерди кишкене майданларға бөлип хәм оларды қаланың турғынларына жайлаў ушын сатыўды жобаластырды.

Оған ойлаған нәрсесин жүзеге асырыўына алтыны жетпейтуғын еди. Ол, мен сыяқлы жас еди хәм айтарлықтай орташа ақша ислеп табатуғын еди. Оның әкеси де мениң әкем сыяқлы үлкен шаңарақты бағатуғын еди.

Мине не ушын шериклес исти шөлкемлестириу пикири пайда болды. Оған жигирма адам кирип хәр бири табыстың булағына ийе болып хәм жер сатыуға таяр болғанша өзлериниң ис ҳақысының оннан бирин усы иске қоса алады деп шамаланған еди. Алыуға үмит еткен табыслар хәр бир адамның үлеси бойынша бөлениуи керек еди.

«Балам, - деп әкем айтты, - сен ересеклик өмирге аяқ басып атырсаң. Мен сениң өз исинди қурып хәм ўақыттың өтиуи менен қаланың ең абройлы пухараларының қатарына кириуинди қәлер едим. Қашанлардур әкең ислеген қәтелерди ислемен». — «Әке, мен де соны қәлеймен». — «Онда мен саған мынаны мәсләхәт етемен. Сениң жасында ислеуим керек болған нәрсени исле. Олар алып келетуғын пайдаларың ўақыттың өтиуи менен сени үлкен байлықтың ийеси қылады». — «Әке, сениң сөзлериң дана. Мен қатты бай болыуды қәлеймен. Бирақ ис ҳақымның жәрдеминде мен көп машқалаларды шешиуим керек. Сонлықтан сен мәсләхәт еткендей ислеи алыуыма гүманым бар. Мен жаспан. Алдымда ўақыт көп». Мен де жас ўақтымда усындай деп ойлайтуғын едим. Соннан берли көп ўақыт өтти, ал мен өз байлығымды қурыуды еле басламадым. «Әке, бизлер хәр түрли дәуирлерде жасап атырмыз. Мен сен ислеген қәтелерден қашыуға хәрекет етемен». — «Балам, саған имканият бериледи. Ол сени байлыққа алып бара алады. Балам сеннен өтинемен, асық. Ертең достымның баласына бар хәм ис ҳақыңның оннан бирин оның исине қосатуғыныңды айт. Тез жүр. Әўмет сени күтип турыпты. Бүгин сениң имканиятың бар, ал ертең ол болмайды. Сонлықтан асық!».

Әкемнің мәсләхәтине қарамастан, мен екилендим. Көз алдымда хәзир ғана Шығыстың саўдагерлери алып келген сулыў таза кийимлер көринди. Олардың сулыў болғаны соншелли, хаялым екеуимиз оны қандай жағдай болса да сатып алыуды қәледик. Егер мен ис ҳақымның оннан бирин жыйнап қоймағанымда, бизлер тек ғана усы кийимлерден емес, ал өмир беретугын басқа рәхәтлерди алыудан бас тартыуға мәжбүр болатугын едик. Мен жүдә кеш боламан дегенше шешим қабыл етиуге асықпадым, буған кейин қатты өкиндим. Бул ис адамның ойына келмейтуғындай пайданы алып келди. Мениң ўақыам усындай. Көрип турғаныңыздай, мен өзим әўметтиң қолымнан кетип қалыуына жол бердим.

— Бул ўақыя бизлерди *әўметтиң бәрха тәўекел етиуди билетугын адамларға жәрдем беретугынына* және бир мәрте исендиреди, - деп ол айтты. – Байлықты қурыу ушын биринши қәдемди ислеу керек. Ол биринши ақшасын жыйнауды баслап ис ҳақысының оннан бирин жыйнаған сол бир неше теңгеден басланыуы мүмкин. Хәзир мен падалардың ийесимен. Ал хәммеси бала ўақтымда бир гүмис теңгеге бузауды сатып алыуымнан басланды. Усылай байлығыма баслама салынды – хәм бул өмиримдеги шешиуши қәдем болды. Байлыққа биринши қәдемди ислеу – бул Әўмет беретугын имканияттан пайдаланыу дегени. Нәтийжеде адамның өмири таза сапаға ийе болады – табыслар ис

хақынан емес, ал банке салған ақшадан келетуғын пайызлардан келиўди баслайды. Айырым адамлар жаслық ўақтынан биринши қәдемди ислей алады хәм сонда олар байлық бойынша алға илгерилеп теңлеслеринен бир қәдем алдын жүреди хәм әўметинен пайдаланыўды еле шешпегенлерди артта қалдырып кетеди. Егер ўақыясын бизлерге айтып берген достыңыз алдында ашылған мүмкиншиликти билип пайдаланғанда, бүгин ол үлкенирек әўметлер менен мақтана алатуғын еди. Әўмет оған үлкен байлықтың ийеси болыў мүмкиншилигин усынды.

— Рахмет сизге! Мениң де сөйлеўиме рухсат бериң. – Жат жерли орнынан турды. – Мен сириялықпан. Хәм сизиң тилиңизде онша жақсы сөйлей алмайман. Мен саўдагер достымызға анық минезлеме бериўиңизди қәлеген болар едим. Бәлким, сиз буны онша сыпайы деп таппайтуғын шығарсыз, бирақ солай болса да мен оның хәрекетин бир сөз бенен айтыўды қәлер едим. Мен өзим оны ойлап таба алмайман. Егер мен сирия тилинде айтсам, сиз түсинбейсиз. Сонлықтан досларым сизлерден илтимас, маған өзи ушын әхмийетли болған шешимди қабыл етиўди ертеңге қалдыра беретуғын адамды қалай атайтуғынын айтың.

— Исти былықтырыўшы! — деген даўыслар залдан шықты.

— Анық! – Сириялы қолын силкиди. – Ол усынылған имканияттан пайдаланбады. Ол күтип атыр. Хәзир шешим қабыл ететуғын ўақыт емес деп ол өзин-өзи исендиреди. Ал Әўмет оның ер жетиўин күтпейди. Ол әўмет туўралы әрман ететуғын адам тез хәрекет етеди деп ойлайды. Демек, саўдагеримиз әпиўайы ғана исти былықтырыўшы.

Саўдагер өз орнынан турды хәм мақуллаўшы күлки менен шаўқым етип атырған адамларға ийилди.

— Жат жерли, хақыйқатты айтыўдан қорықпағаның ушын саған таң қалдым.

— Ал енди усы тақырыпқа және биреўдиң ўақыясын тыңлайық. Өзиниң тәжирийбеси туўралы айтып бериўди қәлеўшилер бар ма? — деп Аркад тыңлаўшыларға мұражат етти.

— Бар, - деп қызыл кийим кийген үлкен жастағы ер адам айтты. – Мен малларды сатып аламан – негизинен түйе хәм атларды. Айырым ўақытлары қой хәм ешкилерди де сатып аламан. Сизлерге айтып бермекши болған ўақыям бир күни өзим ушын күтилмеген ўақытта жүз берген бахытлы имканият туўралы. Бәлким, соның ушын мен оны қолдан жиберген шығарман. Деген менен, пикирди сиз айтасыз.

— Бир күни кеште мен қалаға түйелерди излеп он күнлик жемиссиз сапардан қайтып киятыр едим хәм қаланың дәрўазасының қулыплы екенин көрип ашыўландым. Құлларым түнеў ушын шатыр қурып атырғанда, қасыма бизлер сыяқлы қулплы дәрўазаның алдында қалған қартайған дийхан келди. «Хұрметли мырза, — деп ол маған мұражат етти, — көрип турғанымдай, сиз зат сатып алатуғын саўдагерлердиң бирисиз. Егер солай болса, онда мен сизге бир пада қойларды сатып алыўды усынған болар едим. Хаялым аўыр кесел хәм мен тез қайтыўым

керек. Егер меннен қойларды сатып алғаныңызда, мен қулларым менен түйелерімде қайтқан болар едим».

Қараңғы болғаны соншелли мен оның падасын көре алмадым, бірақ қойлардың бәлент дауысы бойынша айтсақ ол үлкен еді. Он күнди түйелерди пайдасыз қыдырыу менен өткерип, мен дийханның усынысын жақсы қарсы алдым. Оның толқынланғаны соншелли, ол айтарлықтай орташа нарқты айтты. Мен азанда паданы қалаға айдап хәм үлкен пайда менен оны сататуғынымды билип оны қабыл еттім.

Келисим дүзилди. Мен дийханның сөзи бойынша тоғыз жүз болыуы керек қойларды санауға қулларыма буйрық бердим. Досларым хәлсиз, ыссыдан қыйналған қойларды санаудың қандай қыйын екенін айтып берип сизлерди шаршатпайман. Тек буның орынланбайтуғын ұазыйпа болғанын айтаман. Сонлықтан мен дийханға оларды азанда санап хәм ақшасын төлейтуғынымды айттым. «Илтимас, - деп ол маған өтиниш етті, - хәзир маған кетиуім ушын ең болмағанда нарқының үштен екисин төле. Мен сизге азанда қойларды санауға жәрдем беретуғын ең ақыллы хәм билимли қулымды қалдыраман. Оған исениуіге болады, солай екен қалғанын сиз оған төлейсиз».

Бірақ мен қырсықтым хәм кеште төлеуден бас тарттым. Ерте азанда, мен уйқыдан оянбастан алдын қаланың дәрұазалары ашылды хәм төрт саудагер паданы излеп жууырып келди. Олар қойларға қәлеген нарқты төлеуіге таяр еді, себеби қаланы қоршап алыу қәуіп туудырып тур еді, ал азық-ауқат болса жетиспейтуғын еді. Нәтийжеде дийхан падасын үш есе нарқта сатты. Мине усылай әумет қолымнан кетти.

— Таң қаларлы ұақыя, - деп Аркад айтты. — Оннан қандай даналықты алыуға болады?

— Егер келисимнің пайдалы екенін билсең тез төлеу керек, - деп тыңлаушылардың биреуі өзинің пикирин айтты. — Бундай келисим үәде ететуғын табыс гүман хәм хәлсизликлерди тез өтийди. Бизлер, адамлар қатты қарама-қарсымыз. Несин айтайық, мен өзим хәк болған ұақытларымда өз пикиримди өзгертиуіге бейим екенімди көрдім. Өзимиздің нахақлығымызда бизлер қатты қырсық боламыз. Ал хәк болған ұақтымызда гүманланыуды баслаймыз хәм бахытлы имканиятты қолдан жибереміз. Әдеттегидей, биринши шешим жалғыз дурыс болып табылады. Хәм солай болса да, тәуекел етиудің маған қыйын екенін мойынлайман. Өзимнің хәлсизлигимнен қорғаныуға хәрекет етип мен шешимди кейинге қалдыраман. Бірақ бул мени бахытлы мүмкиншиликти қолдан жибергеніме кеуіл қалыудан қутқармайды.

— Рахмет! Мен және сөзди алыуды қәлеймен. — Сириялы орнынан ушып турды. — Бизлердің ұақыямыз жүдә уқсас. Хәр сапары әумет бизлерди бирдей себеп пенен таслап кетти. Хәр сапары ол бизлер, исти былықтырыушыларға, жақсы имканиятты усынатуғын еді. Бірақ бизлер екиленіп, шешим қабыл етиуди кейинге қалдырып асықпадық. Усындай етип әуметке ерисиуіге бола ма?

— Достым, сөзлерің дана, - деп оған қойларды сататуғын саўдагер жуўап берди. - Әўмет ҳақыйқаттан асықпайтуғын адамлардан жүзин бурады. Бирақ буның таң қаларлы жери жоқ. Екилениў – адамға тән қәсийет. Хәммемиз бай болыўды қәлеймиз, бирақ Әўмет усындай мүмкиншиликти усынғанда тәбийий екилениў бизлерге оннан пайдаланыўымызда тосқынлық етеди. Өзимиздиң гүманларымызға қулақ салып, бизлер өзимизге-өзимиз душпан боламыз.

Жаслығымда мен бул туўралы ойланбайтуғын едим. Өзимнің әўметсизликлеримди мен натуўры қабыл етилген шешимлер менен түсиндирдим. Кейинирек мен өзимди қайсарлығымда айыпладым. Ақыр-ақыбет, мен жеңилислеримнің негизин – шешим қабыл етиўге асықпа? екенін мойынладым. Буннан кейін мен оны қатты жаман көрип қалдым! Жабайы ешектің қайсарлығы менен мен әўметке ерисиўде тосқынлық етпеўи ушын усы душпан менен гүресиўди басладым.

— Рахмет! Мен саўдагер мырзаға сораў бериўди қәлер едим. – Сириялы және сәўбетке киристи. – Сен сулыў кийим кийип жүрсең хәм гедейге улыўма уқсамайсаң. Хәм әўметли адам сыяқлы сөйлейсең. Айт, сен хәзирге шекем гүманланып атырсаң ба?

— Малларды сатып алатуғын достымыз сыяқлы маған да екиленгеним хәм буның менен узақ ўақыт гүрескенимди мойынлаўыма туўра келди, — деп ол жуўап берди. — Мен ушын да ол әўметиме қәўип туўдыратуғын душпан болды. Өзим туўралы айтып берген ўақыя алдын жүз берген ўақыялардың тек биреўи ғана. Жаман әдетти жеңиў ондай қыйын емеслигин мойынлаўым керек, тек оның набыт ететуғынын түсинсең болғаны. Хәш ким байлығын урының тонап кетиўине жол бермейди ғо. Дәл сол сыяқлы екилениўшилиқ хәм шешим қабыл етиўге асықпаў әдети себепли пайданы жоғалтыўға жол бермеўиң керек. Мине не ушын бай болыўға талпынып атырған хәр бир адам биринши гезекте ишки душпанын жеңиўи керек.

Аркад, сен не айтасаң? Сен Бабилонда хәммеден байсаң, сонлықтан көпшилиқ адамлар сени әўметли деп есаплайды. Асықпайтуғын әдетти жеңбестен әўметке ерисиўге болмайтуғынына келисесең бе?

— Келисемен, — деп Аркад жуўап берди. — Өмиримде мен көп нәрсени көрдим. Әўмет имканият берип, бирақ олар келешекке деген ең әхмийетли шешимди қабыл етиўди кейинге қалдырып буны қәдирлемеген, сонлықтан әўметке ериспеген жаслар көз алдымда өсти. — Аркад бәсекини баслаған тыңлаўшыға мұражат етти. – Сен әўмет тақырыбын талқылаўымызды усындаң. Бул туўралы не айтатуғыныңды тыңлайық.

— Әўмет маған басқаша болып келди. Алдын мен әўмет адамға тосаттан, хәш қандай күш салыўсыз келеди деп ойлайтуғын едим. Енди мен әўметтиң таңлаўды билетуғынын түсиндим. *Оны өзиңе қаратыў ушын имканиятты пайдаланыўды билиў керек.* Сонлықтан келешекте мен бахытлы жағдайды қолдан жибермеў ушын күш саламан.

— Сен сабақты жақсы өзлестірдің, — деп Аркад жууап берди. — Бизлер анықлағандай, әўмет имканияттың изинен келеди. Өзиниң бахытлы имканиятын көре алғанда саўдагер достымыз оның сыйларынан толық рәхәтлене алатуғын еди. Дәл сол сыяқлы дийханның усынысында әўметти көре алғанда қойларды сатып алыўшы саўдагер де үлкен табысты алыўы мүмкин еди.

Бизлер әўметли болыўдың жолын табыў ушын бәсекини қурдық. Ойлаўымша, бизлер буны ислей алдық. Бизлер еситкен еки ўақья да әўметтиң қурдан-қуры келмейтуғынын көрсетеди. Ал ҳақыйқат мынадай: *әўмет имканиятты пайдалана алатуғынларға илтипат көрсетеди.*

Әўмет өзине унайтуғынларға жәрдем бериўге қуўанышлы. Хәм көбирек оған искер адамлар унайды.

Истеги белсендилик сизди бәрха әўметке алып барады.

ӘЎМЕТ ИСКЕР АДАМЛАРҒА ИЛТИПАТ КӨРСЕТЕДИ

БАЙЛЫҚТЫҢ БЕС НЫЗАМЫ

— Алтын толы аўыр қалта ямаса дана сөзлер жазылған ылай тахташа ма? Егер таңлаў мүмкиншилиги болғанда сиз нени мақул көрген болар едиңиз?

Кеш түскенде қара-пәрең болып көринген тыңлаўшылардың жүзлери қызығыўшылылық пенен жарқырады.

— Алтын, алтын, - деп жигирма жети даўыс айтты. Ғарры Калабаб күлимсиреди.

— Тоқтаң! – Ол қолын көтерди хәм хәммени тынышланыўға шақырды. – Түнде жыртқыш ийтлердиң үрисине қулақ салың. Олар ашлықтан үреди хәм улыйды. Көз алдыңызға келтириң, сизлер оны тойдырдыңыз хәм буннан кейин олар төбелесиўди баслайды ямаса ертең келип хәм жейтуғын нәрсеси болмайтуғынын ойламастан көшеде мақсетсиз гезип жүреди. Усылай адамлар менен де болады. Оларға алтын хәм даналықтан биреўин таңлаўды усының – хәм олар нени мақул көреди? Даналықты менсинбей, олар алтынды сарплайды. Ал ертеңине үмитсизликтен ыңырсыйды, себеби алтын басқа жоқ. Алтын нызамларын билип хәм оны орынлайтуғын адамлар ушын арналған.

Калабаб арық аяқларын ақ кийими менен жақсылап орады, себеби кешки салқын самал есип тур еди.

— Узақ сапарымыз даўамында маған садық хызмет етип, түйелериме қарап, шөлистанда аяғыңыздың астындағы ыссы қумға шыдап, затларымызды алыўға хәрекет еткен қарақшылар менен гүрескениңиз

ушын мен сизлерге байлықтың бес нызамы хаққында айтып беремен. Бундайды сиз хеш қашан еситпедиңиз. Мениң сөзлеримди дыққат пенен тыңлаң, өйткени оны өзлестирип, сиз тез арада хақыйқаттан бай адам бола аласыз.

Ол азмаз тәнепис қылды. Жолаўшылардың үстинде жулдызлар жарқырап, ашық аспан тур еди. Адамлардың артында мүмкин болған шөлистан дөбелейинен қорғаўы керек болған бастырмалардың қара сызықлары булдырап көринди. Бастырманың астында үстине тери жабылған затлар үйилип турды. Қумда гүйис қайтарып түйелердин ордасы отыр еди.

— Калабаб сен бизлерге көп таң қаларлы ўақыяларды айтып бердиң, - деп затларды орайтуғын адам айтты. – Сениң даналығың сапарымыз ақырына жеткенде бизлерге келешекте сөзсиз жәрдем береді.

— Мен сизлерге узақ еллерде хәм жерлерде басымнан өткерген нәрселерим хаққында айтып бердим, бирақ бүгин мен сизлерге ақыллы хәм дана адам Аркадтың даналығы туўралы айтып беремен.

— Бизлер ол туўралы еситтик, - деп биреўи айтты. – Айтыўларынша, ол Бабилонда жасаған ең бай адамлардың бири болды.

— Хақыйқаттан, ол басқалардан байырақ еди хәм хәммеси байлықтың нызамларын билгени себепли болды. Бүгин мен сизлер менен жас өспирим ўақтымда оның баласы Номазирден билген уллы даналығы туўралы бөлисемен.

Хожайын екеўимизге Номазирдин қәсиринде узақ түнди өткеріўимизге туўра келди. Мен хожайынға жақсырақ реңлерин таңлаў ушын Номазир хәр бирин дыққат пенен көрип шығатуғын әжайып гилемлерди жеткеріўге жәрдем беретуғын едим. Ақыр-ақыбет, оның қәлеўи қанаатландырылды хәм ол бизлерди әжайып шарапты татып көриўге дастурханға мирәт етти.

Хәм сол ўақытта ол бизлерге әкеси Аркадтың уллы даналығы туўралы айтып берди, буны мен хәзир сизлерге айтып беремен.

Бабилонда, сизге белгили болғанындай, бай әкелердин балалары мийрасты күтип ата-анасы менен бирге жасайды. Аркад бул дәстүрди мақулламайтуғын еди. Сонлықтан Нозамир ер жеткенде ол оған мынадай сөзлер менен мұражат етти: «Балам, хәзирден баслап мениң байлығымды басқарыўға кирисиўинди қәлеймен. Бирақ алдын сен оны басқара алыўынды дәлиллеўиң керек. Сонлықтан мен сениң дүньяға барып хәм адамлардың хұрметине миясар болыўың ушын алтын табыў қәбилетинди көрсетиўинди қәлеймен. Басламасы ушын мен саған жаслығымда өзимде болмаған еки мүмкиншиликти беремен. Бириншиден, саған алтын салынған қалтаны беремен. Егер сен оны ақыл менен пайдалансаң, онда бул келешегиниң негизи болады. Екиншиден, саған байлықтың бес нызамы жазылған ылай тахташаны саўға етемен. Егер оннан пайдалансаң, онда тек ғана алтынды жыйнап емес, ал оны сақлап қала аласаң. Он жылдан кейин әкеңе қайтып келесең хәм ислериң туўралы

есап бересең. Егер мен оларды ылайықлы деп тапсам, онда сени байлығымның мийрасхоры қылыман».

Усылай Нозамир бир қалта алтын, ылай тахташа, қул хәм ат пенен жолға шықты.

Он жыл өтти хәм Нозамир келисилгендей әкесиниң үйине қайтып келди. Әкеси досларын хәм туўысқанларын мирәт етип әжайып байрам уйымластырды. Байрам тамам болғанда әкеси анасы менен бирге үлкен залда өзлериниң орынларында отырды, ал Нозамир өзиниң ерискен жеңислери туўралы айтып беріу ушын олардың алдында турды.

Кеш түсти. Пәс жарық түсип турған залда майлы түтин шығып турған сағымлар илинип тур еди. Ақ кийим кийген қуллар пальма терегиниң үлкен жапырақларын желпип турыпты. Жүз берип атырған нәрсе тәнтаналы түрде көринип тур еди. Нозамирдиң хаялы хәм оның еки баласы, дослары хәм туўысқанлары тыңлауға таярланып артта төселген гилемлерде орналасты.

«Әке, - деп Нозамир айтты, - мен сениң даналығыңның алдында бас ийемен. Он жыл алдын ер жетиу босағасында турған ўақтымда сен мени байлығыңның мийрасхоры болып қалмай, ал алға жүрип хәм өз орнымды жеңип алыуға мәжбүр еттиң. Сен маған алтыныңнан пайдаланыуға хуқық бердиң. Даналығың менен бөлистиң. Бирақ алтын – о, әке! Олар менен нени басымнан өткермедим дейсең. Ол тәжирийбесиз қолларымда қалыуды хеш қәлемеди хәм жас аңшыдан қорқатуғын жабайы қоян сыяқлы меннен қашатуғын еди».

Әкеси түсингендей күлимсиреди: «Даўам ет балам, сениң сөзлериң маған майда-шүйдесине шекем қызық».

«Мен өзимди көрсетиу мүмкиншилигин сол жерде табыу үмитинде Ниневияға барыуды шештим – бул қала раўажланыуды енди баслап атыр еди. Мен сол бағытта баратырған жолаўшылар карўанына қосылдым хәм жолда өзиме көп досларды таптым. Олардың арасында еки жас өспирим бар еди, олар туўралы адамлар жақсы гәп айтатуғын еди. Олардың ақ жылқысы өзиниң сулыўлығы менен ажыралып қоймастан, ал самалдан тез жүретуғын еди. Саяхат ўақтында олар маған Ниневияда өзиниң тез шабатуғын жылқысы менен мақтанатуғын, оннан озып кетиу мүмкин емеслигине исенетуғын бай адам жасайтуғынын исенип айтты. Ол пүткіл Бабилон патшалығында өзиниң жылқысының ең тез шабатуғын жылқы екенине қәлеген ақша менен тартысыуға таяр еди. Расын айтқанда, досларым бир даўыстан ниневиялы мақтаншақтың жылқысын өзлериниң ақ жылқысына салыстырғанда оның жеңиу үлкен күшти талап етпейтуғынын айтты.

Усылай олар маған алдында болатуғын ат шабысыуға ақша тигип өзлерине қосылыуды мирәт етти. Мен олардың пикирине қызықтым.

Бизлердиң жылқымыз жеңилiske ушырады, ал мен дерлик барлық алтынымды жоғалттым. (Әкем усы ўақытта күлип жиберди). Кейинирек мен буның гезектеги қурбанды излеп, карўанлар менен бәрха саяхат

ететуғын көз боямашылардың хийлели жобасы болғанын түсіндим. Ниневиялы бай адам олардың сериги екен хәм пайданы үшеуі бөліседі екен. Бул өтирик өмирдің маған үйреткен биринши сабақ болды.

Бирақ тез арада маған жүдә ашшы болып шыққан екінши сабақ берилди. Карұан менен бирге саяхат етип, мен бир жас жигит пенен досластым. Ол бай ата-ананың баласы еди хәм мен сыяқлы өзине қолайлы жұмысты излеп Ниневияға баратыр еди. Бизлер қалаға барғаннан кейин ол маған әжайып жаңалықты айтты: яғный бай саўдагер қайтыс болған хәм оның барлық затларын арзан нарқта сатып алыў мүмкиншилиги пайда болды. Достым бизлердің тең хуқықлы серик болыўымызды усынды, бирақ басламасы ушын ол Бабилонға алтын алып келиўге қайтыўы керек еди. Келисим шетлеп кетпеуі ушын ол мениң ақшаларымнан пайдаланып турыўды усынды. Ал өзиниң алтынын кейинирек бериўге ўәде берди.

Ол Бабилонға барыўды узақ ўақыт кейинге қалдырды, бул ўақытта өзін билимсиз қарыйдар сыпатында көрсетти. Ақыр-ақыбет, мен оның еңсесинен тўйдим, бирақ бул ўақытқа шекем бизнесимиздің ақсаңлағаны соншелли, аўысықта тек пайдасыз затлар қалған еди. Саўданың қалдықларын мен израилли бир адамға аз ақшаға саттым.

Айтыўым керек, әке, усудан кейин аўыр күнлер келди. Мен жұмыс изледим, бирақ пайдасы болмады, себеби я усталыққа, я ақша ислеп табыў үлгисине ийе емес едим. Мен жылқыларымды саттым. Қулымды саттым. Аўқат хәм баспанаға ийе болыў ушын артықша кийимлеримди саттым. Бирақ күн сайын мүтәжлик жақынласа берди.

Хәм мине усы ашшы мәўритлерде мен сениң маған болған исенимиң туўралы еследим. Әке, сен мени адам болыўым ушын узақ жерлерге жибердің хәм мен сениң исениминди ақлаўым керек еди».

Анасы басын жерге қаратып, жүзин қоллары менен жаўып хәм әсте жылап тыңлап отырды.

«Хәм мен байлықтың бес нызамы жазылған сениң ылай тахташаң туўралы еследим. Мен сениң дана сөзлеринди дыққат пенен оқыдым хәм буны алдын билгенимде алтынларымды жоғалтпайтуғынымды түсіндим. Мен хәр бир нызамды ядладым хәм келеси сапары Әўмет күлип баққанда жаслықтың тәжирийбесизлигинен емес, ал даналықтан пайдаланаман деп шештим».

— Бүгин усы жерде жыйналған сизлердің пайдаңыз ушын мен он жыл алдын маған жазған әкемнің дана сөзлерин оқып беремен.

БАЙЛЫҚТЫҢ БЕС НЫЗАМЫ

1. Алтын – өзиниң хәм шаңарағының келешегин тәмийинлеп, өзиниң ис хақысының оннан бирин шетке жыйнап қоятуғын адамларға

тартылады.

2. Алтын – пайдалы иске тигетуғын дана хожайынға толық күшин салып жұмыс истейди.

3. Алтын – қорғалыуға мүтәж, сонлықтан абайлылықты хәм дана адамлардың мәсләхәтин мақул көреді.

4. Алтын – билмеген тараўда жұмыс ислеўге мәжбүр ететуғын ўақытты жаман көреді.

5. Алтын – байлық туўралы қәлеўлерди енгизип, алдын ала ойланылмаған ислерге сарплайтуғынлардан қашады.

Әкем жазған байлықтың бес нызамы усындай. Мен олардың алтыннан қымбатырақ екенине әлле-қашан исенимли болдым хәм бул туўралы мен еле айтып беремен.

Номазир әкесине және қарады. «Мен билимсизлик хәм тәжирийбесизликтің өзимди қандай гедейлик хәм үмитсизликке алып барғаны туўралы әлле-қашан айтып бердим. Бирақ ақыры болмайтуғын қайғы жоқ. Мениң қайғыларым қаланың сыртқы дийўалын қурыўда мийнет етип атырған қулларды гүзетиўши болып жұмысқа киргенимде тамам болды.

Байлықтың биринши нызамын өзлестирип, мен ис ҳақымның оннан бирин жыйнаўды басладым, биринши мүмкиншилик болыўдан хамияныма бир гүмис теңгени қостым. Бул барыс әсте хәм азаплы болды, себеби бар күште жасаўды қәлейтуғын едим. Мен ақшаны қатты тежеп сарплаўға хәрекет еттим, себеби он жылдан соң берген алтын толы қалтасын алып әкеме қайтыўға шешим қабыл еттим.

Бир күни өзим досласыўға үлгерген бир гүзетиўши меннен: «Сен жассаң, бирақ шығынларың аз. Сен ис ҳақыңның бир бөлегин жыйнап атырсаң ба?», - деп сорады. «Аўа, - деп мен жуўап бердим. – Мениң ең үлкен қәлеўим – бул әкемнің бергенин хәм өзим жоғалтқан алтынның орнын толықтырыў ушын көп алтынды жыйнаў». — «Блайықлы мақсет. Өзиң жыйнаған алтынның саған жұмыс ислеп хәм және де көп ақша ислеп таба алтуғыныңды билесең бе?» — «Менде қайғылы тәжирийбе болды. Әкемнің алтыны мени таслап кетти хәм мен усы нәрсениң және қайталаныўынан қорқаман». — «Егер сен маған исенсең, онда мен саған алтынды пайдалы тигиўди үйретемен, - деп ол жуўап берди. – Бир жыл даўамында сыртқы дийўалдың қурылысы тамам болады хәм қаланы душпанлардан қорғаўы керек болған қоладан исленген дәрўазаларды хәр бир шығатуғын жерге орнатыў керек болады. Пүткил Ниневияда усы дәрўазаларды қурыў ушын темир жетиспейди. Мениң жобам әпиўайы: бизлер, бир неше адам алтынларымызды бирлестиремиз хәм бул жерден узақта жайласқан жерлерден мыс хәм қалайыны салып қарўанды

толтырамыз, кейин дәрұаза ушын қалаға темирди алып келемиз. Патша дәрұазаны қурыўға буйрық бериўден, жалғыз бизлер темирди бере аламыз хәм патша темирге үлкен нарқты төлейди. Егер патша бизлерден темир сатып алыўды қалемесе, онда бизлер бәрибир оны базарда пайда менен сата аламыз».

Оның усынысында мен үшінши нызамнан пайдаланыў хәм дана адамның мәсләхәти бойынша қаржы жумсаў мүмкиншилигин көрдим. Хәм мен кеўил қалдырмадым. Бизлердиң исимиз әўметли болды хәм мениң жыйнаған алтыным усы келисимнен кейин тез көбейди.

Кейинирек мен сол топардың қурамында басқа ислерде де қатнастым. Мениң сериклерим пайдалы қаржы жумсаў бойынша дана адамлар болып шықты. Хәр бир таза келисимнің алдында олар қаржы жумсаўшылардың хуқықларын бузбай хәм жақсы табыс алыў ушын өз хәрекетлерин жақсылап жобаластыратуғын еди. Тәжирийбесизлигим себепли алдын ислеген ат жарысы хәм гүманлы саўдаға уқсаған ақмақлық бул адамларға сөзсиз өтпейди. Олар қалеген хийлени дәрриў әшкара ете алатуғын еди.

Бул адамлар менен мен қаржымды қәўипсиз хәм пайдалы жумсаўды үйрендим. Жыллар өтип мениң байлығым тез пәтте көбейди. Мен жоғатқан алтынымның орнын толтырып қоймастан, ал оны көп есеге көбейттим.

Хәм пүткил жолымда – әўметсизлик хәм көтерилюй, қайғылы тәжирийбе хәм әўметлерде – мен байлықтың бес нызамы түринде әкемнің берген даналығын тексердим хәм бир мәрте болса да ол маған пәнт бермеди. Бул нызамларды билмейтуғын адамлар ушын алтын жийе келмейди, ал тез кетеди. Бирақ бул нызамларды хұрмет ететуғын адамларда алтын бойсыныўшы кул болады».

Номазир сөйлеўди жуўмақлады хәм узақта турған қулына белги берди. Қул қолына аўыр үш қалтына алып оның алдына барды. Олардың биреўин Номазир алды хәм әкесиниң алдына қойды хәм былай деп айтты:

«Сен маған Бабилон алтыны салынған бир қалтаны бердиң. Мен салмағы бойынша тең Ниневия алтыны салынған қалтаны қайтарып атырман. Буның бахасы тең алмасыў екенине келисесиз деп ойлайман.

Сен маған дана сөзлер жазылған ылай тахташаны бердиң. Оның орнына мен саған еки қалта алтынды қайтараман».

Усы сөзлерди айтып ол қулының қолынан еки қалтаны алды хәм оларды әкесиниң аяғының астына қойды.

«Усының менен мен саған алтынға қарағанда даналықты жоқары қәдирлейтуғымды дәлиллемекшимен. Даналықты алтын қалталар менен өлшеўге бола ма? Даналық болмаса – алтын да тез жоқ болады. Ал дана адамда алтын тек сақланып қоймастан, ал ол көбейеди. Усы үш қалта дәлиллегени сыяқлы.

Әке, исен, мен сениң алдыңа келип хәм сениң даналығыңның арқасында бай хәм хұрметли адам болғанымды айтыўдан үлкен

қанаатланыўды сезип атырман».

Әкеси Номазирдиң басына қолын қойды: «Сен барлық сабақларды жақсы өзлестирдиң хәм мен байлығымды исене алатуғын балам бар екенинен ҳақыйқаттан бахытлыман».

Калабаб гүрриңин жуўмақлады хәм тыңлаўшыларына қарады.

— Номазирдиң бул ўақыясы сизлерге нени билдиреди? — деп ол сорады. — Ким әкесине ямаса хаялының әкесине барып хәм жыйнаған ақшасын даналық пенен басқарғаны туўралы есабат бере алады? Егер сиз: «Мен көп саяхат еттим хәм көп нәрсени билдим, көп мийнет еттим хәм көп ақша ислеп таптым, бирақ алтыным жүдә аз. Оның бир бөлегин мен ақыл менен сарпладым, ал бир бөлеги ўақтымды хош өткерийўге кетти, бирақ алтынымның көбисин мен ақмақлығым себебли жоғалттым», - деп айтсаңыз, бул ғарры адамлар не ойлаўы мүмкин.

Сиз хәзирге шекем бирейдиң бай, ал бирейдиң гедей екенин тек тәғдирдиң өжетлиги менен түсиндирийўге болады деп ойласыз ба? Егер аўа болса, онда сиз қәтелесип атырсыз.

Адам байлықтың бес нызамын билип хәм оннан пайдаланған ўақытта ғана бай болады.

Жаслығымда мен бул нызамларды өзлестирип хәм оларды пайдаланғанлықтан, мен әўметли саўдагер болдым. Бул жерде тәғдирдиң сыры жоқ. Тез келетуғын байлық, қалай келген болса, солай тез кетеди. Ҳақыйқый бахыт хәм қанаатланыўды алып келетуғын байлық әсте келеди хәм оның негизинде беккем билим хәм аўыр мийнет бар.

Ақша ислеп табыў – бул ойланыўшы адам ушын қыйын ўазыйпа емес. Бирақ оны сақлап хәм көбейтиў хәммеге берилмеген.

Байлықтың бес нызамын билиў қәлеген адамды сыйлықлайды.

Бес нызамның хәр бири мазмуны бойынша терең, солай екен оны өзлестирийўге хәрекет етиң. Мен бул нызамларды ядтан билемен, себеби жаслығымда оларда даналықты хәм бахалықты көрдим хәм оларды сөзбе-сөз ядлаўым керек екенин түсиндим.

БАЙЛЫҚТЫҢ БИРИНШИ НЫЗАМЫ

Алтын – өзиниң хәм шаңарағының келешегин тәмийинлеп, өзиниң ис ҳақысының оннан бирин шетке жыйнап қоятуғын адамларға тартылады.

Ис ҳақысының оннан бирин шетке жыйнап қоятуғын хәм жыйнаған ақшасын даналық пенен жумсайтуғын хәр бир адам жыйнаған ақшаларын әсте үлкен байлыққа айналдырады, бул келешекте табысты тәмийинлейди хәм хожайын қайтыс болған жағдайда шаңарақтың мүтәжсиз тиришилигине кепиллик болып табылады. Бул нызам алтынның дәл усындай адамға тартылатуғынын тастыйықлайды. Мен оның тәжирийбесин өз өмирим менен тастыйықладым. Мен қанша көп

алтын жыйнасам, ол мен үшін жақсы жұмыс истейді хәм көбейеди. Мен жыйнап қойған алтын көп ақша ислеп табады – хәм биринши нызамның мәниси усы нәрседе.

БАЙЛЫҚТЫҢ ЕКИНШИ НЫЗАМЫ

Алтын – пайдалы иске тигетуғын дана хожайынға толық күшин салып жұмыс истейди.

Хақыйқатында, алтын – бул бахалы исши. Биринши мүмкиншилик болыўдан ол көлеминде көбейиўди баслайды. Алтынды шетке жыйнаўды үйренген хәр бир адамға оны өз исине пайдалы жумсаў имканияты бериледи. Жыллар өтип табыслар шексиз көбейеди.

БАЙЛЫҚТЫҢ ҮШИНШИ НЫЗАМЫ

Алтын – қорғалыўға мүтәж, сонлықтан абайлылықты хәм дана адамлардың мәсләхәтин мақул көреди.

Алтын абайлы хожайынға тартылады, дәл сол сыяқлы бийғам хожайынның қолынан кетеди. Қаржы жумсаў бойынша дана мәсләхәтти излейтуғын адам тез арада өз байлығын жүдә үлкен дәрежеде көбейтип ғана қоймастан, ал оны пүтинлигинше сақлап қалады.

БАЙЛЫҚТЫҢ ТӨРТИНШИ НЫЗАМЫ

Алтын – билмеген тараўда жұмыс ислеўге мәжбүр ететуғын ўақытты жаман көреди.

Алтыны бар, бирақ оны қалай басқарыўды билмейтуғын адамға қаржы жумсаўдың қандай тараўлары пайдалы екенин анықлаў қыйын. Сонлықтан ол албыраўды баслайды хәм таңлаўда қәтелесиўи мүмкин, ал бул қаржыны жоғалтыўға алып келиўи мүмкин. Тек өзиниң пикирине исенетуғын тәжирийбесиз қаржы жумсаўшы қаржысын жұмысы туўралы хеш нәрсе билмейтуғын иске жумсаўға тәүекел етеди, ал жиберилген қәтелерге байлығы менен қун төлейди. Алтынды қалай басқарыўды билетуғын адамлардың мәсләхәтине қулақ салатуғын адам дана болады.

БАЙЛЫҚТЫҢ БЕСИНШИ НЫЗАМЫ

Алтын – байлық туўралы қәлеўлерди енгизип, алдын ала режелестирмеген ислерге сарплайтуғын адамлардан қашады.

Қызықтырыўшы үмитлер оның жаңа болған хожайынына алтынға ийе болыўына ўәде береди. Излеўши пикирлер айтарлықтай қызықтыратуғындай болып көринеди, сонлықтан тез хәм үлкен табысларға ўәде береди. Хәм мине усы жерде бундай жобалардың

артында қандай кәуиплердің жасырын екенін билетуғын дана адамлардың мәсләхәтине кулақ салыу керек.

Гүманлы ислерге тартып исениушең пухараларды алдайтуғын Ниневиялы көз боямашылар хаққында умытпаң.

Усының менен мен байлық топлау нызамларына байланысly ұақыяларды баян етиуди жуумақлайман. Бул ұақыяларды сизлерге айтып берип, мен сизлерге әуметимнің сырларын аштым.

Расын айтқанда, бул сырлар емес, ал хәр бир адам өзлестириу керек болған хақыйқат.

Ертең бизлер Бабилонда боламыз. Қараң! Бел Ширкеуиниң үстинде мәңги жанып турған ана отты көрип турсыз ба? Бул алтын қаланың белгиси. Ертең хәр бир адам өз мийнети менен ислеп тапқан алтынның ийеси болады.

Он жылдан соң алтыннан қалай пайдаланғаныңызға есабат беретуғын ұақтыңыз келгенде не айтып бересиз?

Егер араңызда Номазирге уқсаған адамлар табылса, онда алтынның бир бөлегин өз байлығын жаратыу ушын басланғыш қаржы сыпатында пайдаланады хәм оның әкеси Аркадтың даналығын анық пайдаланады, сонда он жылдан кейин Аркадтың баласы сыяқлы бай хәм хұрметли адам болады.

Бизлердің дана хәрекетлеримиз кууаныш хәм қанаатланыуды алып келиу ушын өмир бойы бизлерди гүзетеди. Дәл сол сыяқлы ойланбай ислеген исимиз бизлерди әуметсизлик хәм азаптарға алып барады. Хәм бул тууралы умытпау керек. Өмирде изимизде жүретуғын әуметсизликтің басында ислеуимиз керек болған, бирақ ислеменген ислеримиз тууралы еслеулер турады – бул бизлердің қолдан жиберген мүмкиншиликлеримиз.

Бабилонның байлығы таусылмайды, олардың муғдарын хеш ким анықлай алмайды. Хәр жыл сайын олар үлкен бахалыққа ийе болады. Басқа қәлеген жердің байлығы сыяқлы олар искер адамларға сый болып табылады.

Сизиң қәлеулеріңиз хәм талпынысларыңыз сырлы күшке ийе. Усы күшти байлықтың бес нызамын билиу менен бирлестириң – хәм Бабилонның байлығы сизиң байлығыңыз болады.

БАБИЛОНЛЫ ПАЙЫЗҒА ПУЛ БЕРИУШИ АДАМ

Елиу алтын теңге! Бабилонлы найза соғу бойынша уста Роданның хамиянында хеш қашан бундай көп алтын болмаған еди. Патшаның қәсиринен төменге түсип баратырып бас көшеден уста бахытлы болып жүрди. Алтын оның хамиянында дауыс шығарып сырқырады хәм бул ол еситкен намалардың ең мазалысы еди.

Елиу алтын теңге! Хәм хәммеси оныки! Ол өзиниң әуметине хеш

исене алмады. Бул сырқыраған темир қандай күшке ийе дейсең! Оларға қәлеген нәрсени сатып алыуға болады, - үлкен үй, жер, пада, түйе, ат, арба, және көплеген нәрселер.

Бундай байлықты қалай басқаруға болады? Хәзир, әжапасының үйине алып баратуғын көшеге бурылып, Родан өзине келген байлықтан басқа хеш нәрсе туұралы ойлай алмады.

Тек бир неше күннен кейин бахытлы Родан пайызға пул бериуши, ювелир буйымларын хәм сийрек ушырасатуғын тауарларды сататуғын Матонның үйине барды. Дөгерекке қарамай, сулыұ етип қойылған затларға итибар бермей, ол үйдиң турак жайына қарап туұры өтти. Сол жерде ол гилемге отырып, қара денели кул алып келген аұқатты жеп атырған Матонды көрди.

— Не ислеуди билмегеним ушын сениң менен мәсләхәтлесиуди қәлер едим. – Родан пайызға пул бериуши адамның үстинен қарап турды.

Матонның узын жүзи дослық күлкиси менен жарқырады.

— Пайыз бериушиге келиуиңе туұра келетуғындай не ислеп койдың? Ойын залында уттырдаң ба? Ямаса қандай да сулыұ хаял сениң басынды айналдырды ма? Мен сени көп жылдан берли танийман хәм сен маған хеш қашан жәрдем сорап мүражат етпедиң.

— Яқ-яқ. Гәп бунда емес. Маған алтын керек емес. Керисинше, маған дана мәсләхәт керек.

— Тыңлап көриңизши! Қандай сөзлер! Хеш ким пайыз бериушиге мәсләхәт сорап бармайды. Ямаса қулағым онша еситпей қалды ма?

— Мениң дәл мәсләхәтти сорап келгенимди бил.

— Сондай ма? Родан уста хәммеден ақыллырақ болып шықты, себеби Матонға алтын сорап емес, ал мәсләхәт сорап келди. Көпшилик адамлар маған өзлериниң қәтелерине төлем төлеу ушын келеди, бирақ мәсләхәт сорап биринши мәрте келиуи. Пайызға пул бериуши адамнан басқа ким қайғыға ушыраған адамға дана мәсләхәтти бере алады?

Родан, сен мениң менен бирге аұқатланыуың керек, - деп ол дауам етти. – Мениң достым бол! Андо, - деп ол қулына бақырды, - мәсләхәт сорап келген достым Роданға гилем төсе. Ол мениң хұрметли қонағым болады. Оған көп аұқат хәм шарапты алып кел. Тек жақсы шарапты таңлап ал. Ал енди, достым, қайғың неде екенин айтып бер.

— Хәммеси патшаның сауғасында.

— Патшаның сауғасында ма? Патша саған сауға берди хәм сен буны қайғы деп атап атырсаң ба? Бул қандай сауға болды?

— Патшалық ғайраткерлер ушын арналған найзаларға таза ушлықтың сызылмасын ислегениме оның кеули толды хәм маған елиу алтын теңге берди хәм енди мен оның менен не ислеуди билмей қыйналып атырман. Маған хер саатта байлығымды бөлисиуіге өтиниш етип адамлар мүражат етеди.

— Бул тәбийий. Алтынды алыўды қәлеўшилер алтыны бар адамларға қарағанда көп. Бирақ сен маған «яқ» деп айта алмайсаң ба? Қаттылықты көрсете алмайсаң ба?

— Көпшилик адамларға мен «яқ» дей аламан, бирақ айырым ўақытлары маған «аўа» деп айтыў аңсат. Жүдә жақын болған әжапаңа рад етиўге бола ма?

— Сөзсиз, яқ. Байлығыңды бирге бөлисиў бахтынан әжапаңды айырмаўың керек.

— Бирақ ол ақшаны күйеўи Араман ушын сорап атыр, ол күйеўин бай саўдагер сыяқлы көриўди қәлейди. Ол оған әўмет күлип бақпайды деп ойлайды хәм аяққа турып алыўы хәм кейин табысы менен есапласыўы ушын менен алтынды қарызға бериўин сорап атыр.

— Достым, - деп Матон оның сөзин бөлди, - сен жүдә әхмийетли тақырыпты қозғадың. Алтын адамға жуўапкершиликти береді хәм оның досларына деген қатнасын өзгертеди. Сен оны жоғалтыўдан ямаса өтириктиң қурбаны болыўдан қорқыўды баслайсаң. Соның менен бир ўақытта алтын бийлик сезимин береді хәм жақсылық ислеў мүмкиншилигин береді.

Сен хайўанлардың тилин түсинетуғын Ниневиялы дийхан туўралы қашан болса да еситтиң бе? Мен саған оның ўақыясын айтып беремен хәм сен қарыз – бул алтынның бир қолдан екінши қолға өтиўи екенін түсинесең.

Усылай хайўанлардың тилин түсинетуғын дийхан күнде кеште ўйиниң алдында отырып, олардың сөзлерин еситетуғын еди. Бир күни ол буғаның ешекке аўыр тәғдирине наразылық билдирип атырғанын еситти: «Мен мойынтырығымды таң атқаннан түнге шекем алып жүремен. Хәм күнниң ыссы болыўы, аяқларым шаршап хәм мойнымның аўырғанына қарамастан, — бәрибир мен жумыс ислеўим керек. Ал сен ўақтыңды босқа жибересең. Саған қызыл жапқышты жабады хәм сен тек хожайыныңды миндирип жүресең. Егер хожайын хеш жерге бармаса, онда сен дем аласаң хәм күн бойы көк шөпти жей аласаң».

Тәбияттан ақмақ болыўына қарамастан ешек жақсы жигит еди хәм буғаны аяп былай деди: «Достым, - деп ол жуўап берди, - сен жүдә аўыр жумыс ислеп атырсаң хәм мен саған шын жүректен жәрдем беремен. Сонлықтан саған қалай дем алыўыңа болатуғынын айтаман. Азанда қул келген ўақытта жерге жат хәм аўырып атыр хәм жумыс ислей алмайды деп ойлайтуғындай етип бақыр».

Буға ешектің мәсләхәтине қулақ салды хәм ертеңине азанда хожайынына аўырып атырғанын хәм мойынтырықты тарта алмайтуғынын билдирди. «Демек, - деп дийхан айтты, - онда ешекке мойынтырықты сал, ол жерди сүрсин».

Достысына мәсләхәти менен тек жәрдем бериўди қәлеген ешек күн бойы оның орнына жумыс ислеўге мәжбүр болды. Кеш түсип хәм аўыр мойынтырықтан ешекти азат еткенде ол шаршағаннан аяғында зорға

турды.

Дийхан еки достың сәўбетин еситиў ушын және далаға шықты.

Биринши болып буға сөйледі. «Сен мениң жақсы достымсаң. Сениң дана мәсләхәтин арқалы мен күн даўамында жақсылап дем алдым».

«Ал мен, - деп оған ешек қарсы шықты, - достысына жәрдем бериўди қәлейтуғын барлық мийримлилер сыяқлы достымның орнына жумыс ислеўге мәжбүр болдым. Жумыстан басқа бас тартпағанын жақсы, себеби мен хожайынның қулына келеси сапары егер жерди сүре алмасаң сени саллақханаға жиберийин буйырғанын еситтим. Дурыс ислеп атыр, себеби ериншек емес». Олар бир-бирине басқа ҳеш нәрсе айтпады ҳәм усының менен олардың дослығы тамам болды. Бул жерде насийхат неде?

— Өрнек болғандай ўақыя, - деп Родан жуўап берди, - бирақ мен нәсийхатын түсинбедим.

— Мен буған үмит етпедим. Ҳақыйқатында насийхат жүдә әпиўайы: егер достыңа жәрдем бериўди қәлесен, онда өзиңе мойынтырықты салмайтуғындай етип исле.

— Мен бул туўралы ойламаған едим. Бул дана көз-қарас. Мен әжапамның күйеўиниң аўырманлығын өзиме жүклеўди қәлемеймен. Бирақ маған мынаны айт: сен көп адамларға қарыз бересен. Саған оларды қайтара ма?

Матон тәжирийбели адамда болатуғындай етип көп мәнили күлди.

— Егер қайтарыўына исенимли болмасаң, онда қарыз бериўге бола ма? Егер өзиниң алтыны қандай мақсетлерге кететуғынын ҳәм өзине пайда менен қайтып келетуғынын анықлай алмаса, онда ол қандай пайызға пул бериўши адам болғаны? Даналық қарыздың неге айналатуғынын көрип билиўден ибарат. Мен саған гиреўге қалдырылған затларды сақлайтуғын сандықты көрсетемен.

Ҳәм ол қызыл шошқа териси жабылған ҳәм қола белгиси менен безелген сандықты ханаға алып келди. Оны жерге қойып, ол қақпағына қолын қойып ийилди.

— Мен қарыз беретуғын ҳәр бир адамнан гиреўге бир нәрсе аламан ҳәм бул нәрселерди қарызды қайтараман дегенше сандықта сақлап қояман. Егер қарызды қайтарса, мен гиреўге қалдырған затын беремен, қарызды қайтармаса ол исенимимди ақламағанлар туўралы естелик сыпатында менде қалады.

Ең қәўипсиз қарызлар – мениң берген қарызымнан жоқары баҳалыққа ийе үлкен байлығы бар адамларға беремен. Мен жерлер, түйелер, қымбат таслар, яғный қарызды төлеў есабына сата алатуғын затларды нәзерде тутып атырман. Айырым ўақытлары гиреўге қарыздың муғдарынан көп болған қымбат тасларды қалдырады. Және қарыз хатлары да болады – бул қарызды қайтарыў мүддетин бузған жағдайда маған көшпес мүлкиниң бөлегин бериўге ўәдеси. Усылай етип, мен өзимди бийғам төлеўшилерден қорғайман.

Қарыз бериўшилердин басқа дәрежелери де бар. Бул ақша ислеп таба

алатуғын адамлар. Оларға сен сыяқлы адамлар қатнасты. Олардың табысы бар хәм егер олар ҳақ болса ямаса оларға бахытсызлық келмесе, онда мен олардың қарызды пайызы менен қайтара алатуғынына исенимлимен. Бул адамларға қарыз берип, мен оларға инсанийлық қоллаўды көрсетемен.

Я мал-мүлки, я табысы болмаған адамлар да ушырасады. Өмир қатаң хәм хәмме де оған бейимлесип хәм өз орнын таба алмайды. Егер мен оларға ақшаны қарызға бермегенимде, мен тез арада ақшасыз қалған болар едим. Бирақ соның менен бир ўақытта мен оларды жәрдемсиз қалдыра алмайман, мине не ушын оларды қоллайман хәм ҳақлығын тастыйықлай алатуғын досларына исенип ақша беремен.

Матон сандықтың қақпағын ашты. Родан таярлық пенен алға шықты. Оның көз алдында қызыл таўарда турған қолалы тақыншақ көринди. Матон оны алды хәм әсте сыйпалады. «Ол мениң фәзийне ханамда мәңгиге қалады, себеби оның ийеси қайтыс болды. Мен бул тақыншақты оның хожайынын қәдирлегендей етип қәдирлеймен, өйткени ол мениң жақсы достым еди. Бизлер басқаларға уксамайтуғын сулыў хаялды шығыстан алып келмегенше бирге әўметли саўданы жүргиздик. Бул әжайып жаратылыс еди. Достым оның қәлеўлерин қанаатландыраман деп алтынларының хәммесин ақылсызлық пенен сарплады. Алтын таўсылғанда ол маған қатты қайғыда келди. Мен оның менен узақ сөйлестим хәм хәммесин бастан баслаўына жәрдем бериўге ўәде бердим. Ол ғайрат салып мийнет етиўге ант ишти. Бирақ оның әрманлары орынланбады. Урысқан ўақтында хаял оның жүрегине пышақ тығып алды». — «Ал ол не?» — деп Родан сорады. «Бул оннан қалған нәрсениң хәммеси. – Ол қызыл таўарды абайлап көтерди. – Ислеген исинен қорқып ол Ефратқа қашты. Бул еки қарыз енди хеш қашан төленбейди. Родан көрип турғанындай, күшли сезимлерге берилгенлер пайызға пул бериўшиге тәўекел алып келеди. Мине және! Бул енди басқа ўақья. – Ол хайўанның сүйегинен исленген жүзикти созды. — Бул дийханға тийисли. Мен оның хаялынан гилемлерди сатып аламан. Қурғақшылық келди хәм олардың шаңарағында жейтуғын хеш нәрсеси қалмады. Мен дийханға бардым хәм ол таза зүрәәтти жыйнағанда мениң менен есапласты. Кейин ол маған және келди хәм узақ жерлерде жасайтуғын саяхатшылардың сөзлери бойынша жабайы ешкілер туўралы айтып берди. Бул ешкілердиң териси жумсақ хәм узын, оннан жүдә сулыў гилемлерди тоқыўға болатуғын еди. Дийхан усы ешкілердиң падасын сатып алыўды қәледі, бирақ оның ақшасы жоқ еди. Мен оған Бабилонға барып хәм ешкілерди алып келиўи ушын алтынды қарызға бердим. Ол хәзир қайтып келди, солай екен келеси жылы мен Бабилонның байларын усындай гилемлер менен таң қалдыраман. Тез арада мен дийханға оның жүзигин қайтарып бериўим керек болады. Ол мениң менен тез есапласатуғынын айтқан еди».

«Қарыз алыўшылардан кимдур буны ислеп атыр ма?» — деп Родан

таң қалды.

«Егер олар алынған пайдадан төлеу мақсетінде қарыз алса, онда мен буны тек қарсы аламан. Бірақ, егер адамлар қаржысындағы кемшиліктерді төлеу үшін қарыз алса, онда бул жерде мен сергек болыуым хәм қарыз беріу я бермеуді және бир мәрте ойланып көріуім керек».

— Маған бул тууралы айтып бер, - деп Родан сандықтан алтын билезикти алып атырып айтты.

— Мениң достыма хаяллар унайды, - деп Матон оны кейиди.

— Мен еле қартаймадым, - деп Родан қарсы шықты.

— Мен буған гүманланбайман, бірақ бул сапары сен меннен романтикалық уақыяны босқа күтип атырсаң. Бул билезиктиң ийеси – семиз, жыйрықлары бар кемпир, ол тууралы ойлаудың өзінде етим түршигип кетеди. Қашанлардур оның ақшасы көп еди хәм ол пайдалы қарыйдарым болды, бірақ олардың шаңарағына ауыр уақытлар келди. Бул хаялдың саудагер болғанын көріуді қәлейтуғын баласы бар. Бир күни ол маған баласы бир қаладан затты сатып алып хәм екінши қалаға сататуғын, қалалар бойынша жүретуғын сауда каруанының хожайыны менен серик бола алыуы үшін алтынды қарызға беріуімди сорап келди.

Хожайын көз боямашы болып шықты, өйткени бийшара баланы бар нәрсесиниң хәммесин урлап узақ қалада ақшасыз хәм досларсыз қалдырды. Бәлким, бул жигит ер жетип қарызды қайтарып беретуғын шығар, бірақ хәзирше мен тек бос уәделерди алып атырман. Деген менен, билезиктиң нарқының мен анасына берген қарызымнан көбирек экенин мойынлауым керек.

— Ал бул хаял саған мәсләхәт сорап мұражат етти ме? Бәлким, қарызға қарағанда онда пайда көбирек болған болар ма еди?

— Тилекке қарсы, яқ. Ол баласының бай хәм күшли адам болғанын көз алдына келтирип, жақсы көринисти өзине соқты. Ол басқа хеш нәрсе тууралы еситиуді қәлемеди. Мен тәжирийбесиз жигитке ақша берип тәуекел етип атырғанымды билетуғын едим, бірақ оның анасы маған гиреуге бас тарта алмайтуғындай нәрсени берди.

Ал бул, - деп Матон дауам етти, - түйе саудагери Небатурға тийисли. Оған үлкен паданы сатып алыуы керек болып хәм ақшасы жетпегенде, ол маған мұражат етеди. Ол – дана саудагер. Мен оған исенемен, сонлықтан қорықпастан алтынды қарызға беремен. Бабилонда мен исенетуғын саудагерлер көп, себеби олар өзлериниң хәқлығын дәлилледи. Гиреуге қойылған олардың затлары сандығымнан тез кетеди. Жақсы саудагерлер – бул қаламыз үшін бийбаха жетискенлик хәм Бабилондағы сауда-сатық рауажланыуы үшін оларға жәрдем беріу маған пайдалы.

Матон сандықтан пирузадан исленген қоңызды шығарды хәм оны жек көриушилик пенен жерге ылақтырды.

— Мысырлы әхмийетсиз нәрсе. Берген алтынымды қайтырып алыуым я алмауым менен жигиттиң иси жоқ. Мениң гийнелериме жууап

ретінде ол былай деп айтады: «Мени рейимсиз тәғдир гүзетсе, мен қалай төлей аламан? Онысыз да сениң ақшаң көп». Мен не ислеуім керек? Бул нәрсе оның әкесине тийисли – оның әкеси абройлы адам еди, оған баласының басламасын қоллау үшін жерлери хәм падаларынан айырылыуына туура келди. Алдын жигитке әумет күлип бақты, бирақ тез арада ол өзін уллы исбилермен сыяқлы сизди, бирақ билим хәм тәжирийбеси болса жетпейтуғын еди. Оның иси әуметсизликке ушырады.

Жаслық менмен болады. Ол байлыққа баратуғын жеңил хәм тез жолды макул көреді. Тез табысты алыу үшін жаслар жийе қарызға батып ойланылмаған ислерди истейди. Оларға мәниссиз қарызлар – бул кулау аңсат, бирақ оннан шығыу қыйын болған үңгир екенін түсиниуіне тәжирийбеси жетпейди. Хәм солай болса да мен жаслардың қарыз алыуына қарсы емеспен. Керисинше, мен буны қарсы аламан. Мен мақсет дана хәм ақланған болыуы керек екенін алдын ала ескертип айтаман. Мен өзим қарызға алған ақшамнан биринши табысымды алдым.

Мен не ислеуім керек? Жигит жүдә аянышлы жағдайда, оның басламасы жоққа шықты. Оның үмити қалмады. Ол маған қарызын төлеу үшін хеш қандай хәрекет ислемай атыр. Маған да оның әкесін жерлери хәм падасынан айырыу қыйын.

— Сен маған көп қызық нәрселерди айтып бердиң, — деп Родан оның сөзін бөлди, — бирақ мен сорауыма жууапты еле еситпедим. Әжапанның күйеуіне елиу алтын теңгени қарызға берип турууға бола ма? Бул ақшалар мен үшін қатты әхмийетли.

— Сениң әжапаң – әжайып хаял хәм мен оны қатты хұрмет қыламан. Егер оның күйеуі маған келип хәм елиу алтын теңгени қарызға сораса мен оннан қайсы мақсетте пайдаланбақшы екенін сораған болар едим.

Егер ол жақсы саудагер болып хәм мен сыяқлы қымбат нәрселер хәм қымбат мебеллерди сатыуды қәлейтуғынын айтқанында, мен оннан мынаны сораған болар едим: «Ал сен сауданы жүргизиу тууралы билимге ийесең бе? Сен жүдә пәс нарқта затты қай жерден сатып алыуға болатуғынын билесең бе? Хәм оны қай жерде пайда менен сатыуға болады?» Ол усы сораулардың хәммесине «ауа» деп жууап бере ала ма?

— Яқ, жууап бере алмайды, - деп Родан мойынлады. – Ол найза таярлауда маған жийе жәрдем беретуғын, дүканларда көп жұмыс ислеген еди.

— Бундай жағдайда мен оған шешимінде даналық жоқ екенін айтқан болар едим. Саудагер өз исин жақсы билиуі керек. Биреулерде намысғөйлик аз, солай екен мен оған алтынды бермеген болар едим.

Бирақ айтайық, ол: «Ауа, мен саудагерлерге көп жәрдем бердим. Мен пәс нарқта гилемлерди сатып алыу үшін Смирнаға қалай барыуды билемен. Мен усы гилемлерди қымбат нарқта сатыуыма болатуғын Бабилонның көп бай адамларын билемен», - деп жууап береді. Онда мен оған былай деп жууап берген болар едим: «Сениң мақсетлерің ылайықлы. Егер қайтып бериуіңе кепиллик берсең, онда мен саған елиу

алтын теңгени қарызға беріп тураман». Бірақ егер ол: «Менде хұрметли адам екенімнен басқа кепиллигим жоқ», - деп айтса, онда мен оған: «Мен хәр бир теңгени қәдирлеймен. Өйткени саған Смирнаға баратырған жолда қаракшылар топылып, сениң ақшаларың хәм затларыңды алып қойыуы мүмкин хәм сонда мениң менен есапласатуғын хеш нәрсең қалмайды», - деп жууап беремен.

Көрдің бе, Родан, алтын – бул пайызға пул бериушиниң заты. Оған қарыз бериу аңсат. Бірақ егер буны ақылсызлық пенен ислесең, онда қайтарып алыу қыйын болады. Пайызға пул бериушиниң даналығы - бул қарызды қайтарыу кепиллигинде.

Буның хәммеси жақсы, - деп ол дауам етти, - яғный апатқа ушыраған ямаса тәғдир жауыз болғанларға жәрдем бериу жақсы. Карьерасын баслап атырғанларға жәрдем бериу де адамгершиликли болады, себеби мен жаслардың әуметке ерисип хәм абройлы пухаралар болыуын шын жүректен қәлеймен. Бірақ ешек тууралы уақыяда болғаны сыяқлы өзиңе басқа биреудиң мойынтырығын жүклемей ушын жәрдем дана болыуы керек.

Родан, мен және сениң сорауыңнан басқа тақырыпқа кеттим, бірақ мениң мәсләхәтимди тыңла: елиу алтын теңгенди өзиңе қалдыр. Өзиң ислеп тапқан хәм өзиңе мийнетиң ушын сый сыпатында берилген нәрсени өзиң қәлемесең хеш ким бөлисиуди талап ете алмайды. Егер сен алтынды қарыз беріп, оны еки есе етип қайтарып алыуыңа исенимли болсаң, онда қорықпай хәрекет ет. Мен алтынның өли жүк болып жатыуының тәрептары емеспен, бірақ ақланбаған тәуекелдиң де тәрептары емеспен. Найза ислейтуғын уста болып қашаннан берли ислеп атырсаң?

— Үш жыл.

— Патшаның сыйын есапламағанда сен қанша ақша жыйнадың?

— Үш алтын теңге.

— Хәр жылы сен бир алтын теңгени шетке алып қойыу ушын қәлеулериңнен бас тарттың ба?

— Дәл солай.

— Онда елиу жыл дауамында қәлеулериңнен бас тартып, сен елиу алтын теңге жыйнай аласаң деп айтыуға бола ма?

— Аўа, усылай сыяқлы.

— Әжапаң сениң жыйнаған елиу алтын теңгенди өзін уллы саўдагер деп сезген күйеуиниң даңқпаразлық үстинине алып келиу ушын алыуға таяр деп ойлайсаң ба?

— Егер сениң сөзлериң менен айтатуғын болсам, онда яқ деп ойлайман.

— Онда оған барып хәм: «Үш жыл мен көплеген қәлеулеримнен бас тартып, таң атыудан күн батқанша жумыс иследим. Усындай аўыр мийнеттиң хәр бир жылында маған бир алтын теңге түринде байлық

бериледи. Сен мениң жақсы көретуғын әжапамсаң хәм мен күйеуиңниң өзін бағышламақшы болған исинде әўметке ерисиўин шын жүректен қәлеймен. Егер ол маған жобасын алып келсе, мен оны достым Матонға көрсетемен хәм ол жүзеге асады деп есапласа, онда мен әўметке ерисиўи ушын оған алтынларымды берип тураман», - деп айт. Усындай деп айт хәм егер оның күйеуи ҳақыйқаттан өмирде әўметке ерисиў қәлеўине толы болса, онда буны дәлиллесин. Егер ол буны ислемесе, онда оның қарызды қайтарып беремен деген ўәделериниң пайдасы болмайды.

Мен пайызға қарыз бериўши адам болдым, себеби саўданы жүргизиўге талап етилгеннен мениң алтынларым көбирек. Мен артықша алтынным басқаларға жұмыс ислеп хәм де көп алтын ислеп табыўына жәрдем бериўин қәлеймен. Бирақ бул мениң өз байлығымнан айырылыўға таяр екенимди аңлатпайды, өйткени мен көплеген рәхәтлерден бас тартып, аўыр мийнетим менен оларды ислеп таптым. Мине не ушын мен егер қайтарып бериўине исенимли болмасам ямаса берген қарызымның тез төлениўине исенимли болмасам ҳеш қашан ақша бермеймен.

Родан, мен саған сандығымның айырым сырлары туўралы айтып бердим. Мен көрсеткен нәрселерге қарап сен адамзаттың хәлсизликлери хәм қайтарып бериўге ҳеш қандай кепиллиги болмаса да үлкен ақшаны қарызға алыўды қәлеўи ҳаққында айта аласаң. Жийе ең үлкен үмитлер өтирик күтиўлер болып шығады, өйткени ҳақыйқый үлгилер хәм мийнет етиў қәбийлети менен беккемленбеген.

Родан, ҳәзир сенде және де көбейиўи мүмкин болған алтының бар. Сен мен сыяқлы пайызға пул бериўши адам бола аласаң. Егер сен байлығыңды жақсылап сақласаң, онда ол саған жақсы табыс алып келеди хәм үлкен рәхәтлер хәм қуўанышлардың булағы болады. Бирақ хәлсизликти көрсетип хәм ақшаңды қолыңнан жиберип қойсаң, онда қалған күниңди ислеген исине өкиниш хәм қайғыда өткересең.

Ҳәзир ҳамияныңда сақланып турған алтынға қатнаслы ең үлкен қәлеўиң қандай?

— Оны сақлаў.

— Дана жуўап, - деп Матон мақуллады. — Көрдиң бе, сениң биринши қәлеўиң – бул байлықты сақлаў. Қалай ойлайсаң, алтынды әжапаңның күйеўине берип сен оны жоғалтыўдан сақлап қала аласаң ба?

— Яқ деп ойлайман, өйткени ол алтынды жақсы басқарыў тәжирийбесине ийе емес.

— Мине не ушын басқаларға жуўапкершилиқ туўралы ақмақлық пенен өзиңди қыйнаўдың кереги жоқ. Егер сен шаңарағына ямаса достыңа өз байлығын жоғалтыўға байланыслы жоллардан басқа жолларды табыўына жәрдем бериўди қәлесен, онда пайдаланыўды билмейтуғын адамлардан алтынның қашатуғынын умытпаң. Өзиң сақлап қала алатуғын алтынға қатнаслы келеси қәлеўиң қандай?

— Ол және де көбирек ақша ислеп табыўын.

— Және сен даналық пенен сөйлеп атырсаң. Алтын жұмыс ислеп хәм табыс алып келиўге сен ушын жаралған. Иске ақыл менен тигилген алтын ересек жасында адамның байлығын еки есеге көбейте алады. Егер сен оны үлкен тәуекел менен жұмсаһаң, онда сениң келешектеги табыһың да қәўип астында қалады.

Сонлықтан үлкен хәм тез табысты алыўды әрман ететуғын иссизлердиң әжайып жобаларына берилме. Бул адамлар базардың нызамларын билмейди. Жаңалықты жақламаўшы болып қал – сениң табысларың ақллы болып қалсын, бирақ солай болса да сен оларды пүткил өмир сақлап қала аласаң.

Турақлы табысқа ерискен тәжирийбели адамлардың арасынан сериклерди излеўге хәрекет ет.

Сениң алтының олардың қол астында тыныш хәм табыслы жұмыс ислей алады.

Сонда сен, бәлким, өзлериниң әкесиниң даналығынан пайдаланып хәм қудайлар жиберген алтынын дурыс пайдалана алмаған сол бай ата-аналардың балаларының тәғдиринен қашыўың мүмкин.

Родан мәсләхәти ушын пайызға пул бериўшиге миннетдаршылық билдиргенде, ол былай деп айтты:

— Патшаның саўғасы саған уллы даналықтың булағы болып хызмет етеди. Егер сен бес алтын теңгенди хәқыйқаттан сақлап қалыўды қәлесен, онда сен абайлы болыўың керек. Жолында азғыратуғын нәрселер көп ушырасады. Адамлардан көп мәсләхәтлерди еситесең. Саған үлкен табысты ўәде ететуғын ислерди усынады. Бирақ мениң сандығым сақлаған ўақыялар саған алдын ала ескертиў болып хызмет етеди: егер қайтыўына исенимли болмасаң, онда бир теңгени де берме. Егер саған мениң мәсләхәтим және керек болса, онда маған қайтып кел. Мен оны саған шын жүректен беремен.

Мине мен сандығымның қақпағына төмендегини ойып жаздым. Бул хәм қарыз бериўшиге, хәм қарыз алыўшыға теңдей қатнаһлы:

КИШКЕНЕ АБАЙЛЫЛЫҚ ҮЛКЕН КЕЎИЛ ҚАЛЫЎДАН ЖАҚСЫРАҚ

БАБИЛОННЫҢ ДИЙЎАЛЛАРЫ

Банзар исмли батырсымақ ғарры Бабилонынң әйемги дийўалларының жоқарыһына алып баратуғын жолақты қараўыллап туратуғын еди. Жоқарыда батыр жаўынгерлер душпанлар менен гүресип атыр еди. Олардың батырлығы хәм билимине уллы қаланың хәм оның жүз мыңлаған турғынларының келешегиниң тиришилиги ғәрезли еди.

Дийуаллардың үстинде хужим етип атырған жауынгерлердин дауысы, бақырыслары, мыңлаған атлардың киснеуи, қола дәрұзаға кулаған найзалардың шауқымы еситилди.

Дәрұзаның сыртындағы көшеде қалаға барып кирсе душпанды хужим менен орап алыуға таяр найзалы әскерлер орналасты. Олар ондай көп емес еди. Бабилонның негизги әскерлери хәзир шығысқа сапарында патша менен бирге еди. Олар жоқ уақытта қалаға хужим болса, онда олардың күши онша көп емес болады. Бирақ күтилмегенде арқадан ассириялардың жауынгерлери басып кирди. Хәм мине енди олардың беккем турып хәм қаланы қорғауи Бабилонның дийуалларына байланыслы еди.

Банзардың қасында сауаштың барысы хәққында жаңалықларды үмитсиз гүзетип қорқынышқа түскен пухаралар жыйналды. Ауырыу хәм үмитсизлик пенен олар хеш таусылмайтуғын жарадарлар хәм қайтыс болғанлардың ағысын гүзетти.

Хужимнің шешиуи мәурити келди. Үш күнлик урыстан кейин душпан күтилмегенде бар күшин қаланың усы дийуалына, усы дәрұазаларға баслады.

Дийуаллардың жоқарысында гүресип атырған қорғаушылар жоқарыға минип киятырған душпанларды оққа тутты, оларға ыссы майды куйды, ал буған қарамастан жоқарыға шыққанларды болса найза менен өлтирди. Бирақ душпан да шегинбеди, Бабилон жауынгерлерине набыт етиуи оқларды жаудырды.

Ғарры Банзар уақыя хәм жаңалықлардың ортасында қалды. Дәрұазаларға басқалардан жақын болып, ол хужимнің демин биринши болып сизди.

Қартайған саудагер оған жүдә жақын келди хәм өтиниш етти: «Маған айт! Маған айт! Олар басып кире алмайды ғо. Мениң балаларым хәзир патша менен бирге. Бийшара хаялымды қорғайтуғын адам жоқ. Олар хәммесин тонап кетеди ғо. Мениң аұқатымды... олар хеш нәрсе қалдырмайды. Бизлер өзимизди қорғауға қатты қартайдық, бизлерди кул етип те алмайды. Бизлер ашлыққа сазауармыз. Бизлер өлемиз. Маған айт, олар қалаға кирмей ме?» «Мийримли саудагер тынышлан, - деп ғарры әскер жууап берди. – Бабилонның дийуаллары беккем. Базарға қайтып бар хәм хаялыңа қаланың дәрұазалары сизлерди хәм байлығыңызды қорғайтуғынын айт. Дийуалға жақынырақ бол, болмаса ушып атырған оқлар саған тийип кетиуи мүмкин».

Ғарры кетиуден, оның орнын қолында нәресте көтерген хаял

ийеледи. «О батыр жаўынгер, жоқарыда қандай жаңалықтар бар? Бийшара күйеуімди жубатыуым ушын маған расын айт. Күйеуім жарадар болғанлықтан ыссылығы көтеріліп атыр, бірақ ол бәрибир мени хәм баласын қорғай алыуы ушын өзине қурал бериуін сорап атыр. Ол егер душпан қалаға басып кирсе, онда душпанның өш алыуы қорқынышлы болатуғынын айтып атыр». — «Хаял саған да Бабилонның дийуаллары хәм сени, хәм балаңды қорғай алады деп айтаман. Олар бийик хәм беккем. Сен душпанлардың басларына ыссы майды қуйып атырған батыр жаўынгерлердің дауысларын еситип турған жоқсаң ба?» — «Ауа, мен дәрұазаны урып атырғанын да еситип атырман». — «Күйеуіңе қайт. Оған дийуаллардың беккем хәм қәлеген топылысқа шыдайтуғынын айт. Ал дийуалдың жоқарысына шыққан душпанлар жаўынгерлердің найзасынан сол уақытта өледі. Абайлы болып, дийуалға тақалып кет».

Банзар ауыр қурал-жарағы бар әскерлерге жолды босатып шетке шықты. Олар жууырып өтиуден қола қалқанлар хәм найзалар менен тарсылдатып, кишкене қыз оның қасында пайда болды.

«Илтимас, маған айт, бизлер қәуипсизликтеміз бе? — деп ол жалынып сорады. — Мен қорқынышлы дауысларды еситип атырман. Қанға беленген адамларды көрип атырман. Мен қатты қорқып атырман. Шаңарағым, анам, кишкене иним хәм нәресте менен не болады?»

Жаўынгер мурнын жыйырды.

«Қорықпа, - деп ол қызды жубатты. — Бабилонның дийуаллары сени, сениң анаңды, сениң ининди хәм нәрестени қорғайды. Қол астындағы адамларды қорғау ушын оны жүз жыл алдын патша Семирамида қурды.

Дәрұазаның ишине еле хеш ким кире алмады. Уйиңе қайт хәм анаңа хәм иниңе Бабилонның дийуаллары оларды қорғайтуғынын хәм қорқыудың кереги жоқ екенін айт».

Күнде ғарры Банзар өлемен дегенше гүрескен жаўынгерлердің сауашын гүзетип өз орнында турды. Ал оның этирапында алдыңғыдай бир сорауды берип қорыққан пухаралар жыйналды. Хәм ол хәммеге мақтаныш пенен: «Бабилонның дийуаллары сизлерди қорғайды», - деп жууап беретуғын еди.

Үш хәпте хәм бес күн хұжим тоқтамады. Аяғының астындағы ылайдың қасынан алып өткен жарадарлардың қанына әсте айналғанын гүзетип, қатты тисленип, Банзар қайғырды. Күнде хұжим етиушилер қаланың дийуалларына минди. Күнде түнде өли денелердің үйиндиси дийуаллардан төмен түсирилип хәм шөлистанға жерленди.

Төртинши хәптең бесинши түнинде сауаштың шауқымы тынышланды. Қуяштың биринши нурлары кейин шегинип атырған душпанның көтерген шаңларын тесип өтті.

Бәлент жеңис дауысы қаланың дийуаларынан еситилди. Буның жеңис екенине хеш ким гүманланбады. Жаўынгерлердің дауыслары пухаралардың арасында жанғырық болып шықты.

Адамлар үйлеринен жууырысып шықты. Көшелер көзди ашып жумғанша адамларға толды. Усы ұзақ хәптелерде адамларға болған қорқыныш қууанышқа айналды. Ваал Ширкеуиниң ең бийик шыңынан жеңис салютлери атылды. Аспанға көтерилген ақшыл көк түтин баслы хабарды хәммеге жеткеріуи керек еди.

Бабилонның дийуаллары және бир мәрте өзиниң қуламайтуғын күшин көрсетти хәм Бабилонның бай ғезийнесин хәм турғынларының өмирин қорғады.

Бабилон әсирлер бойы бар болды, себеби *толық қорғауда еди*. Ол басқа нәрсеге жол қоя алмайтуғын еди.

Бабилонның дийуаллары хәзирге шекем адамлардың қорғанышының талабын хәм талпынысын дәлиллейтуғын үлги болып қалады. Бул талпыныс адамға тәбияттан берилген. Хәм бүгин ол хеш хәлсиз емес, енди бизлер исенимлирек қорғау жолларына ийемиз.

Бүгин қәлеген апат хәм қайғылардан бизлерди қамсызландырыу, жеке есап хәм исенимли инвестициялардың қуламайтуғын дийуаллары қорғайды.

ҚОРҒАҰ БОЛМАСА, БИЗЛЕР ӨЗИМИЗГЕ ҚАЛЫҰҒА ЖОЛ БЕРЕ АЛМАЙМЫЗ

БАБИЛОНЛЫ ТҮЙЕ САТЫҰШЫ

Адам қаншелли аш болса, оның санасы соншелли анық ислейди хәм ол аұқаттың ийисин соншелли анық сезеди.

Азурдың баласы Таркад дәл усылай ойлайтуғын еди. Еки күннен кейин ол биреудиң атызының қоршауында илинип турған шақадан алып тек еки әнжирди ғана алып жеди. Ол услап үлгерместен, ашыуланған хожайын оған сөгис пенен топылды хәм көшеден қууып жиберди. Оның бақырыслары базарда мақсетсиз санғып жүрген уақтында да қулағына еситилди. Хәм дәл олар оны саудагерлердиң себетинен иштейди ашатуғын мийуелерди урлаудан тоқтатты.

Ол алдын хеш қашан Бабилон базарында жейтуғын нәрселердиң сондай көп хәм мазалы ийиси шығып туратуғыны тууралы ойланып көрмеген еди. Қала майданынан кетип, ол мийманханаға жақынлады хәм асхананың алдында арман-бермен жүриуди баслады. Ол өзине әумет күлип бағыуына хәм мийманханаға орналаса алыуы ушын азғантай ақша сорап турыуға танысларынан биреуин ушыратыуға үмит етти. Ақшасыз мийманханаға орналасыу мүмкин емес еди.

Өзиниң ойларына шөмип, ол ушырасыуды қатты қәлеген адамының қасында турғанын сезбей қалды. Демек, оның алдында түйе сатыушы Дабазирдиң ұзын, арық денеси пайда болды. Уақты-уақты менен қарыз

алатуғын қарыз бериўшилердиң хәммесинен Дабазир онда айрықша қорқынышты келтиретуғын еди, себеби Таркад ўақтында қарызды қайтарыўға берген ўәдесин жийе бузатуғын еди.

Дабазир оны көрип қуўанып кетти.

— Аўа! Мине Таркад! Мен бир ай алдын қарызға берген еки мыс теңгени хәм алдынырақ берген бир гүмис теңгени қайтарыўың ушын дәл сени излеп атыр едим. Ушырасқанмыз жақсы болды. Бүгин ақша маған керек еди. Жигит, не дейсең? А?

Таркад қатып қалды, ал оның жүзи болса қатты қызарып кетти. Аш қарынға ол Дабазирге түсиндирме бериўди қәлемеген еди.

— Тилекке қарсы, - деп ол гүңкилдеди, - бирақ бүгин менде төлеў ушын я гүмис теңге, я мыс теңге жоқ.

— Онда оларды тап, - деп Дабазир айтты. – Сен аўыр ўақтында жәрдем берген әкеңнің жорасына төлеў ушын бир неше теңгени таба алатуғын шығарсаң?

— Маған әўмет күлип бақпайды, сонлықтан мен қарызды қайтара алмайман.

— Әўмет күлип бақпай атыр! Өзиңнің хәлсизлигинде кудайларды айышлама. Әўметсизлик ақшаны бериў туўралы емес, ал қарызды алыў туўралы көп ойлайтуғын қәлеген адамның изинен жүреди. Мениң менен жүр, мен аўқатланаман дегенше сөйлесемиз. Мен ашпан. Мен саған бир ўақияны айтып беремен.

Таркад гәп дастурханға мирәт етиўге келгенде, Дабазирдиң ашылысларын тыңлаўды қәлемеди.

Дабазир оны асхананың мүйешине ийтерди, олар екеўи кишкене гилемлерде орналасты.

Асхананың хожайыны Коскор күлимсиреп олардың қасына барғанда Дабазир оған мұражат етти:

— Десертке майлы гесиртке, жақсы қуўырылған ешкинің аяғы, нан хәм көп мийўе алып кел, себеби мен ашпан хәм тойып алыўды қәлеймен. Оған суў қуйылған гүзени алып кел. Бирақ оны муздай қыл, бүгин күн ыссы.

Таркадтың көкиреги қурылдады. Ол усы жерде отырып хәм бул адамның ешкинің бир аяғын жеп атырғанын гүзетип тек суў ишип отырыўы керек пе? Ол үндемеди. Ол не айтыўды билмеди.

Бирақ Дабазир үндемеўдиң не екени туўралы хеш қандай түсиникке ийе емес еди. Күлип хәм келген танысларының хәммеси менен сәлемлесип, ол сөйлеўди даўам етти:

— Мен жақында Урфадан қайтқан саяхатшыдан бир бай адамда жуқа тасы бар екенин, оннан хәмме нәрсени көриўге болатуғынын айтқанын еситтим. Ол оны жамғырдан қорғаныўы ушын үйиниң әйнегине қойды. Саяхатшы айтқанындай, тас сары реңли хәм оған ол арқалы көриўине рухсат берген, солай екен қоршаған дүнья улыўма басқаша болып көринетуғын еди. Таркад, не айтасаң? Дүнья адамға

басқаша болып көриніуі мүмкін бе?

— Бир нәрсени айтыуға қорқаман, - деп ол жууап берди.

— Мен мүмкін екенін билемен, себеби өзім дүньяны басқаша халында көрдим хәм бул тууралы саған айтып бермекшимен.

— Дабазир айтып береди, - деп жақын жерде отырған адам сыбырлады хәм жақынырақ отырды.

Асхананың басқа келиушилери де аўқатларын алып хәм Дабазирди тыңлау үшін ярым айнала болып отырды. Таркад олардың дауысларын еситти, олардың қолында гөш ушлап турғанын көрди. Жалғыз онда аўқат жоқ еди. Дабазир аўқатын бирге жеуди усынбады, ыдыстан түскен нанның усағы менен де бөлиспеди, ол жерде солайынша қалды.

— Мен айтып бермекши болған уақыя, - деп Дабазир ешкинің аяғын тислеу үшін тәнепис қылып баслады, - бул жаслық уақтымда жүз берген еди. Ол не үшін мениң түйе сатыушы болғанымды түсіндиреди. Сизлерден ким мениң қашанлардур Сирияның қулы болғанымды биле меу

Тыңлаушылар таң қалды хәм Дабазир көрсеткен тәсирине қанаатлы болып қалды.

— Жаслығымда, - деп Дабазир гөшти және тислеп дауам етти, - мен аттың ерин таярлау усталығы болған әкемнің өнерін үйрендим. Мен әкем менен бирге оның устаханасында иследим, өзімди хәм хаялымды бақтым. Жас хәм тәжірийбем жеткиликсиз болып, мен аз ақша ислеп таба алатуғын едим – ақша өзімнің хәм хаялымның мүтәжликлерін қанаатландыруға зорға жететуғын еди. Мен өзім ала алмайтуғын сулуу нәрселер тууралы әрман ететуғын едим. Тез арада мен дүканлардың хожайындарының кейинирек есапласуға рухсат етип, маған исенетуғынын түсіндим.

Жаслықта мен ислеп тапқанына қарағанда көбирек сарплайтуғын адамның қәлеулерін қанаатландыру әдетине ийе болып хәм усының менен өзине апат хәм кеуилсизликлерди алып келетуғынын еле билмейтуғын едим.

Алдын хәммеси әуметли болды. Бирақ уақыттың өтиуі менен мен ис хәқымның тиришилик етиуге хәм қарызларды төлеуге жетпейтуғынын көрдим. Қарыз бериушилер сатып алған затларыма төлеуге мәжбүр етип, мени гүзетти хәм өмир шыдап болмайтуғындай болды. Жағдай жаманласа берди. Хаялым ата-анасының үйине қайтып барды, ал мен Бабилоннан кетип хәм бахытты басқа қаладан излеуди шештим.

Тынышсыз хәм әуметсиз гезиудің еки жылы болды. Мен саудагерлерге хызмет көрсетип, сауда қаруанлары менен бирге жүрдим. Тез арада мен қуралланбаған қаруанларды тонайтуғын қарақшыларға дус болдым. Әлбетте, бул әкемнің баласына ылайықлы болмаған ис еди, бирақ мен дүньяға реңли тас арқалы қарадым хәм қаншелли пәс кеткенімди түсінбейтуған едим.

Алтын, жипек хәм басқа қымбат затларды алып баратырған бай

кәрұанды басып алған ұақтымыздағы биринши тонаұымызда бизлерге әұмет күлип бақты. Тонаған нәрселеримизди бизлер тез арада Гинирде бийпарқ жумсадық.

Екинши рет бизлердиң исимиз онша жүриспеди. Тонаұдан кейин дәрриұ бизлер кәрұанның хожайынлери қорғаұ ушын ақша төлейтуғын жергиликли қорғанның жаұынгерлериниң хұжимине дус болдық. Еки сәрдарымыз өлтирилди, ал қарақшылардың қалған ағзаларын Дамаске жиберди хәм сол жерде жалаңаш етип шешиндирди хәм куллыққа сатып жиберди.

Мени еки гүмис теңгеге сириялық бай адам сатып алды. Жас хәм келискен мен басқа куллардан айырылып тур едим. Болып атырған нәрселер маған таза хожайын мени төрт хаялына алып барып хәм пишилген адам болып хызмет етиұиме рухсат бермен дегенше қызықлы ұақыя болып көринди.

Мине сол ұақытта мен өзимниң үмитсиз жағдайымды түсиндим. Шөлистанның бул турғынлары қатаң хәм душпандай еди. Ал мен олардың алдында улыұма хуқықсыз, соның менен бирге куралсыз хәм кашыұ мүмкиншилигинен айырылған едим.

Қорқып, мен уялмастан маған қарап турған төрт хаялдың алдында турдым. Мен олардың мийримине сүйениұим керек деген сораұды өзиме бердим. Биринши хаялы Сираның басқалардан жасы үлкен еди. Оның жүзи маған қарап атырғанда кумарсыз болып қалды. Азмаз кеұлим қалып, мен оннан нәзеримди бурдым. Екинши хаялы қатты сулыұ еди, бирақ ол да маған бийпарұалық пенен қарады. Еки ең жас хаяллары болып атырған ұақыяның өзлерине қызықлы болғанындай күлисти.

Маған олардың алдында хұкимди күтип турғанымда бир әсир өткендей болып түйилди. Хаяллардың хәр бири басқасының шешим қабыл етиұин күтип атырғандай еди. Ақыр-ақыбет, Сира: «Пишилген адамлар бизлерде көп, ал түйелерди бағыұшы адамлар болса жетиспейди. Бүгин мен кесел анамды барып көрмекшимен, ал мениң түйелеримди исенип тапсыра алатуғын кулым жоқ. Бул кулдан сора, ол түйелерге қарай ала ма», - деп айтты.

Хожайыным маған қарап: «Түйелер хаққында бир нәрсе билесең бе?» - деп айтты. Қуұанышымды зорға жасырып, мен: «Түйени дизерлеп турыұға мәжбүр ете аламан, оларды узақ сапарға алып бара аламан. Егер керек болса ер-жүүенин оңлай аламан», - деп жуұап бердим. «Кул өзин исенимли тутьп атыр, - деп хожайыным айтты. – Егер усыны қалесең Сира, онда оны өзиңе түйе бағыұшы қылып ал».

Усылай мен Сираның қол астына берилдим хәм сол күни оның түйелерин узақ сапарға алып шықтым.

Биринши мүмкиншилик болыўдан мен оған араласқаны ушын миннетдаршылық билдирдим хәм қуллықта туўылмағанымды, Бабилонлы хұрметли устаның азат улы екенимди айтып бердим. Мен оған өзим туўралы көп нәрсени айтып бердим. Оның сөзлери мени шатасыўға алып келетуғын еди хәм мен кейин оның сөзлериниң үстинде узақ ўақыт ойланатуғын едим. «Егер хәлсизлигиниң сени усындай масқарашылыққа алып келген болса, онда сен қалай өзинди азатпан деп айта аласаң? Егер адамда – қулдың жаны болса, онда ол өзиниң келип шығыўына қарамастан қул болады. Егер онда азат адамның жаны болса, онда ол өзине қандай бахытсызлық келсе де, әлбетте хұрметли пухара болады».

Бир жылдан көп ўақыт мен қул болдым хәм қулардың арасында жасадым, бирақ бәрибир оларға уқсас болмадым. Бир күни Сира меннен: «Не ушын сен кеште басқа қулар бир-бири менен сөйлесип, дем алатуғын ўақытта шатырыңда жалғыз өзиң отырасаң?» - деп сорады. Буған мен оған былай деп жуўап бердим: «Мен сиз айтқан сөзлердиң үстинде ойланаман. Өзиме менде қулдың жаны бар ма деген сораўды бермен. Мен олар сыяқлы бола алмайман, сонлықтан хәўли болыўым керек». «Мен де хәўли болыўым керек, - деп ол мойынлады. – Мениң үлкен узатыў дүньяма бар болып, сонлықтан күйеўим маған үйленген еди. Бирақ ол мени кәлемейди. Ал хаял ушын ең баслысы – бул оны қәлеўи. Мен сүйикли емеспен, соның менен бирге балам да жоқ, сонлықтан мен жалғызбан. Мен еркек болғанымда – мен бундай қуллықтан өлимди мақул көретуғын едим, бирақ бизиң жәмийет хаяллар да қулға айналатуғындай болып дүзилген». «Енди сиз мен туўралы не ойлап атырсыз? — деп ол күтилмегенде сорады. – Менде қулдың жаны бар ма ямаса азат адамның ба?» — «Сенде Бабилонда күтип турған қарызларыңды төлеўге қәлеўиң бар ма?» — «Аўа, қәлеў бар, бирақ мен буны ислеўдиң мүмкиншилигин көрмей атырман». – «Егер сен хеш нәрсе ислемей хәм қарызды төлеў ушын хеш қандай хәрекетти ислемесең, онда сенде қулдың жаны бар деп исенимли түрде айта аламан. Егер өзиниң қарызларың төлей алмаса, онда хеш ким өзин хұрметли адамман деп айта алмайды». – «Бирақ мен қул бола тура не ислей аламан, буған қосымша мен усы жерде, Сириядаман?» — «Егер усындай қорқақ болсаң, онда Сирияда қул болып қалабер». – «Мен қорқақ емеспен», - деп мен қарсы шықтым. «Онда буны дәлилле». – «Қалай?» — «Патшаң бар күши менен душпанның хұжимин көрсетип, оның менен гүресип атырған жоқ па? Мине сениң қарызларың – сениң душпанларың. Олар сени Бабилоннан қуўып шығарды. Сен олардың алдында қорықтың, ал олар болса және де беккемленди. Егер сен еркек сыяқлы оның менен гүрескенинде, сен оларды жеңип хәм өз халқыңның арасында хұрметке ерискен болар едиң. Бирақ оларға қарсы шығыўға күшиң жетпеди, сен өзиниң

менменлигинди қыстың хәм қулға айналдың».

Мен оның қатаң айыплаулары туұралы көп ойладым, ойымда оның менен тартыстым, бірақ мен оған өзимнің қарсылығымды жеткере алмадым. Үш күн өткеннен соң Сираның хызметкери мени хожайынының алдына алып барды. «Анам және аўыр кесел, - деп ол айтты. – Күйеуімнің түйелеринен ең жақсы екеуін таярла. Узақ жолға таярланып, суў хәм азық-аўқат салынған қалталарды байла. Аўқатты асханадағы хызметкерден ал».

Мен асханада берген азық затлардың муғдарына қарап таң қалып, түйелерге жүкледим, себеби анасының үйине шекем бир күнлик жол еди. Хызметкер екінши түйеге отырды, ал мен хожайынның түйесин ертип жүрдим. Бизлер оның анасының үйине барғанымызда қараңғы түскен еди. Сира хызметкерин жиберди хәм маған былай деди: «Дабазир сенде қулдың жаны бар ма ямаса азат адамның ба?» «Азат адамның», - деп мен айттым. «Буны дәлиллейтуғын ўақтың келди. Хожайының хәзир терең уйқыда, ал қараўыллары болса хәрекетсиз. Усы еки түйени ал хәм қаш. Мына қалтадан сени танып қалмаўы ушын хожайыныңның кийимин табасаң. Мен анамнан хабар аламан дегенше сениң түйелерди урлап хәм қашып кеткениңди айтаман». – «Сизде патшаның жүреги бар, - деп мен айттым. – Мен сизди бахытлы қылыўды қатты қәлеймен».

Жуўабына ол: «Күйеуінің қашып кеткен хаялдың бахытлы болыўы мүмкин емес. Өз жолың менен кет хәм қудайлар сени шөлистандағы сапарыңның ўақтында қорғасын», - деп айтты.

Мени көндириўдиң кереги жоқ еди. Мен оған миннетдаршылық билдирдим хәм кеттим. Мен бул жат елди улыўма билмейтуғын едим хәм Бабилонның қайсы тәрепте екенін азмаз болса да билмедим, бірақ солай болса да қумлардан алға жүрдим. Бир түйеге минип жүрдим, екіншисин изиме ертип жүрдим. Түни бойы хәм ертеңине қашқын хәм хожайынның затын урлаған қул сыпатында тутқын болыўдан қорқып мен шөлистанда жүрдим.

Екінши күни кеште мен таслы шөлистанға жеттим. Өткир таслар түйелерімнің туяқларын жаралады хәм тез арада олар шаршаўдан хәм аўырыўдан зорға сүйретилди. Пүткил жолда маған бир адам да ушырамады хәм мен бул адамсыз жердің қаншелли узақ созылғанын түсине алмайтуғын едим.

Бундай азаплы сапарды душпаныма да раўа көрмеген болар едим. Күн сайын бизлер шөлистаннан жүрдик. Аўқат хәм суў әлле-қашан таўсылды. Қуяш аямай кўйдирди. Тоғызыншы күннің ақырында мен қатты хәлсизликти сезип түйеден зорға түстим. Маған өзимнің усы елде өлип кететуғындай болып көринген еди.

Мен жерге созылдым хәм уйықлап қалып, қуяштың биринши нуры түскен ўақытта ояндым.

Мен дөгерекке қарап отырдым. Таңғы хәуа таза еди. Түйелерім маған жақын жерде жатыр еди. Ал дөгеректе суў, азық хәм өмир

болмаған тас, қум хәм тикенли шөплер менен төселген адамсыз жер жайылып тур еди.

Маған усындай өлим таярланып қойылғаны ма? Санам басқа ұақытқа қарағанда анық иследи. Денем оннан бөлек жасап атырғандай хәм өзим ушын басқа әхмийети жоқ сыяқлы болып көринди. Мениң жарылған еринлерим, қурғақ тилим, аш қарным – буның хәммеси соңғы күнлеримде қалды.

Мен этирапыма және қарадым хәм және маған: «Менде қулдың жаны бар ма ямаса азат адамның ба?» - деген сорау қайтты. Хәм усы жерде мен өзимде қулдың жаны бар екенін түсиндим хәм шөлистанда жатып хәм өлиўге таяр едим – бул қашқын қул ушын туўра келетуғын жуўмақ.

Бирақ, егер менде азат адамның жаны болса... Онда не болады? Сөзсиз, өзинди Бабилонға қарап жүриўге, өзиңе исенген адамларға қарызды қайтарыўға, сүйикли хаялыңа бахыт алып келиўге, ата-анаңа тынышлық хәм қуўаныш алып келиўге мәжбүр етиўиң керек.

«Сениң қарызларың – бул сени Бабилоннан қуўған душпаның», - деп Сира айтқан еди. Аўа, ол хақ еди. Не ушын мен қыйыншылықлардан қаштым? Не ушын хаялымның ата-анасының үйине кетиўине жол бердим?

Хәм усы жерде сырлы нәрсе жүз берди. Күтилмегенде дүнья алдымда улыўма басқаша болып көринди – хәзирге шекем ол арқалы қараған реңли тасты алып таслағандай болды. Маған хақыйқый бахалықлар ашылды.

Шөлистанда өлиў! – Яқ, тек бул емес! Дүньяға жаңа көз-қарас пенен қарап, мен не ислеўим керек екенін түсиндим. Ең алды менен мен Бабилонға қайтыўым хәм маған қарыз берген адамлардың алдына барыўым керек. Мен оларға аўырыў хәм азаплардан өтип қарызды төлеўге келгенимди айтаман. Кейин мен хаялымды қайтараман хәм ата-анамның хүрметине ылайықлы болып қайтаман.

Мениң қарызларым – мениң душпаным, бирақ маған қарыз бериўшилер – мениң досларым, себеби маған исенип хәм жыйнаған ақшаларын маған исенип берди.

Мен жерден зорға турдым. Ашлық нени аңлататуғын еди? Бабилонға баратуғын жолда тек бары-жоғы майда кеўилсизликлер. Менде душпанлары менен гүресийге таяр болған азат адамның жаны оянды. Мен қуўаныштан қалтырадым.

Мениң даўысымда таза сөзлерди еситиўден түйелеримнің көзлери жарқырады. Көп санлы хәрекетлерден кейин олар аяққа турды. Аўырыў хәм шаршаўды басып, олар мени арқаға, яғный, сезийимше Бабилон сол тәрепте болған жерге алып жүрди.

Бизлер суў таптық. Бизлер шөплер хәм мийўелер бар жерге жеттик. Бизлер Бабилонға баратуғын жолды излеп таптық, себеби азат адамның жаны қәлеген жағдайдың шығыў жолын табыўға талпынады, ал қулдың

жаны болса бундай ўақытта тек наразылық пенен былай деп айтады:

«Бахытсыз қул не ислеўи керек?»

Таркад, сен буған не айтасаң? Аш қарын сениң ойыңды ислеўге мәжбүр етти ме? Мен өзинди хұрмет етиўге алып баратуғын жолға турыўға таярсаң ба? Саған дүнья ҳақыйкый түринде көринди ме? Сен қарызларыңды қайтарып хәм және Бабилонда хұрметли адам болыўды қәлейсең бе?

Жигиттиң көзлерине жас келди. Ол таярлық пенен турды.

— Сен мениң көзимди аштың. Мен әлле-қашан өзимде еркин адам оянып атырғанын сезип атырман.

— Бирақ Бабилонға қайтқаныңда өзинди қалай туттың? — деп қызыққан тыңлаўшы сорады.

— *Егер батырлық бар болса, онда бәрха мақсетке ерисесең,* — деп Дабазир жуўап берди. – Биринши гезекте мен өзим қарыздар болған хәр бир адамға бардым хәм кеширим сорадым, биринши мүмкиншилик болыўдан қарызды төлеўге ўәде бердим. Көпшилик қарыз бериўшилерим мени жыллы жүз бенен күтип алды. Расында, мени душпандай көргенлер де болды, бирақ көпшилиги солай болса да жәрдемин усынды. Олардың арасында пайызға пул бериўши Матон да бар еди. Сирияда түйелерди бағыўшы болғанымды еситип, ол мени түйе сатыўшы ғарры Небатурға жиберди, патша оған үлкен сапар ушын жақсы түйелерди сатып алыўды буйырған еди. Небатур менен бирге жумыс ислеп, мен билимлеримди пайдалана алдым. Әсте мен қарызларымының хәммесин қайтардым. Хәм ақыр-ақыбет, адамлардың көзине қарап хәм өзимди хұрметли адамдай сезе басладым.

Хәм Дабазир және аўқат жеўге қайтты.

— Коскор, сен жылансаң, - деп ол асханада өзин еситиўи ушын қатты бақырды, - аўқат суўып қалған ғо. Маған эне гөш алып кел. Хәм достымның баласы Таркад ушын да аўқат таярла. Ол аш хәм мениң менен бирге аўқатланады.

Усылай Бабилонлы түйе сатыўшы Дабазирдиң ўақыясы жуўмақланды. Ол уллы ҳақыйқатты ашып – әйемнен дана адамларға белгили болған ҳақыйқатты ашып өзин тапты.

Бул ҳақыйқат адамларға қыйыншылықлардан шығыўына жәрдем берип хәм оларды әўметке алып барады. Ол сырлы күшин түсинетуғын адамларға хызмет етиўди даўам етип атыр.

**ЕГЕР БАТЫРЛЫҚ БАР БОЛСА, ОНДА БӘРХА МАҚСЕТКЕ
ЕРИСЕСЕҢ**

БАБИЛОННЫҢ ЫЛАЙ ТАХТАШАЛАРЫ

МУХАДДЕС СУИТИН НОТТИНГЕМ КОЛЛЕДЖИ Ньюорк-

он-Трент Ноттингем УНИВЕРСИТЕТИ

21 октябрь, 1934- жыл

Профессор Франклин Колдуэллге, Британияның илимий экспедиция баслығы Хиллге, Месопотамия.

Хұрметли профессор!

Сизиң жақын өткерген Бабилонның қулаған қалдықтарындағы қазылмаларда табылған бес ылай тахташалар сизиң хатыңыз келген кеме менен келди. Мен шексиз қуўанышлы болдым хәм жазбалардың сырын ашыўдың үстинде бир неше саатты өткердим. Мен сизге дәрриў жуўап бериўим керек еди, бирақ мен қосып жиберетуғын жазбаны аўдарыўдың үстиндеги жұмыс жуўмақланыўына шекем кешиктирдим.

Тахташалар сизиң жақсылап орап жибергениңиз арқалы пүтинлигинше жетип келди.

Сиз бул қол жазбаларда сүүретленген ўақыяларға бизлер сыяқлы таң қаласыз. Көпшилик бул мухаббат хәм батырлық туўралы эпсаналар болады деп күткен еди. «Мың бир түнге» уқсаған нәрсе. Бирақ қарызларын хеш төлей алмаған Дабазирдиң машқалалары хаққында оқығанда бес мың жылдың ишинде дүнья өзгермегенин еркисиз ойлайсаң.

Таң қаларлы, бирақ бул ески жазбалар мениң ашыўымды келтирип атырғандай. Колледждиң профессоры болып, мен белгили тәжирийбеге ийе болыўым керек. Хәм күтилмегенде Бабилонның эфирлер бойы шаңға батқан қулаған қалдықларының ишинен өзиме қарызларды қалай төлеў хәм хамиянымның толыўына ғамхорлық етиў туўралы үйрететуғын қандай да ғарры адамның әрўақы пайда болады.

Демек, әйемги ўәсиятлар Бабилонда болғаны сыяқлы бүгинги күнде де әхмийетли болатуғынын көз алдымызға келтириў қызық. Бизлер Шрусбери ханым менен буны өзимиздиң қаржымызда сынап көрмекшимиз хәм нәтийжеси жақсы болыўына үмит етемиз.

Сизге изленислериңизде үлкен әўметти тилеймен хәм сизге жәрдем көрсетиў мүмкиншилигин асығыслық пенен күтемен.

Шын жүректен Алфред Шрусбери, Археология департаменти

№1 - Тахташа

«Хәзир, ярым айда, Сириядағы қуллықтан жақында қайтқан, көп санлы қарызларымды төлеўге хәм туўылған қалам Бабилонда хұрметли адам болыўға шешим қабыл еткен мен, Дабазир усы ылай тахташада ең

үлкен қәлеулердің орынланыуы үшін ислемекши болған ислерим хаққында жазбаны қалдыраман.

Пайыз бериуши достым Матонның мәсләхәтине қулақ салып, мен қарыздардан хұрметли адамға айланбақшыман. Өзим үшін дүзген жобам үш мақсетти қояды. Олардың жүзеге асыуында – мениң үмитим бар.

Бириншиден, мен келешектеги рауажланыуым хаққында ғам шегиуим керек.

Сонлықтан ислеп тапқан ақшамның оннан бирин мен шетке жыйнап қояман. Матон қурдан-қуры: «Хамиянында келешекке жыйнаған алтын хәм гүмиси бар адам – ылайықлы шаңарақ ийеси хәм өз патшасына садық кул», - деп айтпайды.

«Хамиянында тек бир неше мыс теңгелери бар адам – өз шаңарағы хәм патшасына бийпаруа».

«Хамияны бос адам - өз шаңарағына жауыз, ал патшасына хақ нийетли емес, себеби оның жүреги рейимсиз».

«Мине, не үшін әуметке ерисиуди әрман ететуғын адам хамиянында алтын өткерилмейтуғындай болып ислеуи керек, - сонда оның жүреги тири болады, шаңарағына сүйиспеншилик хәм патшасына садық болады».

Екиншиден, мен қайтыуға келисим берген хаялымды тәмийинлеуим керек. Өйткени Матон садық хаялға ғамхорлық көрсетиу ер адамға қойған мақсетлерине жетиуге күш береді деп айтады.

Мине не үшін ислеп тапқан ақшамның оннан жетисин мен үйимизди орналастырыу, кийим хәм ауқатқа пайдаланаман, соның менен бирге өмиримиз зерикерли болмауы үшін айырым рәхәтлерди де ұмытпайман. Бирақ бизлер шығынларымыздың ислеп тапқан ақшамыздан көбейип кетпеуин гүзетемиз. Жобамның келешектеги әуметиниң сыры усы нәрседе. Мен өзим үшін өзим белгилеген қаржының ишинде жасауым керек.

№2 - Тахташа

«Үшиншиден, мен ислеп тапқан ақшамның бир бөлегинен қарызларымды төлеуді жобаластырып атырман.

Сонлықтан хәр сапары ярым айда ис хақымның оннан екисин мен ақшасын маған исенип тапсырған өзим қарыздар болған адамлардың хәммесине теңдей етип бөлемен. Сонда белгиленген мүддетте қарызларым әдиллик пенен төленеді.

Хәзир мен өзиме қарыз берген адамлардың исмлерин жазаман:

Тоқыушы Фару, 2 гүмис, 6 мыс теңге. Ағаш уста Синжар 1 гүмис теңге. Достым Ахмар 3 гүмис, 1 мыс теңге. Достым Занкар 4 гүмис, 7 мыс теңге. Достым Аскамир, 1 гүмис, 3 мыс теңге. Ювелир Харинзир, 6

гүмис, 2 мыс теңге. Әкемнің достысы Диарбекер, 4 гүмис, 1 мыс теңге.

Үй ийеси Алкахад, 14 гүмис теңге. Пайыз бериўши Матон, 9 гүмис теңге. Дийхан Бирежик, 1 гүмис, 7 мыс теңге».

(Изи түсиниксиз. Қайта тиклей алмай атырман).

№3 - Тахташа

«Бул қарыз бериўшилерге мен улыўма он тоғыз гүмис теңге хәм бир жүз қырық бир мыс теңге бериўим керек. Усындай қарыздың себебинен мен басқа жерлерден жақсы өмирди излеп жаслық етип туўылған қаламды таслап кеттим, ал хаялым әкесиниң үйине қайтыўға мәжбүр болды. Бирақ узақ жерлерде кеўил қалыў хәм апаттан басқа хеш нәрсе таппадым хәм сапарым қуллық пенен жуўмақланды.

Енди Матон маған қарызды қалай төлеўди көрсеткенинен кейин қарыз бериўшилерден қашып қандай ақмақ болғанымды түсиндим.

Мине не ушын мен өзиме қарыз берген адамларға қайтып хәм хәзир төлейтуғын хеш нәрсем жоқ екенин, бирақ дүзген жобам бойынша ислеп тапқан ақшамның бир бөлегин белгиленген мүддетте бериўге ўәде беретуғынымды айттым. Мен олардан сабырлық етиўин сорадым, себеби ўақыттың өтиўи менен қарызларымның хәммесин соңғы тыйынына шекем төлейтуғынымды айттым.

Жақын достым Ахмар үстимнен күлди хәм мен оннан ашыўланып кеттим. Дийхан Бирежик қарызды биринши гезекте бериўимди өтинип сорады, себеби улыўма ақшасы қалмаған екен. Үй ийеси Алкахад қатты наразы болды хәм егер ақшаны қайтармасам кеўилсизликлер болатуғынын айтып қорқытты.

Басқалары мениң жобама келисип, мени қоллады. Хәм енди, туўры жолда болғанымда мен қарыздан қашыўға қарағанда, қарызды қайтарыўдың аңсатырақ екенин анық түсиндим».

№4 - Тахташа

«Хәм мине және ярым ай. Мен усы ўақыттың хәммесинде аўыр жумыс иследим. Мийримли хаялым мени барлық басламаларымда қоллайды. Хәрекетлерим арқалы мен соңғы айда түйе саўдасында он тоғыз гүмис теңге ислеп таптым.

Бул ақшаларды мен жобаға тийкарланып бөлдим. Оннан бирин шетке алып қойдым, оннан жетисин хаялым екеўимиз тиришилигимизге сарпладық. Оннан екисин мен қарыз бериўшилердиң ортасында теңдей бөлдим.

Ахмарды таппадым, бирақ ақшаны оның хаялына таслап кеттим. Бирежик қуўанышлы болды хәм қолымды сүйип те қойды. Тек ғарры Алкахад мурнын жыйырды хәм тезирек төлеўим керек екенин айтты.

Оған мен, егер тыныш хәм аш болмасам, онда тезирек жұмыс ислей алатуғынымда айттым. Басқалары маған миннетдаршылық билдирди хәм күш салып атырғаным ушын мени мақтады.

Сонлықтан айдың ақырында улыўма қарызым дерлик төрт гүмис теңгеге азайды, ал және еки теңге шетке алып қойылды, буған хеш ким көз тигиўге ҳақлы емес. Жүрегиме қуўаныш толды.

Және толық ай аспанда жарқырап турыпты. Мен көп жұмыс иследим, бирақ әўметке ериспедим. Мен тек бир неше түйелерди сатып ала алдым. Хәм мен бары-жоғы он бир гүмис теңге ислеп таптым. Буған қарамастан, хаялым екеўимиз жобадан шегинбедик хәм күнделикли тиришилигимизге шығынларымызды қысқарыўға келистик. Мен және ақшаны жоба бойынша бөлдим. Қарыздың азғантай бөлегин алса да Ахмардың ашыўланбағаны мени таң қалдырды. Бижерик те. Алкахад алдын ашыўланды, бирақ бул ақшаны алыўдан бас тартыўын сорағанымда тынышланды. Қалғанлары әдеттегидей аз ақшаға да қуўанышлы болды.

Аспанда толық ай хәм мени қуўаныш толтырып атыр. Мен түйелердің әжайып ордасын сатып алдым, сонлықтан ис ҳақым қырық еки гүмис теңгени қурады. Усы айда бизлер хаялым екеўимиз зәрүр болған көп нәрселерди сатып алдық. Хәм жақсы аўқатландық.

Мен қарыз берген адамларға сегиз гүмис теңгени бердим. Алкахад та қарсылық көрсетпеди.

Хәм қарызды төлеўге, хәм өзин ушын ақша алып қойыўға жол беретуғын жобам қаншелли дана!

Жазбаларды жүргизиўди баслаған ўақтымнан берли үш мәрте толық ай болды. Хәм хәр сапары ислеп тапқан ақшамның оннан бирин өзиме төледим. Хәр сапары хаялым екеўимиз тиришилигимизге ис ҳақымның оннан жетисин сарпладық, солай болса да айырым ўақытлары бул тиришиликке жетпейтуғын еди. Хәм хәр сапары мен өзиме қарыз бергенлерге ис ҳақымның оннан екисин бердим.

Хамиянымда хәзир жигирма бир гүмис теңге бар хәм бул байлық тек маған тийисли. Мине не ушын мен адамлардың көзине қорықпай қарап хәм туўылған қаламның көшелеринде басымды көтерип жүре аламан.

Хаялым үй ислерин жақсы орынлап атыр. Бизлер бахытлымыз.

Мениң жобам бийбаха. Ол қулдың азат адам болыўына жәрдем берген жоқ па?»

№5 - Тахташа

«Аспанда және толық ай хәм мен көп ўақыттан берли жазбағанымды иследим. Усы ўақыттың ишинде аспанда он еки толық ай өтті. Бирақ бүгин мен жазыўды умытпайман, себеби мен хәзир ғана соңғы қарызымды төледим. Бүгин хаялым екеўимиз бул ўақыяны әжайып

байрамдай етип белгилеймиз. Бизлер мақсетимизге еристик.

Қарыз бериўшилер менен соңғы ушырасыўым узак ўақытқа шекем мениң есимде қалады. Ахмар қаталлығы ушын меннен кеширим сорады, менде ең жақсы достысын көретуғынын айтты.

Алкахад та ондай зулым ғарры емес болып шықты. Ол: «Қашанлардур сен хәлсиз хәм жумсақ едиң, ал хәзир қәлеген топылысқа шыдай алатуғын қолаға уқсас болдың. Егер қашанлардур саған ақша керек болса, онда маған мұражат етебер», - деп айтты.

Хәм тек жалғыз ол маған хұрмет көрсетип қоймады. Көпшилик пухаралар мениң менен басқаша сөйлесе баслады. Ал хаялым болса маған айрықша жыллылық пенен қарайды хәм мен оның мени мақтаныш ететуғынын көрдим.

Хәм солай болса да мен әўметке ерисиўиме жәрдем берген жобама миннетдарман. Ол маған қарыз бериўшилер менен есапласыўға хәм өз байлығыма ийе болыўыма мүмкиншилик берди. Мен оны усы өмирде әўметке ерисиўди әрман ететуғын хәммеге мәсләхәт етемен. Бул жоба кулды өз қарызларын қайтара алған адамға айналдыра алған екен, демек ол адамға еркинликке ерисиўине жәрдем бере алмай ма? Мениң өмирим даўам етип атыр хәм мен жобамның өзимди ҳақыйқаттан бай адам қылатуғынына исенимлимен».

МУХАДДЕС СУИТИН НОТТИНГЕМ КОЛЛЕДЖИ Ньюорк-он-Трент Ноттингем УНИВЕРСИТЕТИ

7 ноябрь, 1936-жыл

Профессор Франклин Колдуэллге, Британияның илимия экспедиция баслығы Хиллге, Месопотамия.

Хұрметли профессор!

Егер Бабилонның кулаған қалдықларына болатуғын келеси қазылмалардың барысында сизге түйе сатыўшы ғарры Дабазирдиң әрўақы ушыраса, онда марқамат көрсетиң. Оған ылай тахташалардағы жазбаларының заманагөй Англиялы профессордың баласының үлкен миннетдаршылығына ылайықлы болғанын айтың.

Есиңизде ме, бир жыл алдын мен сизге Шрусбери ханым менен бирге қарызларымыздан қутылыў хәм үлкен байлықты жыйнаў ушын оның жобасынан пайдаланбақшы екенимизди жазған едим. Бәлким, сиз бизлердиң аўыр қаржылық қыйыншылықларымыз туўралы билмеген де шығарсыз, расын айтқанда бизлер бул туўралы туўысқанларымыздан да жасырған едик.

Ески қарызлар жыллар бойы бизлердиң абройымызды түсирди хәм

бизлер қарыз бериўшилердин биреўи жәлжел шығарып келиўинен турақлы қорқынышта болдық. Бизлер қарызларды төлеўге хәрекет еттик, хәр бир тыйында тежедик, бирақ жағдай жақсыланбады. Бизлер өзимизге қарызға зат беретуғын дүканлардан ғана саўда ислеўге мәжбүр болдық.

Буның хәммеси жаман орталықты еслететуғын еди. Бизлердин хәрекетлеримиз үмитсиз болып көринди. Бизлер арзанырақ ханаға көше алмадық, себеби ески турақ жайымыз ушын еле төлей алмай атырған едик. Бизлерге жағдай жақсыланбайтуғындай түйилетуғын еди.

Хәм мине сол ўақытлары бизлер Бабилонлы ғарры саўдагер хәм оның жобасы менен таныстық, оның жобасын бизлер өмирге енгизиўди дәрриў қәледик. Ол бизлерди қатты қыстады. Бизлер сол ўақыттың өзінде қарызларымыздың хәммесиниң дизимин дүздик хәм мен ислемекши болған исим туўралы қарыз бериўшилердин хәммесине барып айттым.

Мен оларға қандай қаржылық мүмкиншиликлерге ийе екенимди хәм усы мақсетте хәр айдағы ис хәқымнан жигирма пайызын шетке жыйнап қарызларымды төлейтуғынымды түсіндирдим. Солай екен, мен еки жылда қарыздар адамларымның хәммесине қарызымды қайтара аламан.

Қарыз бериўшилер өзлерин ылайықлы тутты деп айтыў керек. Бизлердин баққалымыз, дана қария бизлерге қарызды қайтарыўдың мынадай схемасын усынды: «Сиз саўдаңыз ушын төлейсиз хәм қарыздың азмаз бөлегин қайтарасыз. Бул алдын ислегендей азық-аўқатлардың хәммесин қарызға алыўды даўам етиўге қарағанда жақсырақ».

Демек, қарыз бериўшилердин хәммесине қарызды жобаға тийкарланып қайтаратуғынымыз туўралы хабарлап, бизлер хаялым екеўимиз ис хәқымыздың қалған жетпис пайызына қалай тиришилик етиўимизди ойлай басладық. Бизлер он пайызды шетке жыйнап қойыўға нийет қылдық. Жақын арада бул пайызлар бизлерди бай қылатуғыны туўралы ой бизлерди толқынландырды.

Өмиримиздеги өзгерислер қызықлы ўақия болып көринди. Бизлер зәрүрликлер хәм мүмкин болған шығынларды анықлап, қыйын есабатларға шөмдик. Бизлер турақ жай ижарасынан басладық хәм бизлер оны қысқарта алдық. Кейин бизлер жақсы көретуғын шайымыздың түрин анализге қойдық хәм арзан нарқта да жақсы шай сатып алыўға болады деген пикирге келдик.

Хәммеси туўралы хатта айтып бериў – бул узақ хәм шаршататуғын ис. Тек таза өмир салтымыздың ондай қайғылы көринбегенин айтыўым мүмкин. Кейпиятымыз айтарлықтай жақсыланды – өйткени енди

тиришиликтің қууанышын қарыз тууралы ойлар баспады.

Хәр айда шетке жыйнап қойыўды баслаған сол он пайызлар тууралы айтпай кете алмайман. Сиз күлесиз, бирақ бул қызықлы ойынға уқсас болды. Ақшаны жыйнаў оларды сарплаўға қарағанда көбирек қууаныш алып келеди екен.

Азмаз ақшаны жыйнап, бизлер табыслы қаржы жумсаў тууралы ойланыўды басладық. Хәм бундай табылды. Ол бизлерден хәр айда сол он пайызлар суммасында үлес қосыўды талап етти. Хәм енди бул бизлер ушын ис ҳақымнан абройлы төлемлер болды.

Байлығымыздың турақлы көбейиўин түсиниў үлкен қанаатланыў сезимин береди. Өзимнің профессорлық әмелимди қалдыратуғын ўақтыма шекем есабымда өзимди хәм шаңарағымды қартайған жасымда тәмийинлеў ушын жетерлише қаржы болады.

Хәм бунның хәммесин жүзеге асырыў алдыңғы ис ҳақымнан мүмкин болып көринди. Буған исениў қыйын, бирақ бул ҳақыйқат. Қарызларымыз әсте төленеди, ал табысымыз болса көбейеди.

Келеси жылдың ақырында, барлық ески есабатлар жабылғаннан кейин бизлер инвестицияларымыздың үлесин көбейтип хәм қаржының бир бөлегин саяхатқа сарплай аламыз. Бизлер келешекте күнделикли шығынларымызда табысымыздың жетпис пайызынан сыртқа шықпақшы емеспиз.

Енди сизлер не ушын бизлердің өзимизди гедейликтен қутқарған Бабионлы ғаррыға миннетдаршылық билдириўди қәлейтуғынынымызды түсиндиңиз.

Бул саўдагер не тууралы жазып атырғанын билетуғын еди. Оның өзи усы азаптардың хәммесинен өткен. Хәм басқалардың өзиниң ашшы тәжирийбесинен пайданы алыўын қәледи. Мине не ушын ол ылай тахташаларда дана ойларын ойып жазып сонша қымбатлы ўақтың өткерди.

Ол келеси әўладлардың хәммесине бийбаха хатты қалдырды. Бабионның қулаған қалдықларынан шығып, оның көмилген күнде болғаны сыяқлы әхмийетли болып қалыўы таң қаларлы.

Шын жүректен Алфред Шрусбери, Археология департаменти

БАБИОНЛЫ БАХЫТЛЫ АДАМ

Бабионлы саўдагер Шарру Нада өз кәрўанының басында мақтаныш

пенен жүрди. Ол сулыў кийимлерди жақсы көретуғын еди хәм хәзир оның үстинде сулыў қымбат көйлек бар. Ол сулыў жылқыларды жақсы көретуғын еди хәм өзиниң араб атында өзін исенимли тутатуғын еди. Оған қарап, оның әдеўир жасқа шыққанын шамалаў қыйын. Хәм және оның жүрегиниң тынышсыз экенин билиў де қыйын еди.

Дамасктен жол узақ, ал шөлистанда болса қәўип аз емес. Бирақ бул оны тәшўишлендирмейтуғын еди. Араб қәўимлери душпан болып хәм жийе бай кәрўанларды тонайтуғын болса да, ол олардың хұжиминен қорықпады, себеби садық қараўыллар менен қоршалған еди.

Оның қәўетери хәзир қасында болған жигит пенен байланыслы еди. Бул өзи өмиринде көп нәрседе қарыздар болған ески сериги Арад Гулдың ақлығы Хадан Гула еди. Ол бул жигит ушын жақсы нәрсени ислеўди қәледі, бирақ ол бул туўралы қанша көп ойласа, ўазыйпа соншелли қыйын болды, себеби оның өзи көп нәрсени билмейтуғын еди.

Жигитте жылтырап турған жүзик хәм сырғаларға қарап, ол: «Ол тағыншақлар еркекти безейди деп ойлайды хәм соның менен бир ўақытта оның жүзи атасының жүзине уқсайды. Бирақ оның атасы бундай қымбат кийимлерди киймейтуғын еди. Хәм солай болса да мен оның әкеси мийрасты билимсизлик пенен басқарғанынан кейин аяқта турыўына жәрдем бериўге үмит етип оны өзим менен бирге барыўға мирәт еттим», - деп ойлады.

Хадан Гула оның ойларының барысын үзди: «Бундай узақларға кәрўаныңды баслап, не ушын сонша көп жұмыс ислейсең? Сенде өмирден рәхәтлениўге улыўма ўақыт жоқ қо».

Шарру Нада күлимсиреди: «Өмирден рәхәтлениў? Мениң орнымда болғаныңда буны қалай ислеген болар едиң?» — «Егер мен сен сыяқлы бай болғанымда, мен патша сыяқлы жасайтуғын едим. Хәм ыссы шөлистанда сарсан болмаған болар едим. Мен хамияныма қалай түссе, теңгени солай тез сарплаған болар едим. Мен ең сулыў кийимлерди кийип хәм сийрек ушырасатуғын тақыншақларды тағатуғын едим. Мине усындай өмир маған унайды, бул ушын жасаўға болады».

Екеўи де күлди.

«Сениң атаң хеш қашан тақыншақларды тақпайтуғын еди, - деп Шарру Нада ойланбастан айтты хәм хәзиллесип былай деди: — Сен жұмысқа ўақыт қалдырмаған болар едиң бе?» «Жұмыс қуллар ушын», — деп Хадан Гула жуўап берди.

Шарру Нада ернин тиследі хәм хеш нәрсе айтпады хәм олар таў жанбаўырларына жетемен дегенше усылай үндемей жүрди. Таўдың

шығарлығының артында олардың нәзерине көк ойпатлық ашылды.

«Мына ойпатлықты көріп тұрсаң ба? Ал узақтан Бабилонның дийәалларын көриүге де болады. Ең үлкен минара – бул Ваалдың Ширкеүйи. Егер сениң көзиң жақсы көретуғын болса, онда сен оның атанағының үстинде жанып тұрған өшпейтуғын жалынды көре аласаң». — «Демек, бул Бабилонның өзи ме? Мен бул қаланы көриүди бәрха әрман еттим – бул дүньядағы ең бай қала. Мениң атам өз байлығын қурыұды баслаған Бабилон. Егер ол тири болғанда ма еди! Бизлер бундай қыйналмаған болар едик». — «Оның жаны жерде белгиленген мүддеттен көп болыұын қәлеүдиң не кереги бар? Сен хәм сениң әкең оның исин даұам ете алыұыңыз мүмкин». — «Несин айтасаң! Бизлердиң хеш биримизде қәбилет жоқ. Бизлер әкем екеұимиз байлықтың сырын билмеймиз».

Шарру Нада жуұап бермеді хәм атын алға бағытлады. Оның изинен шаңды көтерип кәрұан жүрди. Тез арада олар патшаның гузар жолына жетти хәм дийханлардың жери жайылған қублаға бурылды.

Шарру Наданың итибарын жерди аұдарып атырған үш ғарры тартты. Олар тосаттан оған қатты таныс болып көринди. Таң қаларлы! Қырық жылдан кейин жердиң қасынан өтип баратырып адамның сол жер аұдарыұшыларды көриұи мүмкин емес. Хәм солай болса да ишки даұысы оған булардың дәл сол адамлар екенін айтты. Олардың биреұи қолында мойынтырықты услап тур еди. Басқа екеұи таяқ пенен урып, буғаларды ийтерди.

Бул жер аұдарыұшыларға қырық жыл алдын оның хәұеси келген еди! Үлкен қуұаныш пенен олар менен орнын алмастырған болар еди! Хәм бул жыллардың ишинде хәммеси қатты өзгерди. Артқа қарап, ол Дамасктен алып киятырған қымбат затлар жүкленген түйелер хәм ешеклерден ибарат болған кәрұанына мақтаныш пенен қарады. Буның хәммеси оған тийисли еди.

Ол жер аұдарыұшыларды көрсетип былай деди: «Қырық жыл алдында болғаны сыяқлы еле усы жерди аұдарып атыр». — «Не ушын сен буларды сол жер аұдарыұшылар деп ойлап атырсаң?» — «Мен оларды көрдим».

Тез бир-бириниң орнын басып еслеұлер оның ойында өтті. Не ушын ол өтмишин жерлеп хәм хәзирги өмир менен жасамайды? Хәм күтилмегенде олардың алдында Арад Гулдың күлимсиреген жүзи пайда болды. Ол хәм жигиттиң ортасындағы тосқынлық сол ұақытта-ақ жоқ болды.

Бирақ сулыұ өмир ойына қызыққан бул жигитке қалай жәрдем

беріуіге болады? Жұмысты жұмыс іслеуді қәлейтуғын адамларға ұсыныуға болады, бірақ өзлерін жұмыстан үстинмен деп ойлайтуғынларға емес. Хәм солай болса да ол Арад Гулдың хұрметі үшін бір нәрсе іслеуі керек. Арад Гул екеуі егер жұмысты іслесе, онда бар күшін беріп іслеуіге әдетленген еді. Олар ұсындай еді.

Жоба күтилмегенде пайда болды. Хәм сол ұақытта-ақ қарсылықлар пайда болды. Өйткени хәммесін бастан басынан өткеріуіге туура келеді, бул жауыз хәм ауырыулы. Бірақ, тез шешімлердің тәрепдары болып, ол гұманлардың хәммесін шетке қойды хәм хәрекет етиуді баслады.

«Саған хұрметлі атаң хәм мениң қалай серік болып хәм әуметке ерискенімізді билиу қызық па?» — деп ол сорады. «Не үшін сен маған алтын теңгелерді қалай іслеп табатуғыныңды айтып бермейсең? Бул маған керек нәрсенің хәммесі», — деп жигит қарсы шықты.

Шарру Нада оның жууабын итибарға алмады хәм дауам етті:

«Бизлер ұсы жерді аударушылар менен бирге басладық. Мениң жасым сол ұақытта сениң жасың менен тең еді. Мен қосылып жүрген жер аударушылардың топары жер майданының қасынан өткен ұақытта мениң артыма байланған ғарры Мегиддо күлді. «Мына ериншеклерге қара. Мойынтырықты ийтерип атырған жер аударушы адам оны тереңірек киргизиу үшін хеш қандай күш салмай атыр, ал қалғанлары буғаларды улыуа күзетпей атыр. Олар ұсындай жұмысынан кейін жақсы зүрәет аламыз деп қалай ойлай алады?» — «Сен Мегиддо артыма байланды деп айттың ба?» — деп Хадан Гула таң қалды. «Ауа, мойыңларымызда қоладан ісленген мойынтырық бар еді, ал ұзын шынжыр менен бизлер бир-биримізге байланған едік. Мегиддонның артынан қойларды тасыған уры Забадо жүрді. Мен оны Харун бойынша да таныйтуғын едім. Өзи исмин айтпағаны себепли бизлер Пират деп атаған адам шынжырды басты. Бизлер оны теңізши деп есаплайтуғын едік, себеби оның көкірегінде теңіз татуировкасы салынған еді. Топар тутқынлар төрт адамнан жүретуғындай етип дизілген еді», - деп Шарру Нада түсіндірді. «Сизлер қулар сыяқлы байландыңыз ба?» — деп Хадан Гула қулақтарына ісенбеді. «Атаң саған қашанлардур мениң қул болғанымды айтып бермеді ме?» — «Ол жийе сен тууралы айтатуғын еді, бірақ бир мәрте де бул тууралы айтпады». — «Ол басқалардың сырын сақлауды билетуғын адам еді. Мен саған да ісенсем бола ма?» — деп Шарру Нада жас өспірімнің көзине тууры қарады. «Сен мениң үнсізлігіме сүйениуің мүмкін, бірақ мен хайранман. Қалай қул болғаныңды маған айтып бер».

Шарру Нада ийнин қысты. «Бул қәлеген адам менен жүз беріуі мүмкін. Ойын үйі хәм пиво мениң бахытсызлықтарымының себепшиси болды. Мен ажағам іслеген жаман истиң құрбаны болдым. Төбелесіп атырғанда ол өзіннің достын өлтирді. Әкем мени оның жесір хаялына гиреу сыпатында берді, ал өзи оны түрмеден шығарууға хәрекет етті. Бірақ ол азат етиуіге талап етилген ақшаны таба алмағанда жесір хаял

ғәзепленип мени куллыққа сатты». – «Қандай уятсызлық! Қандай әдалатсызлық! – деп Хадан Гула ашыұланды. – Бірақ сен қалай еркинлікке шыға алдың?» — «Бизлер буған жетемиз, бірақ кейинирек. Гүрриңимди даўам етиўиме рухсат бер. Демек, бизлер атыздың қасынан өтип баратырғанымызда жер аўдарыўшылар бизлердин үстимизден күлди. Олардың биреўи өзиниң гөнерген қалпағын шешти хәм ийилип былай деди: «Патшаның қонақлары, Бабилонға хош келдиңиз. Ол сизлерди жоқары дийўалда әлле-қашан күтип отыр, сизлер ушын гербишлер хәм ылай таяр турыпты». Усыны айтып олардың хәммеси бирге күлди. Пират ашыұланды хәм жер аўдарыўшыларға бақырды. «Патша сизлерди күтип отырыпты деп айтқанда олар нени нәзерде тутты?» — деп мен оннан сорадым. «Ал белиң сынаман дегенше гербиш тасыўың күтип турғаны не. Бәлким, сени таяқ пенен урып, сабайтуғын шығар. Бірақ мениң менен бундай болмайды. Мен оларды өлтиремен».

Сонда Мегиддо сөйледи: «Менимше, мийнеткеш кулларды өлемен дегенше урмайды. Хожайынлер бундай кулларды жақсы көреді хәм олар менен жақсы қатнаста болады». Гәпке Забадо қосылды: «Халдан таяман дегенше ким жұмыс ислеўди қәлейди? Бул жер аўдарыўшылар нени айтыўды биледи. Олар күш салып жұмыс ислеп атырған жоқ». Мегиддо қарсы шықты: «Егер хәрекет етпеспен жақсы нәтийжеге ериспейсең. Егер бир күнде бир гектар жерди аўдарсаң, онда саған хұрмет хәм алғыс болады хәм қәлеген хожайын бул ушын миннетдар болады. Бірақ, егер сен ярым күшинди сарплап жұмыс ислесең, онда бул жұмыс емес. Мен хұжданым бойынша жұмыс ислеўди жақсы көремен. Жұмыс – бул мениң жақсы достым. Өзимде бар нәрсениң хәммеси – ферма, сыйырлар, зүрәәтлер – хәммеси жұмыстың арқасында». — «Аўа, буның хәммеси енди қай жерде? — деп Забадо айтты. – Мен хийлекер болып хәм хәммесин аңсат алыў жақсырақ деп ойлайман. Мен өзиме аңсат жұмыс тапқанымда сизлерди көремен, сен гербишлерди тасыйсаң». Хәм ол күлди. Сол түнде мени қорқыныш басты. Мен уйықлай алмадым. Хәмме уйықлап қалғанда мен биринши мәрте қараўыл болып турған Годосо исмли қараўылдың итибарын өзиме қаратыўға хәрекет еттим. Бул жаўыз араб еди. «Годосо маған айт, - деп мен сыбырладым, - бизлер Бабилонға барғанда бизлерди дийўаллардың қурылысына жибере ме?» «Буны билиўиңниң не кереги бар?» — деп ол әсте қызықсынды. «Сен түсинбейсең бе? — деп мен айттым. - Мен жаспан. Хәм жасаўды қәлеймен. Мен қурылыс дийўалларында мени өлгенше урып кетиўине жол қоя алмайман. Жақсы хожайынға түсиўге имканиятым бар ма?» Жуўабына ол маған сыбырлады: «Мен саған бир нәрсе айтаман. Сен жақсы жигитсең, Годосқа кеўилсизликлерди келтирмейсең. Әдеттегидей, бизлер биринши болып кулларды сататуғын базарға барамыз. Ал енди тыңла. Қарыйдар келгенде оған жақсы исши екениңди, хожайын ушын көп мийнет етиўди жақсы көретуғыныңды айт. Оны өзинди сатып алыўына көндир. Егер бул келиспесе, онда ертеңиңе сени гербиш тасыўға

жибереди. Бул жүдә аўыр жумыс».

Ол мениң қасымнан кеткен ўақытта, мен ыссы қумға жаттым, жулдызларға тигилдим хәм жумыс туўралы ойладым. Тосаттан Мегиддоның жумыс – бул ең жақсы достысы екенин айтқан сөзлери ядыма түсти хәм мен өзиме мынадай сораўды бердим: бәлким жумыс мен ушын да дос болыўы да мүмкин шығар? Сөзсиз, егер ол маған усы жағдайда жәрдем берсе ғана.

Мегиддо оянғанда мен оған қараўылдан еситкенлеримди сыбырлап айтып бердим. Бунда бизлердиң жалғыз үмитимиз бар еди. Кешке жақын бизлер қаланың дийўалларына жақынладық хәм гербиш тасып жоқарыдан-төменге жүрген қуллардың қатарын көре алдық. Бизлерди исшилердиң саны таң қалдырды: олар мыңлаған болып көринетуғын еди. Кимдур ылай таярлап атыр, кимдур гербишлерди тақлап атыр, бирақ қуллардың көп бөлеги гербишлерди тасып мийнет етип атыр еди.¹

Гүзетиўши қулларға бақырды, оларды таяқ пенен урды. Жыртылған кийимдеги бийшаралар аяқларында зорға турып, үлкен себеплердин аўырлығынан ийилген еди. Соққыдан олар жығылып хәм басқа тура алмайтуғын еди. Улыўма хәлсизленген қулларды өлгенше урып, олардың денелерин туўысқанлық қәбир хызметин атқаратуғын ойға ылақтыратуғын еди. Бул менде ғәзепти келтирди. Егер базарда әўмет күлип бақпаса, мени де усындай тәғдир күтип турғанын көз алдыма келтирдим.

Годосо хақ болып шықты. Бизлерди қаланың дәрўазалары арқалы қулларға арналған түрмеге алып барды, ал ертеңине базарға алып барды. Қуллардың хәммесиниң қорыққаны соншелли, қарыйдарлар қулларды жақсырақ көре алыўы ушын тек қараўыллардың бақырысы хәм қамшының даўысы оларды қозғалыўға мәжбүр ететуғын еди. Бизлер Мегиддо екеўимиз қарыйдарлар менен өзимизге мұражат еткенде сөйлестик.

Бас гүзетиўши қарсы шығыўды ойлаған Пиратты жаўызларша сабады. Оны алып кетип баратырғанда мен оны шын жүректен аядым.

Мегиддо тез арада ажырасыўымыз керек екенин сизди. Жақын жерде қарыйдарлар болмаған ўақытта, ол мениң менен жумыстың мен ушын қандай ийгиликке айналатуғыны туўралы сизди баслады: «Айырым адамлар жумыс ислеўди жек көреді. Олар жумыста душпанды көреді. Бирақ оған дослық қатнаста болған, оны жақсы көрген жақсырақ. Аўыр мийнет сени қорқытпасын. Өйткени жақсы үйди қурып атырып, сен гербишлерди тасыўдың қандай аўыр екени туўралы ойланбайсаң, ал

¹ * Вавилонның атақлы қурылыслары – оның ширкеўлери, дийўаллары, асылып турған гүллери, хәўизлери – тутқынлардан жыйналған қуллардың мийнетинен жаралды. Қуллардың арасында жынаят ислегени ушын жаза ретинде қулыққа сатылған Вавилонның турғынлары да болды. Қарызларды төлеў, басқа ўазыйпаларды орынлаўдың кепиллиги сыпатында өзін, хаялын хәм балаларын тутқын сыпатында қалдырыў дәстүри де бар еди. (*Автордың ескертиўи*).

суўды тасып қудықтың қаншелли узақта жайласқанына итибар қаратпайсаң. Егер сени сатып алса, онда хожайының ушын жақсы жұмыс ислеўиңе ўәде бер. Егер бир нәрсеге оның кеўли толмаса, онда қапа болма. Есинде тут, жақсы орынланған жұмыс адамның ийгилигине болады. Ол оны хақыйқый еркек қылады». Ол қасымызға сақаллы дийхан жақынлағанда үндемеді.

Мегиддо оннан зүрәт хәм жерлери туўралы сорады хәм тез арада оны өзинен басқа жақсырақ исшини таба алмайтуғынына исендирди. Жұмыс бериўши менен саўдаласқаннан кейин көйлегиниң астынан толы хамиянды шығарды хәм тез арада Мегиддо таза хожайыны менен жоқ болып кетти.

Бул таңда және бир неше қуларды сатты. Тал-түсте Годосо маған қул сатыўшының шаршағанын хәм Бабилонда және бир күн қалмайтуғынын айтты, солай екен таң атқанда қалған қулар патша жиберген қарыйдарларға берилетуғынын айтты. Мен үмитсизликке түстим, күтилмегенде майданда сыртқы көринисинен рейимсиз болып көринген ер адам арамызда нанбайшы бар-жоқлығына қызықты.

Мен оған бардым хәм былай дедим: «Сиздей жақсы нанбайшыға өзинен жаман болып шығатуғын нанбайшыны излеў неге керек болды? Бул исти үйрениўди қәлейтуғын адамға үйретиў аңсат емес пе? Маған қараң: мен жас, күшлимен хәм жұмыс ислеўди қәлеймен. Маған имканият бериң - хәм мен сизге алтын хәм гүмис ислеў ушын хәмме нәрсени ислеймен».

Мениң талпынысым онда тәсир қалдырды хәм ол усы ўақытқа шекем мени нәзерине алмаған, бирақ хәзир маған қызығыўшылығы пайда болған қул сатыўшы менен саўдаласыўды баслады. Мен өзимди қассапқа сататуғын майлы буға сыяқлы сездим. Ақыр-ақыбет, келисим дүзилди. Мен өзимди ең бахытлы адамдай сезип, таза хожайынымның изинен ердим.

Таза турақ жайым маған унады. Хожайыным Нана-наид маған хәўлиде турған тас қаразда арпаны майдалаўды, ошаққа отын жағыўды хәм пал салынған нанлар ушын күнжит унды ислеўди үйретти. Мениң жататуғын төсегим дән сақланатуғын жерде жайласқан еди. Үйдиң жұмысларына жәрдем беретуғын үлкен жастағы Свасти деген хызметкер мени жақсы аўқатландырды хәм аўыр жұмысында жәрдем бергеніме кеўли толы еди.

Бир сөз бенен айтқанда, мен хожайыным ушын бийбаха исши болыўға имканиятым пайда болғанына бахытлы болдым хәм бунда еркинликке баратуғын жолды көрдим. Мен Нана-наидтен камыр ийлеп хәм нан жабыўды үйретиўин илтимас еттим. Ол буны мениң руўхланыўшылығыма көўли толып иследи. Кейин, нан жабыў исин өзлестирип, мен хожайынымнан нан жабыўды үйретиўин сорадым хәм тез арада нанбайханадағы жұмыстың хәммеси маған өтти. Хожайыныма жалқаўлық унайтуғын еди, бирақ Свасти буны мақулламай басын

шайқайтуғын еди. «Жалқаулық адамға жаман тәсир көрсетеди», - деп ол айтты.

Мен ақша ислеп табыўды хәм соның менен бирге еркинликке шығыўды баслаў ҳаққында ойланыў уақты келгенин сездим. Нанбайханада жұмыс ярым күнде тамам болғанлықтан, мен егер қалған күнге қосымша жұмыс таўып хәм ис ҳақымды оның менен бөлиссем, онда Нана-наид қарсы болмайды деп шештим. Хәм усы жерде мен түсиндим: көшелерде сатыў ушын және де көбирек нанларды жабыўға болмай ма? Мен жобамды хожайыныма төмендегише түрде айттым: «Егер мен өзиме бир бөлегин қалдырып хәм мүтәжликлериме жумсай алатуғындай болып сиз ушын ақша ислеп, қосымша жұмыс ислей алсам, онда сиз буны әдил деп есаплайсыз ба?» «Әдил, айтарлықтай әдил», - деп ол мойынлады. Мен оған қосымша нан жабыўдан ибарат болған жобамның екинши бөлегин айтып бергенимде, ол және де көбирек куўанды. «Бизлер мынадай ислейик, - деп ол усынды. – Сен оларды баҳасы данасына еки теңге етип сатасаң, ақшаның ярымы меники болады, себеби маған ун, пал, отынлар ушын төлеўиң керек. Қалған ақшадан мен өзиме ярымын қалдыраман, ал екинши ярымы сеники болады».

Мен оның кең пейиллигинен тәсирлендим: мен өзиме сатылған нанлардың ақшасынан төрттен бирин алатуғын едим. Түни бойы мен нанды салатуғын табақты таярлап жұмыс иследим. Нана-наид жақсы көриниўим ушын маған өзиниң ески кийимлериниң биреўин берди, ал Свасти маған оны тәртипке келтириўге жәрдем берди.

Келеси күни мен көп нан жаптым. Олар иштейди ашатуғындай, қызыл еди. Мен бәлент даўыс пенен қарыйдарларды шақырып нанларды табақта алып жүрдим. Алдын хеш ким итибар бермеди хәм мениң руўхым түсти. Бирақ солай болса да мен кетпедим, ал көпшилик пухаралар аш болатуғын кешки уақытты күттим, солай екен тез арада нанларым сатылды, ал мен бос табак пенен қайттым.

Мениң әўметиме Нана-наидтың кеўли толды хәм маған өз үлесимди төледі. Мен хәр бир теңгеге куўанышлы едим. Мегиддо жақсы хожайын мийнеткеш исшини қәдирлейди деп айтқанында хәк еди. Сол түнде әўметиме толқынланғаным соншелли уйықлай алмадым хәм жылына қанша ақша ислеп таба алатуғынымды хәм еркинликти сатып алыў ушын қанша жыл жұмыс ислеўим керек екенін қайта-қайта есапладым.

Күнде саўда ислеўге шығып, мен тез арада турақлы қарыйдарларға ийе болдым. Олардың арасында сениң атаң Арад Гула да бар еди. Ол гилемлерди сататуғын еди хәм өзиниң затлары жүкленген ешеклери хәм қара денели куллары менен қаланың бир шетинен екинши шетине жүретуғын еди. Ол өзи хәм кулларына еки нан сатып алатуғын хәм жеп атырып мениң менен сөйлесетуғын еди. Бир күни сениң атаң маған бир сөз айтты, мен оны өмир бойы еслеп қалдым. «Маған сениң нанларың унайды, бирақ нанды қалай сататуғынын көбирек унайды. Усындай руўхланыўшылық пенен сен узаққа барасаң».

Хадан Гула сен жас, үлкен қалада жалғыз, өз күши менен қуллықтан қутылыуға хәрекет етип атырған мен үшін бул сөзлердің нени аңлатқанын түсине аласаң ба?

Айма-ай мен хамияныма бир теңгеден салып жыйнадым. Мен белімде оның жағымлы аўырлығын әлле-қашан сездим. Жумыс хақыйқаттан Мегиддо айтқанындай мениң достым болды. Мен бахытлы едим, бірақ Свасти тәшўишленди. «Сениң хожайының көп ўақтың ойын ханаларында ойнайды деп қорқаман», — деп ол жийе айтатуғын еди.

Бир күни мен көшеде достым Мегиддоны ушыратып үлкен қуўанышты сездим. Ол мийўелер жүкленген үш ешегин базарға алып баратыр еди. «Менде хәммеси жайында, - деп ол айтты. – Хожайын мениң хақ мийнетимди бахалады хәм хәзир мен бас исшимен. Көрдің бе, ол маған базарға барыўды исенеди, соның менен бирге маған шаңарағымды алып келиўиме рухсат берди. Жумыс маған басымнан өткерген қыйыншылықларыман соң аяққа турыўыма жәрдем берди. Қашанлардур ол маған еркинликти сатып алыўыма жәрдем береді хәм сонда мениң және өз үйим хәм мал-мүлким болады».

Ўақыт өтти хәм Нана-наид жумыстан кейин үйге қайтыўымды сабырсызлық пенен күтетуғын еди. Ол ислеп тапқан ақшамды бөлисиўге кирисетуғын хәм ақша табыўдың таза жолларын излеўге мени шақыратуғын еди.

Мен дийўалларды қурып атырған қулларды гүзетиўши адамларға нанларымды сатыў үшін қаланың дәрўасынан жийе шығатуғын болдым. Бул көриниске қараў маған қыйын еди, бірақ гүзетиўшилердің арасында мен турақлы қарыйдарларды таптым. Бир күни мен себетине толтырып алыў үшін гербиштиң гезегинде турған Забадоны көрдим. Ол арық хәм бүкшейген еди, ал оның жаўырыны болса соққылардан шандықларға толған еди. Мен оны аядым хәм оған нан бердим, ал ол жыртқыш хайўан сыяқлы оны жалмап жеп таслады. Оның нанға қандай ашкөзлик пенен қарағанын көрип, мен қолымнан табақты жулып алыўынан қорқып қашып кеттим.

«Не үшін сен бундай көп жумыс ислеп ислеп атырсаң?» — деп бир күни меннен Арад Гула сорады. Есинде ме, сен де маған бүгин усы сораўды берген едің? Мен оған Мегиддоның сөзлери менен жумыс – бул мениң жақсы достым деп жуўап бердим. Мен оған теңгеге толы хамиянымды мақтаныш пенен көрсеттим хәм еркинликти сатып алыў үшін ақша жыйнап атырғанымды түсіндирдим. «Еркин болған ўақтыңда не менен шуғылланасаң?» — деп ол сорады. «Мен саўдагер болыўды қәлеймен», - деп мен жуўап бердим. Хәм усы мәўритте ол маған ашылды. Ол өзим оннан еситиўди күтпеген нәрсени айтты. «Билесең бе, мен де қулман. Бизлер хожайыным менен серикпиз».

— Тоқта, - деп Хадан Гула оның сөзин бөлди. – Мен атамның абройына дақ түсиретуғын өтирикти тыңламайман. Ол қул емес еди. – Оның көзлери ғәзепке толды.

Шарру Нада тыныш болып қалды.

— Мен өзинің бахытсызлығының үстинен турып хәм Дамаскте хүрметли адам бола алған атаңды хүрмет етемен. Ал сен, оның ақлығы оның менен бир емессиз бе? Саған хақыйқатқа тик қараўға батырлық жетиспей ме ямаса сен елеслер менен жасаўды мақул көресең бе?

Хадан Гула еринде туўрыланды. Оның даўысында албыраў еситилди хәм ол былай деди:

— Мениң атамды хәмме жақсы көретуғын еди. Оның жақсы ислериниң сан-санағы жоқ. Ашлық болғанда ол өзинің алтынынан Мысырға дән сатып алып хәм оны барлық аш адамлар менен бөлиспеди ме? Ал енди сен оны бары-жоғы тек Бабилонның қулы болды деп айтып атырсаң.

— Егер ол Бабилонда қул болып қалғанда, оны жек көриўге болатуғын еди, бирақ ол қуллықтан Дамасктың ең хүрметли адамларының бири болып жоқарыға көтерилди, қудайлар оны мийрим хәм хүрмет пенен сыйлықлады, — деп Шарру Нада жуўап берди.

Маған өзинің жағдайы туўралы айтып, — деп Шарру Нада даўам етти, — ол өзинің еркинлигин ислеп табыў ушын қандай күш салып жумыс ислегени туўралы айтып берди. Енди, ол жетерлише ақша ислеп таўып хәм әрманы хақыйқатқа жақын болған бир ўақытта, ол енди не ислеўинен қатты тәшўишленди. Оны хожайынының қоллаўын жоғалтыўы қорқытты.

Мен оның екилениўин қолламадым: «Хожайыныңызға жабыспаң. Өзиңизди азат адам сыяқлы сезиң! Хәм азат адам сыяқлы хәрекет етиң! Ең алды менен не менен шуғылланыўды қәлейтуғыныңызды шешиң, ал кейин сизиң мийнетиниз мақсетке ерисиўиңизге жәрдем береді». Ол маған қорқақлығы ушын уялдырғанымға рахмет айтып кетти.

Бир күни мен және дәрўазаның сыртына шықтым хәм таң қалып адамлардың үлкен топарын көрдим. Мен өтип баратырған адамнан не болып атырғанын сорағанымда ол былай деп жуўап берди:

«Сен еситпедиң бе? Патшаның қараўылын өлтирип қашып кеткен қул жазаға тартылды хәм өлтириледи. Патшаның өзи бул исте қатнасады».

Аламанның тығыз болғаны соншелли, мен табағым менен жақынырақ барыўға қорықтым. Сонлықтан мен қурылып питпеген дийўалдың үстине шықтым хәм болып атырған ўақияға жоқарыдан қараўды басладым. Менде алтын арбада әсте киятырған патшаның өзін көриў бахты болды. Мен алтын хәм мақпалдан исленген усындай байлықты хеш қашан көрмеген едим.

Мен өлим жазасының өзін көрмедим, бирақ бийшара қулдың бақырысы маған еситилди. Кең пейилли патшамыздың усындай жеткенишли иске қалай шыдай алыўы маған түсиниксиз болды, бирақ оның қалай күлип хәм жақын адамлары менен хәзиллесип атырғанын көрип, мен оны жаўыз адам деп шештим хәм сол ўақытта маған дийўалды

куруып атырған кулларға қатнаслы адамгершиликсиз буйрықлардың кимнен шығатуғыны түсиникли болды.

Әйемги Вабилонда кулларға қатнаслы дәстүрлер нызам тәрeпинен қатаң гүзетилетуғын еди. Мысал ушын, егер хожайыны қарсы болмаса, онда кул қәлеген көшпес мүлкти хәм басқа кулларды да басқарыуы мүмкин еди. Қулларға азат хаялларға үйлениуине рухсат бар еди. Азат хаяллардан тууылған балалар да азат деп есапланатуғын еди. Көпшилик қалалық саудагерлер куллар болған. Көпшилиги өзлериниң хожағынлериниң сериклери еди хәм табысларда қатнасатуғын еди. *(Автордың ескертиуи).*

Өлим жазасынан кейин кулдың денесин хәмме көре алыуы ушын аяғынан жоқарыға қаратып асып қойды. Аламан тарқалыуды баслағанда мен теңиз татуировкасын - бирлескен еки жыланды көрдим. Бул Пират еди.

Келеси сапары, мен Арад Гуланы ушыратқанымда ол улыуа басқаша адам еди. Ол мени руухланыушылық пенен қарсы алды: «Қара, сен таныған кул еркин адам болды. Сениң сөзлериңде үлкен даналық бар еди. Мениң саудам хәм табысларым күн сайын көбейип атыр. Әуметлериме хаялымның кеули толы. Ол азат адам хәм хожайынымның жийен қызы еди. Ол мениң кул болғанымды билмейтуғын басқа қалаға мениң менен бирге көшип кетиуди қәлейди. Хәм сонда балаларымыз әкесиниң тәғдиринен қыйыншылық көрмейди. Жумыс мениң ең жақсы жәрдемшим болды. Ол маған өзиме исенимимди табыуыма хәм сауда ислеу қәбилетимди қайтарыуыма жәрдем берди».

Маған оны тыңлау еки есе жағымлы болды, мен оған қашанлардур айтқан қоллау сөзлери ушын миннетдаршылық билдириуди қәледим.

Бир күни кеште Свасти маған терең қайғыда келди: «Сениң хожайының қайғыда. Мен ол ушын қорқаман. Оның дән хәм пал ушын төлейтуғын ақшасы жоқ. Ол пайызға пул бериуши адамға да төлемей атыр. Қарыз бериушилер фәзепленген хәм оны қорқытып атыр». Мен бийғам едим. «Оның ақмақлығы ушын неге тәшүишлениуимиз керек? Бизлер оған қәуендер емеспиз қо». – «Ақмақ бала, сен хеш нәрсени түсинбедиң. Пайызға пул бериуши адамға ол сени гиреуге берди. Нызам бойынша ол сени өзине шақырып хәм сатып жибере алады. Мен не ислеуди билмей атырман. Ол жақсы хожайын ғо. Не ушын? Не ушын усындай қайғы оның менен болды?»

Свастидиң қәуетерлери тийкарлы болып шықты. Ертеңине азанда мен нан жауып атырғанымда исми Саси деген пайызға пул бериуши адам келди. Ол маған қарады хәм иске жарайтуғынымды айтты.

Пайызға пул бериуши адам хожайынымның қарызын қайтарыуын күтпеди хәм Свастиге мени алып кеткенин хабарлауын айтты. Ийнимде жалғыз ийин қалта хәм белимде хамиян менен мен нанбайханадан алып

кетилдим. Мени терек сыяқлы үмитли жеримнен тамырым менен жулып хәм қутырған теңизге таслады. Бахытсызлығымның себеби және ойын ханасы хәм пиво болды.

Саси қатаң хәм турпайы еди. Ол мени қаладан алып жүргенде, мен оған Нана-наид ушын ислеген жумысым хаққында хәм ол ушын да усы жумысты ислей алатуғынымды айттым. Оның жууабы маған үмит бермеді: «Маған бул жумыс унамайды. Хожайыным буны жақсы көрмейді. Патша сени Уллы каналдың қурылысына жиберіуімди буйырды. Хожайын Сасиге жумыс ислей алатуғын хәм қурылысты мүмкин болғанынша тезирек питкере алатуғын қулларды сатып алыуды буйырды. Үлкен жумысты тез питкеріуге бола ма?

Ал енди көз алдыңа бир терек те өспейтуғын, тек келте путалар бар, ал қуяш ыдысларымыздағы суулар қайнап хәм ишиу мүмкин болмай қалатуғындай ыссы болатуғын шөлистанды келтир. Белине шекем шуқырға кирип хәм оннан суйық ылайды ыдысларға салып алып шығатуғын ер адамлардың қатарын көз алдыңа келтир. Хәм усылай таң атыудан түнге шекем. Шошқалар сыяқлы жеуге туура келген ашық ләгендеги ауқатты көз алдыңа келтир. Бизлерде я шертек, я төсек болып хызмет ететуғын сабан жоқ еди.

Мине мен усындай жағдайға түсип қалдым. Мен қашанлардур қазып алыуыма үмит етип хамиянымды сырлы жерге көмип сақладым.

Алдын мен қәлеу менен жумыс иследим, бирақ бир неше айдан кейин сыныуға таяр екенімди сездим. Хәм мине сол уақытта мени безгек қулатты. Мениң иштейим жоғалды хәм азмаз гөш хәм мийуени аузыма зорға сала алатуғын едим. Түнде мен уйқысызлықтан қыйналдым.

Өзиме деген аяушылыққа толып, мен: «Бәлким, Забадо жумысқа қатты берилип ислеудің кереги жоқ деп айтқанда хақ болған шығар?» - деген сорауды беретуғын едим. Бирақ кейин бүкшейген хәм азап шеккен оны есима түсирип хәм жобаның жақсы емеслигин түсинетуғын едим.

Мен Пиратты есима түсирдим хәм қарсы шығып хәм төбелескен жақсырақ болыуы мүмкинлиги тууралы ойладым. Бирақ көз алдымда қанға беленген дене буның да шығыу жолы емеслигине исендиретуғын еди.

Кейин мен Мегиддо менен соңғы ушырасыуымды еследим. Оның қоллары ауыр жумыстан қабарған еди, бирақ жүрегінде хәм жүзінде қууаныш бар еди. Ауа, оның жобасы жақсы еди.

Бирақ мен Мегиддоға қарағанда аз жумыс иследемді ғо. Бәлким көбирек шығар. Онда не ушын жумысым маған бахыт хәм әуметти алып келмеді? Мегиддоға не бахыт алып келді? Мен я бахыт, я әуметке ийе болмай пүткіл өмир тынбай жумыс ислеуге сазауарман ба? Усы сораулардың хәммеси ойымды толтырды хәм мен оларға жууапты таба алмадым.

Бир неше күннен кейин сабырлықтың шеги болғандай түйилгенде, ал сораулар алдынғыдай жууапсыз қалғанда Саси биреуді жиберді.

Хожайынымнан Бабилонға қайтарыўды сораған хат келди. Мен хамиянымды қазып алдым, үстиме жыртық кийимлеримди кийдим хәм жолға шықтым.

Жол бойы ойларым басымда айналды. Олар маған тынышлық бермеди, мен өзимди белгисиз бағытқа боран алып баратырған кум сыяқлы сездим. Мени не ушын екени белгисиз жаза күтип тур ма? Хәм мени қандай таза қайғылар хәм кеўил қалыўлар күтип турыпты?

Ал енди хожайынның үйиниң алдына барғанда мени күтип турған Арад Гуланы көргенимде таң қалғанымды көз алдыңа келтир. Ол маған аттан түсиўиме жәрдем берди хәм узақ ўақыт айралықта болған туўысқаны сыяқлы қушақлады.

Мен қулдың хожайынының изинен жүретуғыны сыяқлы изинен ермекши болдым, бирақ ол мени тоқтатты. Мениң ийниме қолын қойып, ол былай деди: «Мен сени хәмме жерден изледим. Хәм үмитим дерлик қалмаған ўақытта пайызға пул бериўши адам туўралы айтып берген Свастиди ушыраттым. Ол мени сениң хожайыныңа жиберди. Бизлер узақ ўақыт саўдаластық, ол жоқары нарқты белгиледи, бирақ сен бул нарққа турасаң. Сениң терең ойланыўшылығың хәм басламаларың маған әўметке исенимди берди». «Бул мениң емес, ал Мегиддоның философиясы», - деп мен оның сөзин бөлдим. «Мегиддо хәм сеники. Екеўиңиз арқалы бизлер Дамаскке баратырмыз. Сен маған серик сыпатында керексең. Көрдиң бе, бир мәўриттиң ишинде сен азат адам болдың!» - деп ол айтты. Буны айтып, ол қалтасынан мениң атым қул сыпатында жазылып турған ылай тахташаны шығарды. Оны басынан жоқары көтерип, ол оны майда бөлеклерге сындырды. Ал кейин майда бөлеклерди қум болғанша аяғы менен езди. Миннетдаршылық көз жаслары көзлеримди толтырды. Мен өзимниң Бабилонның ең бахытлы адам экенимди түсиндим.

Мине көрдиң бе, өмиримниң ең аўыр ўақытларында жумыс мен ушын жақсы дос болды. Жумыс ислеўди қәлеў мени дийўалдың қурылысына жиберилген қуллардың тәғдиринен азат етти. Хәм ол мени өзиниң сериги етип таңлаған сениң атаңа тәсир көрсетти.

Хәм сонда Хадан Гула былай деп сорады:

— Жумыс – атамның байлығының сыры ма?

— Бул танысқан ўақтымызда ийе болған жалғыз сыры еди, - деп Шару Нада жуўап берди. – Сениң атаң жумыс ислеўди жақсы көретуғын еди. Қудайлар оның хәрекетлерин баҳалап хәм мол етип сыйлады.

— Енди мен түсиниўди баслап атырман, - деп Хадан Гула ойланып айтты. – Жумыс оған көп досларды тартты, оның ислери оларға унайтуғын еди. Жумыс оған Дамаскте ийе болған иззетин берди. Жумыс оған көп ийгиликлерди алып келди. Ал мен жумыс - бул қуллардың тәғдири деп ойлайтуғын едим.

— Өмир рәхәтлерге толы, - деп Шарру Нада айтты. – Бирақ хәр бир рәхәттиң өз орны бар. Мен жумыстың тек ғана қулларға арналмағанына қуўанышлыман. Болмаса мен өмирдеги ең үлкен рәхәттен айырылған

болар едим. Маған көп нәрсе рәхәт алып келеди, бірақ жұмыс пенен хеш нәрсе тең келе алмайды.

Шарру Нада хәм Хадан Гула Бабилонның қолалы дәрұазаларына жақынлады. Олар жақынлағанда қараұыллар хұрметли пухараны иззет пенен қарсы алды. Басын жоқары қаратып Шарру Нада өзиниң узын кәрұанын дәрұазаға киргизди хәм қаланың көшелеринен жоқарыға алып жүрди.

— Мен атам сыяқлы болыұға бәрха үмит ететуғын едим, - деп Хадан Гула тән алды. – Бірақ алдын мен хеш қашан оның қандай болғаны туұралы ойланып көрмеген едим. Сиз мениң көзимди аштыңыз. Енди мен оны және де көбирек жақсы көретуғынымды түсинемен, ал ол сыяқлы болыұды қәлеұим басқа ўақытқа қарағанда күшейди. Мен сизге әўметке баратуғын гилтти бергениңиз ушын хеш қашан төлей алмайман деп қорқаман. Мен өз байлығымды атам сыяқлы қураман, - хәм өмиримниң мәниси тағыншақлар хәм қымбат кийимлерде емес, ал усы нәрседе болады.

Усы сөзлерди айтып Хадан Гула қулағындағы сырғаларды хәм бармақларындағы жүзиклерди шешти. Хәм, атын тоқтатып, кәрұанның хожайынына хұрмет көрсетип жол берди.

БАБИЛОН ТУЎРАЛЫ ТАРИЙХЫЙ МАҒЛЫЎМАТ

Адамзаттың пүткил тарийхында Бабилонға қарағанда атақлырақ қала болмады. Оның атының өзи байлық хәм раўажланыў менен бирге айтылады. Оның байлығы таўсылмайтуғын еди. Заманагөй адам еркисиз усындай бай қаланы тропикалық өсимликлер хәм бай жер асты қурылыслары менен қоршалған бейиш бағына батқан сыяқлы көз алдына келтиреді. Бірақ Бабилон менен хәммеси басқаша еди. Ол гедей хәм өмирсиз Ефрат дәрьясының ойпатлығында жайласқан еди. Бул жерде қурылыс ушын жарайтуғын я тоғайлар, я жер асты қурылыслары, я таслар жоқ еди. Әтирапта я жол, я саўда жоллары жоқ еди. Сийрек болатуғын жамғырлар жерди тойдыра алмайтуғын еди хәм бай зүрәетти алыў мүмкин емес еди.

Бабилон уллы мақсетлерге жетиўге бағытланған адамзаттың ерки хәм күшиниң уллы мысалы болып табылады. Бабилонда бар болған қорлардың хәммеси адамның қолы менен жаратылған еди. Оның байлығы да адамзаттың қолынан жаратылған.

Бабилон тек еки тәбийий қорларға – жемисли жер хәм дәрьядағы суўға ийе еди. Сол ўақытларда ең қыйын болған ўазыйпаны орынлап, Бабилонның усталары ырашларды хәм суўғарыў қурылмаларын соғып дәрьяның суўын көп санлы каналларға бағытлай алды. Каналлар ойпатлық бойлап жайылған хәм қунарлы жерге бийбаха суўды алып баратуғын еди. Бул қурылмаларды тарийхта инженерлик ойдың биринши

жеңиси деп атауға болатуғын еди. Сол ұақыттан берли Бабилонлы турғынлардың алған мол зүрәәтлери оларға мийнети ушын сый болды.

Бахтымызға, Бабилонның бар болған ұақтынан баслап, оны урыс хәм басқыншылық туұралы ойларға берилмеген дана патшалар басқарды. Бабилон көплеген урысларда қатнасқан болса да, олардың көпшилиги усы қаланың байлығын аңсаған душпанлардан қорғаныуына туұра келгенде усы жерге тән ямаса қорғанатуғын еди. Бабилонның уллы патшалары хәзирге шекем адамзаттың ядында тири, себеби олар дана, әдил хәм исбилермен болған. Бабилон дүньяны басқарып хәм қуллыққа алынған халықтан салық жыйнауды ғана әрман еткен монархлардан азат етилген еди.

Бабилонға уқсаған қала басқа жоқ. Мың жыл даұамында оны құрған хәм орналастырған адамлардың соңғылары кеткенде тек тасландық қулаған қалдықлар ғана қалды. Бабилон Азияда жайласқан, шама менен Суэц қаласынан шығысқа, Персид қолтығынан арқаға алты жүз шақырым, Аризона штаты Юма қаласы жайласқан экватордың үстінде шама менен 30 градуста еди. Еки қаланың да хаұа-райы дерлик бирдей – құрғақ хәм ыссы еди.

Бүгин қашанлардур жер хожалығы районы болған Ефрат дәрьясының бул ойпатлығы және самалда есетуғын жоқ нәрсени өзінде көрсетеди. Хәлсиз шөплер хәм тикенли путалар кумлы боранлар менен саұаш етип, тиришилик ушын гүреседи. Жемисли жерлер, бай қалалар, қымбат затлар жүкленген узын кәрұанлар өтип кетти. Бул жердің жалғыз турғынлары кишкене падаларды бағатуғын көшпели араб қәуимлери ғана қалды. Хәм бундай көринис таза эраның басланыуынан гүзетиледи.

Тегислик топырақлы дүмпешиклер менен жайылған. Әсирлер бойы саяхатшылар оларға бийпарұа болып қалды. Ақыр-ақыбет, олар ески ыдыслардың қалдықлары хәм дийұаллардың гербиш қатарлары жамғырда жуұылған ұақытта археологлардың итибарын тартты. Европалық хәм америкалық музейлер қаржыландырған изертлеулер топырақлы дүмпешиклердің әййемги қалалардың қулаған қалдықлары екенін дәлиллеген қазылмаларды өткеріуге бағытланды. Егер айтыу мүмкин болса, онда қалалардың ески мазарлары.

Бабилон олардың бири болды. Жигирма жыллық самал алып келген кумлар оны жат көзлерден исенимли қорғады. Гербиш дийұаллар және жерге шықты. Бүгин Бабилон усундай. Хәм егер қашанлардур таң қалдырған, ал хәзир қулаған ширкеулер хәм қәсирлерден әсирлердің шаңы алынып өткерилген қазылмалар болмаған хеш ким оның бар болғаны туұралы есине түсирмеген болар еди.

Көпшилик алымлар Бабилонның хәм усы ойпатлықтағы басқа қалалардың цивилизациясы – бул жазбада бар болғанлардан ең әййемгилери деп ойлайды. Гәп сегиз мың жыллықтағы дәуир хаққында болыуы мүмкин деп есапланады. Бул сәнелердің қалай орнатылғанын айтып өтиу қызық. Бабилонның қулаған қалдықларында қуяш

түтилиуінің сүўретлемеси табылды. Заманагөй астрономлар Бабилонда көринген күннің тутылыуының ўақтың есаплап шықты хәм усылай етип әйемги хәм заманагөй календардың арасындағы байланыслы орнатты.

Демек, сегиз мың жыл алдын Бабилонлылар дийўаллар менен қоршалған қалаларда жасағаны дәлилленди. Бул қалалардың неше әсир турғанын шамалаўға болады. Бабилонның турғынлары жаўызлар емес еди, бул билимли адамлар еди. Тарийхый илим олардың арасында биринши инженерлер, астрономлар, математиклер, финансистлер болды деп тастыйықлайды хәм Бабилонлылар жазыў-саўатты биринши болып өзлестирген.

Қашанлардур жансыз ойпатлығын жер хожалығына айналдырған суўғарыў дүзиліслери ҳаққында әлле-қашан айтып өтилди. Алдыңғы каналлардың көринислерин қумға толған болса да еле қайта тиклеўге болады. Каналлардың айырымларының үлкен болғаны соншелли, оларда онлаған атлар орналаса алатуғын еди. Өзлериниң көлемлери бойынша олар Колорадо хәм Ютаның үлкен каналлары менен тең еди.

Жерлерди суўғарыўдан тысқары Бабилонның инженерлери усундай үлкен болған және бир проектти жүзеге асырды. Қыйын дренаж*(дренаж – салманың көмеги менен жерди қурақ етиў) дүзилісин қурып, олар Ефрат хәм Тигр дәрьяларының қуяр жерлеринде кең көмилген жерлерди жер хожалығы зонасына айналдырды.

Грек саяхатшысы хәм тарийхшысы Геродот Бабилонға гүлленген жылларында барды хәм оның сүўретлемеси – бул бизлерге жетип келген өз көзи менен көргенниң жалғыз гуўалығы. Геродот қаланың жазыў таңбаларының көринисин дүзди, оның әжайып дәстүрлери туўралы айтып берди. Өзиниң сүўретлемелеринде ол әжайып қаланың әжайып графикалық көринисин дүзди, оның әжайып дәстүрлери туўралы айтып берди. Өзиниң сүўретлемелеринде ол таң қаларлы қунарлы жерлерди, Бабилонлылар жыйнайтуғын бийдай хәм арпаның мол зүрәетин айтып өтеди.

Бабилонның даңқы әсирлерде түнерди, бирақ оның даналығы бизлер ушын сақланып қалды. Бабилонның жазбаларына бизлер усының менен миннетлимиз. Сол ўақытлары қағаз еле жаратылмаған еди. Сонлықтан Бабилонлылар өзлериниң хәриплерин ылайдан исленген тахташаларға туппа-туўры жазды. Тахташа жазылғаннан кейин оны ошақта ысытатуғын хәм ол қатты болатуғын еди. Көлеми бойынша бул қалыңлығы бир дюймлық, алтыға сегиз дюймли тахташалар еди.

Ылай тахташаларды заманагөй жазба түриниң әйемги уқсас түри деп есаплаўға болады. Оларда әпсаналарды, қосықларды, тарийхый ўақияларды, патшаның буйрықларын, нызамларды, қарыз хатларын, мал-мүлк хәққында гуўалықларды жазатуғын еди. Бул ылай тахташалар бизлерге әйемги Бабилон турғынларының не менен жасағанлығын, олардың ишки дүньясына қараўымызға жәрдем берди. Мысал ушын, олардың бири өзінде қандай да саўдагердиң жазған есабат китабын

көрсетеді. Белгіленген күнде қарыйдар сыйырды алып келгени хәм оны жети қалта бийдайға алмастырғаны, олардың үшеуі сол ұақыттың өзінде оған берілгени, ал қалған төрт қалта қарыйдардың келеси буйрығына шекем қалдырылғаны жазылған.

Археологлар усы тахташалардың пүткил китапханасын қазып алды – қулаған қалдықларда жүз мыңлаған нусқалар бар болып шықты.

Бабилонның үлкен кәраматларының бири қаланы қоршап турған оғада үлкен дийұаллар еди. Әйемгилер оларды «дүньяның жети кәраматларының» биреуіне теңлестирип, мысырдың пирамидалары менен бир қатарға қойды. Патша хаял Семирамида қала раўаланыўды баслағанда биринши дийұалларды көтергени менен атақлы болды. Бирақ заманагөй қазылмалар әуел бастағы дийұаллардың излерин таппады. Олардың анық бийиклиги де белгисиз. Әйемги жазбалардан бийиклиги елиўден алпыс фунтқа шекем, дийұалдың сыртына гербиш қойылып хәм қосымша терең суўы бар ой менен қоршалған деген шешимди шығарыўға болады.

Әйемги қурылыстың белгили дийұаллары бизиң эрамызға шекем шама менен алты жүзинши жылы патша Набопаласардың буйрығы менен көтерилди. Ол дийұалардың бундай үлкен қурылысын ойлап тапты, бирақ жұмыстың питиўине шекем жасамады. Оның исин баласы Небухаднеззар даўам етти, оның аты мухаддес китаплық ұақыяларда айтылған.

Әйемги қурылыстың бийиклиги хәм узынлығы таң қалдырады. Белгили мағлыұматлар олардың бийиклиги бир жүз алпыс футқа жетти деп тастыйықлайды – бул заманагөй он бес қабатлы имараттың бийиклигине тең. Дийұаллардың улыўма узынлығы тоғыздан он бир шақырымға шекем қурайтуғын еди. Дийұалардың қалыңлығы үстинен алты атқа байланған арба жүрип өтетуғындай еди. Бул дийұаллардан фундаменттиң қалдықлар хәм уралардан басқа хеш нәрсе қалмады. Араблар қулаў көринисин қурылыс мақсетинде пайдаланып, дийұаллардың қалдығын алып кетип толықтырды.

Бабилонның дийұалларын тарийхта белгили болған барлық топылыўшы әскерлер соққылады. Бабилонның тахты көплеген басқыншыларды өзине тартты, бирақ олардың басқыншылық хәрекетлери әўметсизликке ушырады. Хәм бул сол дәўирдиң әскерлерин көп санлы деп атаўға болмайтуғын бир ұақытта болды. Тарийхшылар мынадай санлар ҳаққында айтады:

10 000 атлылар, 25 000 жеңил ат арбалылар, мың әскерден қуралған 1 200 пияда әскерлер топары. Әдетте урыста таярлыққа еки-үш жылға кететуғын еди.

Бабилонның қала хожалығының шөлкеми заманагөй қурылманы еслететуғын еди. Қалада көшелер хәм дүканлар бар еди. Саўдагерлер затларын адамлар жасайтуғын жерлерге алып баратуғын еди. Динге хызмет етиўшилер уллы ширкеўлерде хызметлерди өткеретуғын еди.

Қаланың ишінде патшаның қәсириниң астында арнаўлы белгиленген жер ажыратылған еди. Бул жерди қоршаған дийўаллар қаланың дийўаларына қарағанда бәлент еди.

Бабилонда мәденият раўажланған еди. Оның турғынлары скульптура, сүўретлеў өнери, зергерлик затлар, қурал ислеп шығарыў хәм аўыл хожалығы қуралларын ислеп шығарыўды менгеретуғын еди. Бул жердеги зәргенлеердиң өнимлери пүткил дүньяға даңқ таратқан еди. Тақыншақлардың көплеген үлгилери бай пухаралардың қәбирлеринде табылды хәм хәзир дүньяның атақлы музейлериниң көргизбесинде сақланып турыпты.

Раўажланыўдың басында, адамзаттың қалған бөлеги еле терекке таслы шөккиш бенен урып, аңшылық пенен шуғылланып хәм қылышлар хәм ушлығы таслы болған оқ пенен саўаш алып баратуғын бир ўақытта Бабилонда балталар, қылышлар хәм ушлығы темирден исленген оқларды пайдаланатуғын еди.

Бабилонлылар ақыллы финансистлер хәм саўдагерлер еди. Бизлерге белгили болғанындай, олар ақшаны алмасыў қуралы, қарыз хаты хәм көшпес мүлк туўралы жазба гуўалықларды биринши ашқанлар болды.

Душпанның әскерлер биринши мәрте Бабилонға эрамыздан алдыңғы бес жүз қырықыншы жылы кирген еди. Бирақ сол ўақытлары да Бабилонның дийўаллары бойсынырылмаған еди. Бабилонның қулаўының тарийхы жоқары дәрежеде таң қаларлы. Сол дәўирдиң уллы басқыншыларының бири болған Кир оның қуламайтуғын дийўалларын қолға алыў нийетинде қалаға хұжим етпекши болды. Бабилон патшасы болған Набонидтиң мәсләхәтшилери оны Кирдиң алдына әскерлер менен шығып хәм қаланы қамалға алыўын күтип отырмастан урысқа шығыўға көндирди. Бабилонның әскерлери жеңилiske ушырады хәм қаладан шығарып жиберилди. Сонда Кир ашық дәрўазалардан кирди хәм қаланы хұжимсиз басып алды.

Соннан берли уллы қаланың күши хәм даңқы әсте пәсейди хәм бир неше әсирлерден кейин және тасландық шөлистанға айналдырған самал хәм боранларға қалдырып, қаланың турғынлары кетип, қала босап қалды. Бабилон енди хеш қашан турмаў ушын қулады, бирақ адамзат оған көп нәрседе миннетли.

Әсирлердиң шаңы оның ширкеўлериниң дийўалларын басты, бирақ Бабилонның даналығы тири.

АВТОР ХӘМ ОНЫҢ КИТАБЫ ТУЎРАЛЫ

Джордж Самюэль Клейсон Миссури штаты, Луизиана қаласында 7 ноябрь 1874-жылы туўылды. Ол Небраски университетиниң питкерийўшиси, испан-америка урысында америка армиясында хызмет етти. Баспа исиниң басында ол Колорадо штаты, Денвер қаласында

«Клейсон Мэп» деген картографиялық компанияға тийкар салды хәм Қурама Штатлар хәм Канаданың жолларының таза атлас картасын баспадан шығарды. 1926 – жылы Әййемги Бабилонның тарийхынан көринислерди пайдаланып, қаржылық әўмет ҳаққында биринши белгили памфлет серияларын шығарды. Памфлетлер банк хәм қамсызландырыў компанияларына тез тарқалды хәм тез арада миллионлаған оқырманларда үлкен атаққа еристи. Ең атақлы памфлет – бул «Бабилонлы бай адам», усы китаптың атамасы оннан алынған. «Бабилонның нақыл-мақаллары» заманагөй классиканың үлгиси болды.